

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE DREPT

Cu titlu de manuscris
C.Z.U 342.724 (478) (043.3)

ANDREI IOVU

**CONSOLIDAREA NORMATIVĂ ȘI INSTITUȚIONALĂ A
INTEGRĂRII MINORITĂȚILOR ETNICE ÎN REPUBLICA
MOLDOVA**

SPECIALITATEA 552.01: DREPT CONSTITUȚIONAL

Teză de doctor în drept

Conducător științific

Teodor Cârnaț
doctor habilitat în drept,
profesor universitar

Autor

CHIȘINĂU, 2018

© IOVU ANDREI, 2018

CUPRINS

ADNOTARE	4
LISTA ABREVIERILOR.....	7
INTRODUCERE	8
1. CERCETAREA CADRULUI TEORETIC ÎN DOMENIUL INTEGRĂRII MINORITĂȚILOR ETNICE.....	16
1.1. Doctrina autohtonă în domeniul integrării minorităților etnice.....	16
1.2. Cercetările științifice privind integrarea minorităților etnice din alte țări	24
1.3. Concluzii la Capitolul 1	29
2. DETERMINAREA NATURII JURIDICE A INTEGRĂRII MINORITĂȚILOR ETNICE.....	35
2.1. Dihotomia conceptelor „minoritate etnică” și „minoritate națională”	35
2.2. Fundamentarea teoretică și practică al termenului „integrare”	42
2.3. Reglementări normative și instituționale la nivel internațional privind integrarea minorităților etnice.....	47
2.4. Experiența Estoniei și Georgiei în domeniul integrării minorităților etnice	61
2.5. Concluzii la Capitolul 2	72
3. TENDINȚELE ȘI PERSPECTIVELE DE INTEGRARE A MINORITĂȚILOR ETNICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA	74
3.1. Evaluarea cadrului normativ de integrare a minorităților etnice	74
3.2. Cercetarea cadrului instituțional privind integrarea minorităților etnice	88
3.3. Situația în domeniul de cercetare în localitățile din stânga Nistrului (Transnistria) ..	96
3.4. Perspectivele consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republica Moldova	105
3.5. Concluzii la Capitolul 3	114
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	116
BIBLIOGRAFIE	122
ANEXĂ.....	139
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	154
CV-UL AUTORULUI.....	155

ADNOTARE

IOVU Andrei „Consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice în Republica Moldova”. Teză de doctor în drept. Specialitatea 552.01. Drept constituțional. Chișinău, 2018

Structura tezei: introducere, trei capitole, care includ subcapitole, concluzii și recomandări, lista bibliografică din 235 de titluri, 1 anexă, 120 pagini de text de bază. Rezultatele tezei de doctor au fost expuse în 12 articole.

Cuvinte cheie: minorități etnice, integrare, drepturile minorităților etnice, politica de integrare, reglementări internaționale, consolidare normativă și instituțională.

Domeniul de studiu: drept constituțional.

Scopul lucrării rezidă în aprofundarea cercetării asupra integrării minorităților etnice în Republica Moldova, cu studierea reglementărilor internaționale și a experienței statelor ce întrunesc afinități istorice, politice și demografice cu Republica Moldova și care împărtășesc valori europene. Pentru realizarea scopului au fost trasate următoarele **obiective de cercetare**: de a argumenta necesitatea integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului și dezvoltării societății Republicii Moldova; de a demonstra că integrarea minorităților etnice este în corespundere cu prevederile referitoare la drepturile omului; de a cerceta terminologia în domeniu și de a propune definiția proprie pentru termenul „integrare”; de a determina care dintre sintagmele „minoritate etnică” și „minoritate națională” este justă din punct de vedere a doctrinei și a contextului Republicii Moldova; de a identifica bunele practici din experiența europeană privind integrarea minorităților ce pot fi aplicate pentru perfecționarea cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova; de a clarifica care sunt premisele principale pentru realizarea integrării minorităților etnice și de a determina în ce măsură acestea sunt întrunite în contextul cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova.

Noutatea și originalitatea științifică constă în prima investigație juridică de cercetare a integrării minorităților etnice în vederea realizării dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova.

Problema științifică de importanță majoră soluționată constă în cercetarea multidimensională a integrării minorităților etnice la nivel național și internațional, precum și elucidarea practicilor internaționale și identificarea elementelor constitutive a integrării în baza experienței altor state, fapt ce a avut ca efect formularea propunerilor de lege ferenda, în vederea consolidării și perfecționării cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova.

Semnificația teoretică rezultă în studiul complex al reglementărilor juridice a integrării minorităților etnice în Republica Moldova pentru comunitatea științifică autohtonă și din străinătate.

Valoarea aplicativă a lucrării este posibilitatea de a pune în practică concluziile și recomandările prezentate în lucrare de Biroul Relații Interetnice, ministerele de resort, administrația publică locală, cât și de societatea civilă.

Implementarea rezultatelor științifice. Reflecțiile și constatările incluse în prezenta teză au fost utilizate în elaborarea „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017 – 2027” și pentru Planul de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020”.

АННОТАЦИЯ

ЙОВУ Андрей «Консолидация нормативной и институциональной базы интеграции этнических меньшинств в Республике Молдова». Соискатель научной степени доктора права. Специальность 552.01. Конституционное право.

Кишинёв, 2018 г.

Структура диссертации: введение, три главы, в том числе подглавы, выводы и рекомендации, библиографический список из 235 наименований, 1 приложение, 120 страниц основного текста. Результаты докторской диссертации были представлены в 12-ти статьях.

Ключевые слова: этнические меньшинства, интеграция, права этнических меньшинств, политика интеграции, международно-правовое регулирование, нормативная и институциональная консолидация.

Сфера обучения: конституционное право.

Цель исследования состоит в комплексном анализе интеграции этнических меньшинств в Республике Молдова, путем анализа международных норм и опыта государств, имеющих историческую, политическую и демографическую сходство с Республикой Молдова, и разделяющих европейские ценности. Для этого, были поставлены следующие **задачи**: обосновать необходимость интеграции этнических меньшинств в целях обеспечения единства народа и развития общества Республики Молдова; продемонстрировать, что интеграция этнических меньшинств соответствует положениям о правах человека; проанализировать терминологию и предложить собственное определение термина «интеграция»; определить, какие из терминов «этническое меньшинство» и «национальное меньшинство» являются правильными с точки зрения доктрины и контекста Республики Молдова; выявить передовую практику европейского опыта в отношении интеграции меньшинств, которая может быть применена для улучшения нормативной и институциональной базы Республики Молдова; прояснить, каковы основные предпосылки для интеграции этнических меньшинств, и определить, в какой степени они соблюдаются в контексте нормативной и институциональной базы Республики Молдова.

Новаторство и научная оригинальность является первым юридическим исследованием интеграции этнических меньшинств, для достижения конституционной цели, обеспечения единства народа Республики Молдова.

Решение важной проблемы в науке состоит в исследовании интеграции этнических меньшинств на национальном и международном уровнях, а также разъяснение международной практики и выявление составных элементов интеграции, *которые привели к предложениям улучшения законодательства с целью усовершенствования процесса интеграции этнических меньшинств* в Республике Молдова.

Теоретическая значимость состоит в комплексном изучении правовых норм интеграции этнических меньшинств в Республике Молдова для отечественного и зарубежного научного сообщества.

Практическая значимость работы состоит в применении выводов и рекомендаций: Бюро межэтнических отношений, министерства, местных органов власти и гражданского общества.

Внедрение научных результатов. Подходы и выводы настоящей диссертации были использованы для разработки «Стратегии укрепления межэтнических отношений в Республике Молдова на 2017-2027 гг.» и плана действий на период 2017-2020 гг.

ANNOTATION

IOVU Andrei “Normative and Institutional Consolidation of the Integration of Ethnic Minorities in the Republic of Moldova”. Doctoral thesis in Law.

Specialization 552.01. Constitutional Law. Chisinau, 2018

Structure of the thesis: introduction, three chapters, including subchapters, conclusions and recommendations, 235 bibliographic items, 1 annex and 120 pages of main text. The results of the thesis were presented in 12 articles.

Keywords: ethnic minorities, integration, rights of ethnic minorities, international regulations, normative and institutional consolidation.

Field of study: Constitutional law.

The **aim** of the thesis is to deepen the research on the integration of ethnic minorities in the Republic of Moldova, by analyzing the international regulations and the experience of the states that have historical, political and demographic affinities with the Republic of Moldova and share European values. In order to achieve this aim, the following **research objectives** were drawn: to argue the necessity of integration of ethnic minorities in order to ensure the unity of the people and the development of the society of the Republic of Moldova; to demonstrate that the integration of ethnic minorities is in line with the provisions on human rights; to analyze the terminology in the field and to propose its own definition for the term “integration”; to determine which of the terms “ethnic minority” and “national minority” is right in terms of the doctrine and context of the Republic of Moldova; to identify the good practices within the European experience regarding the integration of minorities that can be applied for the improvement of the normative and institutional framework of the Republic of Moldova; to clarify what are the main premises for achieving the integration of ethnic minorities and to determine to what extent these are met in the context of the normative and institutional framework of the Republic of Moldova.

The scientific novelty and originality consists in the first legal investigation of the integration of ethnic minorities in order to achieve the constitutional objective of ensuring unity of people of the Republic of Moldova.

The scientific issue of major importance solved as part of the research is the multidimensional research of the integration of ethnic minorities at national and international level, as well as the elucidation of international practices and the identification of constituent elements of the integration, which resulted in drafting of *lege ferenda* to strengthening and improving the normative and institutional framework for the integration of ethnic minorities in the Republic of Moldova.

The theoretical significance of results consists in the complex study of the legal regulations of the integration of ethnic minorities in the Republic of Moldova for the national and international scientific community.

The applicative value of the thesis is the practical applicability of conclusions and recommendations by the Bureau of Interethnic Relations and other central public administration, local public administration and civil society.

Implementation of scientific results. The findings included in this thesis contributed to the elaboration of the “Strategy for strengthening the interethnic relations in the Republic of Moldova for the years 2017-2027” and the Action Plan for the timeframe 2017-2020.

LISTA ABREVIERILOR

alin.	alineat
APCE	Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei
art.	articol
BRI	Biroul Relații Interetnice
CCA	Consiliul Coordonator al Audiovizualului
CEDO	Curtea Europeană a Drepturilor Omului
CPPEDAE	Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității
CSCE	Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa
CSI	Comunitatea Statelor Independente
ECRI	Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței
EPU	Evaluarea Periodică Universală
HG	Hotărâre de Guvern
ÎCMN	Înaltul Comisar pentru Minorități Naționale
lit.	litera
ONG	Organizație non-guvernamentală
ONU	Organizația Națiunilor Unite
OSCE	Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
PNADO	Planul Național de Acțiuni în domeniul Drepturilor Omului
RM	Republica Moldova
RSSM	Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
SUA	Statele Unite ale Americii
TRM	Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova”
UE	Uniunea Europeană
UNESCO	Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură
URSS	Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate. În doctrina dreptului constituțional este evidențiat faptul că într-un stat democratic, normele constituționale prevăd că suveranitatea și puterea de stat aparțin poporului [1, p. 104]. Majoritatea constituțiilor democratice specifică în textul lor că sunt adoptate de către popor sau în numele acestuia [2, p. 30]. Constituțiile contemporane sunt edificate în spiritul umanismului fiind evidențiată dimensiunea umană în care *poporul este fundamentul statului democratic* [1, p. 336].

Doctrina autohtonă evidențiază just faptul că, poporul, indiferent de apartenența etnică, este suportul demografic al statului [3, p. 80]. Pornind de la această premisă, importanța științifică a tezei rezidă în studierea aprofundată a integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului și dezvoltării societății Republicii Moldova. Evidențiem că acest deziderat reprezintă o direcție strategică a activității din sfera științei și inovării pentru anii 2013 – 2020, aprobată de Parlamentul Republicii Moldova [4].

La nivelul instituției de învățământ în care s-a desfășurat prezenta cercetare, problematica abordată în teză este delimitată în calitate de prioritate de cercetare în „Strategia de cercetare și inovare la Universitatea de Stat din Moldova” pe dimensiunea următoarelor obiective:

- Căile de consolidare a statului de drept în contextul integrării europene;
- Impactul transformărilor sociale, politice și demografice din Republica Moldova asupra procesului integrării europene [5, p. 22].

La nivelul priorităților științifice ale Uniunii Europene, programul „Horizon 2020. Programul-cadru pentru cercetare și inovare al Uniunii Europene” evidențiază șapte provocări prioritare în cazul cărora investițiile în cercetare și inovare pot avea un impact real în beneficiul cetățenilor. În rândul acelor șapte priorități, se încadrează și problematica tezei de doctor care este afiliată priorității „Europa într-o lume în schimbare – societăți favorabile incluziunii, inovare și reflexive” [6, p. 11]. Această prioritate subliniază necesitatea cercetărilor și inovării privind patrimoniul, identitatea, istoria și cultura europeană și încurajarea edificării „societăților reflexive”, fapt ce presupune cercetarea valorilor ce unifică societatea și contribuie la un viitor european comun [6, p. 14].

La nivel practic, actualitatea și importanța problemei investigate pornește în primul rând de la necesitatea de a transpune în practică dezideratul constituțional expus în contextul art. 10 alin. (1) care stabilește că: „Statul are ca fundament unitatea poporului Republicii Moldova. Republica Moldova este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi” [7]. Totodată, prevederile constituționale admit că cetățenii pot fi, și sunt de altfel, eterogeni în identitatea lor etnică, culturală, lingvistică și religioasă. Constituția Republicii Moldova prevede obligația

statului de a garanta dreptul la păstrarea identității etnice. Aceste prevederi sunt formulate nemijlocit în art. 10 alin. (2) prin care se confirmă că „Statul recunoaște și garantează dreptul tuturor cetățenilor la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase” [7].

Reieșind din angajamentele internaționale la care Republica Moldova este parte – *Pacta sunt servanda* – importanța temei investigate este determinată de aplicarea cu bună credință a prevederilor internaționale din domeniul drepturilor omului. Drepturile și libertățile minorităților etnice sunt considerate parte integrantă din protecția internațională a drepturilor omului. În acest context, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat „Planul de acțiuni privind onorarea angajamentelor Republicii Moldova față de Consiliul Europei” care conține un set de prevederi ce sunt cercetate în contextul prezentei teze și anume: aplicarea Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale, ratificarea Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare, fundamentarea unei politici față de minorități în baza principiilor stipulate în Recomandarea 1201 (1993) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, cât și despre consecințele cunoașterii insuficiente a limbii de stat de către minorități [8].

Problema abordată este importantă pentru implementarea și perfecționarea documentului de politici aprobat de Guvernul Republicii Moldova denumit „Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” [9] și al „Planului de acțiuni pentru perioada 2017-2020 privind implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” [10]. De asemenea, subiectul tezei este actual pentru definitivarea și implementarea „Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022”, care conține *inter alia* prevederi referitoare la „reducerea distanței sociale față de grupurile minoritare” [11, p. 18] și „integrării minorităților naționale, etnice, religioase și lingvistice în toate domeniile de activitate ale statului și combaterea discriminării față de persoanele ce fac parte din grupurile minoritare” [11, p. 20].

Importanța temei investigate este determinată și de imperativul asigurării securității naționale. Documentul-cheie al politicii de securitate națională a Republicii Moldova – Strategia securității naționale a Republicii Moldova – prevede expres asigurarea securității societale prin „promovarea [...] garanțiilor privind drepturile reprezentanților minorităților etnice și ai diferitelor grupuri sociale minoritare” [12].

Conturăm și necesitatea, atât la nivel doctrinar, cât și la nivel practic, determinării unei terminologii unice pentru domeniul de integrare a minorităților etnice. Considerăm că este indispensabil de a elucida definiția termenului „integrare” cu referire la minoritățile etnice, deoarece în literatura de specialitate acesta este adesea întrebuințat cu referire la cetățenii străini

și/sau apatrizi. De asemenea, este imperios de a clarifica diferența între termenele „minoritate etnică” și „minoritate națională”, deoarece evidențiem că la moment, cadrul normativ al Republicii Moldova conține anumite ambiguități în utilizarea acestor sintagme.

La nivel de priorități de guvernare, ultimele trei Programe de Activitate ale Guvernului Republicii Moldova conțin expres prevederi referitoare la integrarea minorităților etnice. În „Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova Integrare europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare. 2013-2014”, în „Capitolul IX. Integrarea minorităților naționale” a fost inclusă în calitate de obiectiv de guvernare „(3) Elaborarea unui cadru strategic pentru asigurarea integrării minorităților naționale în viața social-administrativă, cultural-politică și economică a Republicii Moldova” [13, p. 43]. În „Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2015-2018” în „Capitolul XV. Minorități naționale” era prevăzut în calitate de acțiune prioritară „(1) Elaborarea și aplicarea Strategiei de integrare a minorităților naționale din Republica Moldova” [14, p. 52]. Aceeași prioritate s-a menținut și în „Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2016-2018” în „Capitolul XVII. Minorități naționale” [15, p. 53].

Problematica tezei de doctor este importantă și în contextul cursului european al țării noastre. Prevederi referitoare la integrarea minorităților etnice în calitate de „obiective a dialogului politic” au fost incluse în „Acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană” [16, p. 8] și în „Planul național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană” [17, p. 5].

Conchidem că tema tezei este de o importanță și o actualitate majoră și corespunde atât cu direcțiile prioritare de cercetare ale Republicii Moldova, cât și cu prioritățile de guvernare și aspirațiile de integrare europeană.

Scopul lucrării rezidă în aprofundarea cercetării asupra integrării minorităților etnice în Republica Moldova, cu studierea reglementărilor internaționale și a experienței statelor ce întrunesc afinități istorice, politice și demografice cu Republica Moldova și care împărtășesc valori europene.

Pentru realizarea scopului au fost trasate următoarele **obiective de cercetare**:

- De a argumenta necesitatea integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului și dezvoltării societății Republicii Moldova.
- De a demonstra că integrarea minorităților etnice în vederea consolidării unității poporului este o măsură care se regăsește în reglementările internaționale și este în corespundere cu prevederile referitoare la drepturile omului.

- De a fundamenta studiul în domeniul integrării minorităților etnice prin studierea comprehensivă a terminologiei în domeniu și propunerea definiției proprii pentru termenul „integrare”.
- De a determina care dintre sintagmele „minoritate etnică” și „minoritate națională” este justă din punct de vedere a doctrinei și a contextului Republicii Moldova.
- De a identifica bunele practici din experiența europeană privind integrarea minorităților ce pot fi aplicate pentru perfecționarea cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova.
- De a clarifica care sunt premisele principale pentru realizarea integrării minorităților etnice și de a determina în ce măsură acestea sunt întrunite în contextul cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Prezenta teză de doctor este prima lucrare juridică care abordează subiectul consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în vedea dezvoltării și consolidării societății Republicii Moldova. Lucrarea abordează reflecțiile doctrinare privind minoritățile etnice în Republica Moldova și delimitează cercetările științifice din alte state din domeniul respectiv; delimitează diferențele și afinitățile între abordările autohtone și cele din alte state; relevă dihotomia utilizării terminologiei juridice cu referire la conceptele „minoritate etnică” și „minoritate națională” și explică oportunitatea utilizării termenului „minoritate etnică” în doctrina și practica autohtonă; cercetează terminologia aplicării conceptului „integrare” cu referire la minoritățile etnice și prezintă o definiție inovativă care reflectă particularitățile acestui demers; identifică și cercetează elementele constitutive ale integrării minorităților etnice în baza practicii internaționale și a experienței de integrare a Georgiei și Estoniei; evidențiază lecțiile învățate ce pot fi aplicate în contextul Republicii Moldova; evaluează comprehensiv cadrul normativ în raport cu prevederile Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale; cercetează cadrul instituțional în vederea corespunderii cu dezideratul de integrare a minorităților etnice; elucidează situația în localitățile din stânga Nistrului; evidențiază elementele prospective a consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republica Moldova. De asemenea, este importantă și selecția jurisprudenței Curții Constituționale și CEDO referitoare la realizarea acestui demers.

Gradul de profunzime a cercetării efectuate converg spre formularea unor propuneri de îmbunătățire al cadrului normativ și instituțional a integrării minorităților etnice în Republica Moldova, care să conducă la realizarea dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului. În consecință, noutatea științifică a lucrării constă în îmbinarea elementului doctrinar și analitic, a celui comparativ și practic, argumentarea naturii juridice a integrării minorităților

etnice în vederea asigurării unității poporului Republicii Moldova. La nivel internațional, problema tezei prezintă un interes sporit atât pentru practicieni, cât și pentru mediul științific, datorită faptului că expune una din modalitățile de realizare a „Liniilor directoare Ljubljana privind integrarea societăților diverse” expuse de Înalțul Comisar pentru minorități naționale al OSCE [18] și trasează un set de elemente definitorii ale procesului de integrare.

Problema științifică de importanță majoră soluționată constă în cercetarea multidimensională a integrării minorităților etnice la nivel național și internațional, precum și *elucidarea* practicilor internaționale și identificarea elementelor constitutive a integrării în baza experienței altor state, *fapt ce a avut ca efect formularea propunerilor de lege ferenda*, în vederea *consolidării și perfecționării* cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova.

Importanța teoretică a tezei de doctorat constă în cercetarea complexă a reglementărilor juridice și cadrului instituțional privind integrarea minorităților etnice la nivel internațional, cât și național, cu exemplificații relevante din jurisprudența Curții Europene pentru Drepturile Omului și a Curții Constituționale a Republicii Moldova în scopul evidențierii carențelor/deficiențelor normative existente și reglementărilor inexacte în realizarea politicii de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova și depășirea lor.

Lucrarea exprimă rezultatele investigațiilor și experienței a autorului tezei, acumulate pe parcursul activității profesionale în cadrul instituției Înalțului Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE, inclusiv și pe parcursul asistenței în elaborarea politicii de stat în sfera integrării minorităților etnice în Republica Moldova care a culminat cu aprobarea de către Guvernul Republicii Moldova a Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027 [9] și al „Planului de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020” [10].

Concluziile și rezultatele obținute pot contribui la dezvoltarea doctrine juridice din Republica Moldova în dreptului constituțional și pot fi utilizate la elaborarea manualelor, monografiilor, precum și în activitatea didactică pentru studenți facultăților de drept, științe politice și relații internaționale.

Valoarea aplicativă a lucrării este determinată de aplicabilitatea practică a recomandărilor formulate în teză și de propunerea de *lege ferenda* la „Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” și la „Planul de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020”. Cercetarea poate fi utilizată pentru perfecționarea

programelor de studiu ale instituțiilor din domeniul dreptului, dar și la instruirea cadrelor din sistemul administrației publice centrale, administrației publice locale și societății civile, inclusiv a asociațiilor ce reprezintă minoritățile etnice. Concluziile generate pot fi utile autorităților publice și mai cu seamă Biroului Relații Interetnice în procesul de implementare a Strategiei sus-menționate și a altor documente din domeniul relațiilor interetnice, inclusiv în etapa de elaborare a unei noi politici de integrare a minorităților etnice după expirarea termenului celei existente la moment.

Metodologia cercetării științifice. În vederea realizării prezentului demers științific ne-am bazat pe următoarele metode de cercetare:

- *Metoda logică* a permis identificarea delimitărilor conceptuale ale integrării minorităților etnice, tipurilor de integrare, sistematizarea normelor de drept ce reglementează domeniul integrării minorităților etnice și determinarea criteriilor de abordare a politicilor de integrare;
- *Metoda istorică* a elucidat aspectele evolutive ale reglementărilor internaționale privind drepturile minorităților etnice, în general, și a reglementări internaționale privind integrarea minorităților, în special. Au fost identificate în acest sens organisme internaționale speciale ce au ca scop monitorizarea respectării drepturilor minorităților;
- *Metoda comparativă* a facilitat studierea cadrului legal național în raport cu reglementările din principalele acte normative internaționale privind integrarea minorităților etnice;
- *Metoda studiului de caz* a permis studierea experienței de integrare a minorităților etnice din Estonia și Georgia în calitate de state cu o afinitate sporită raportată la contextul politico-juridic al Republicii Moldova. De asemenea, s-a realizat cercetarea situației în domeniul drepturilor minorităților în localitățile din stânga Nistrului;
- *Metoda prospectivă* a facilitat realizarea unui bilanț al tendințelor de dezvoltare și perfecționare a cadrului legal național în domeniul integrării minorităților etnice.

Aprobarea rezultatelor. Teza a fost elaborată și discutată în cadrul Departamentului de Drept Public al Facultății de Drept a Universității de Stat din Moldova. Rezultatele cercetării au fost aprobate de Seminarul științific de profil și lucrarea a fost propusă spre susținere în cadrul ședinței Consiliului Științific Specializat, la Specialitatea 552.01 – Drept constituțional.

Conceptele și concluziile de bază ale tezei sunt reflectate în cadrul publicațiilor științifice ale autorului la acest subiect. De asemenea, unele viziuni, teze teoretice, exegeze, au fost prezentate la conferințe științifice naționale și internaționale la care a participat autorul tezei:

- Conferința internațională „The integration models of ethnic minorities in the Eastern and Central European countries after 1991” organizată în Latvia, Riga 3 – 4 octombrie 2012;

- Conferința internațională „EU Strategy for the Danube Region: Challenges and Chances 2014 – 2020” organizată în Belgia, Bruxelles 4 – 6 noiembrie 2013 în cadrul rețelei de savanți Danube Strategy Research Network;
- Conferința științifică internațională „Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană organizată la Chișinău 5 februarie 2015;
- Conferința Internațională „Școala Internațională de metodologie în științele socio-umane”, Ediția a II-a, organizată la Chișinău 15-16 noiembrie 2016 în cadrul Universității de Stat din Moldova;
- Forul științific organizat în cadrul programului „The John Smith Trust Wider Europe Fellowship 2017” desfășurat în Marea Britanie, Londra 12 – 16 iunie 2017. Comunicarea științifico-practică „Formarea identității naționale”;
- Conferința internațională „Obstacles and Opportunities for Dialogue and Cooperation in Protracted Conflicts” organizată la Regensburg, Germania, 3 – 9 septembrie 2017 de Leibniz Institute for East and Southeast European Studies.

Ideea integrării minorităților etnice care este prezentată în lucrare a fost expusă de autor în cadrul numeroaselor dezbateri publice care au încununat pregătirea „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” și al „Planului de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020”. Autorul pe parcursul anilor a participat la numeroase emisiuni televizate, a oferit interviuri pentru mass-media din Republica Moldova și din alte țări, a participat la evenimente publice la subiectul cercetat și a organizat evenimente naționale de anvergură.

Sumarul compartimentelor tezei. Teza este structurată după cum urmează: adnotare (în limbile: română, rusă și engleză), lista abrevierilor și introducere, trei capitole, care includ subcapitole, concluzii și recomandări, lista bibliografică. Astfel, lucrarea debutează cu o introducere, care cuprinde actualitatea și importanța problemei abordate, scopul și obiectivele tezei, problema științifică importantă soluționată, importanța teoretică a tezei, valoarea aplicativă a lucrării, metodologia cercetării științifice și aprobarea rezultatelor tezei.

Capitolul 1 intitulat „*Cercetarea cadrului teoretic în domeniul integrării minorităților etnice*” este dedicat studierii gradului de investigare a temei cercetate în Republica Moldova și peste hotarele ei. La finalul capitolului, în baza studierii literaturii de specialitate, se realizează o cercetare comparativă a abordărilor științifice din țară și din străinătate. Este formulată problema de cercetare și direcțiile de soluționare a acesteia, scopul și obiectivele tezei.

Capitolul 2 intitulat *„Determinarea naturii juridice a integrării minorităților etnice”*, fundamentează principalele direcții a cercetării prin elucidarea dihotomiei dintre conceptele „minoritate etnică” și „minoritate națională”, cercetarea teoretică și practică al termenului „integrare” și delimitarea elementelor-cheie ce au stat la baza formulării definiției proprii. În contextul acestui capitol este realizat studiul comprehensiv al reglementărilor normative și instituționale la nivel internațional privind integrarea minorităților etnice. De asemenea, este studiată experiența Georgiei și a Estoniei care a facilitat elucidarea unor trăsături definitorii ale procesului de integrare a minorităților etnice ce pot contribui la perfecționarea cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova.

Capitolul 3, denumit *„Tendențele și perspectivele de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova”*, evaluează cadrul normativ al Republicii Moldova în raport cu prevederile Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale, studiază cadrul instituțional de profil în vederea elucidării elementelor referitoare la integrarea minorităților, este prezentată situația în domeniul de cercetare în localitățile din stânga Nistrului și sunt trasate perspectivele consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

La finalul fiecărui capitol sunt prezentate concluzii, iar teza de doctorat finalizează cu un compartiment de numit *„Concluzii și recomandări”*, care cuprinde ideile generalizatoare la subiectul tezei. De asemenea, este prezentată problema științifică importantă soluționată.

1. CERCETAREA CADRULUI TEORETIC ÎN DOMENIUL INTEGRĂRII MINORITĂȚILOR ETNICE

Capitolul de față conține cercetarea profundă a cercetărilor științifice la tema integrării minorităților etnice. Sunt evidențiate distinct principalele tendințe în cercetarea problematicii tezei prin prezentarea accepțiunilor teoretice ale savanților autohtoni și a celor din alte state. S-a ales această abordare pentru a permite delimitarea trăsăturilor doctrinare la nivel național și internațional.

În baza studierii aprofundate a materialelor științifice la tema tezei, la sfârșitul capitolului s-a formulat problema de cercetare și direcțiile de soluționare a acesteia, dar și scopul și obiectivele tezei.

1.1. Doctrina autohtonă în domeniul integrării minorităților etnice

În Republica Moldova tematica ce vizează minoritățile etnice a fost mereu în atenția mediului academic din domeniul juridic. Reperele teoretice au vizat delimitările conceptuale privind minoritatea etnică, evaluarea cadrului juridic referitor la minoritățile etnice, respectarea drepturilor minorităților etnice, studierea elementelor constitutive ale statului contemporan, evoluția constituționalismului în Republica Moldova. În acest context, printre cercetătorii acestei tematici identificăm din Republica Moldova evidențiem contribuția doctrinarilor Teodor Cârnaț, Alexandru Arseni, Victor Popa, Gheorghe Costache, Gheorghe Avornic, Boris Negru, Ion Guceac. Lucrările acestora au servit în calitate de punct de pornire în cercetarea dată.

În cele ce urmează, vor fi cercetate principalele cercetări științifice relevante tematicii tezei de doctor, care au permis evidențierea unor trăsături incipiente studierii problematicii privitor la consolidarea cadrului normativ și instituțional a integrării minorităților etnice.

În contextul științei dreptului constituțional, Teodor Cârnaț în lucrarea „Drept constituțional”, abordând problematica minorităților etnice în Republica Moldova, evidențiază sistemul de garanții constituționale. Este evidențiată respectarea dreptului la identitate a minorităților și anume: consacrarea egalității cetățenilor fără nici o discriminare bazată pe proveniența etnică, religioasă, limbă, în fața legii și a autorităților publice; recunoașterea dreptului la păstrarea limbilor vorbite pe teritoriul țării; garantarea dreptului la asociere, inclusiv în partide politice, fără nici un fel de restricții referitoare la apartenența etnică; obligativitatea de a interpreta și de a aplica prevederile constituționale referitoare la drepturile și libertățile cetățeanului în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și celelalte tratate la care Republica Moldova este parte [19, p. 125]. Pe de altă parte, autorul evidențiază interdependența dintre drepturile și obligațiile minorităților etnice, subliniind că persoanele care

fac parte din minorități trebuie să respecte integritatea teritorială, independența și suveranitatea statelor în a căror jurisdicție se află și să nu se angajeze în acțiuni de natură ce pot periclita aceste valori [19, p. 127].

Referindu-se la Republica Moldova, se precizează că pe teritoriul țării locuiesc reprezentanții mai multor etnii, iar statul urmează să elaboreze și să promoveze politica de reglementare a relațiilor interetnice [19, p. 129]. Lucrarea conține un set de postulate care ajută la elucidarea temei prezentei cercetări și anume: necesitatea respectării drepturilor omului ca un fundament al procesului de integrare a minorităților etnice, importanța respectării obligațiilor cetățenești față de stat atât din partea majorității, cât și a minorităților și imperativul existenței unei politici de stat în domeniul minorităților etnice.

În monografia „Non-discriminarea în condițiile constituționalismului contemporan din Republica Moldova” în capitolul „Eliminarea discriminării față de minorități (etnice, lingvistice, religioase)” Teodor Cârnaț constată că potrivit opiniei generale, inclusiv a experților internaționali, baza legislativă în Republica Moldova cu privire la minoritățile etnice are un caracter democratic și nu contravine standardelor europene. Cu toate acestea, în practică, principiile legislative nu își găsesc reflectarea cuvenită în actele normative, în programele guvernamentale și ca urmare, se realizează cu deficiențe, neasigurând rezultatele scontate [20, pp. 142-143]. Subscriem acestei constatări și în contextul prezentei lucrări se va studia mai pe larg corespunderea cadrului normativ național în domeniul drepturilor omului cu prevederile internaționale. De asemenea, considerăm importantă constatarea potrivit căreia partea de implementare a legislației reprezintă una din provocările în acest domeniu.

Alexandru Arseni în „Drept constituțional și instituții politice: Tratat” evidențiază că ideea de stat național nu exclude existența pe teritoriul acestuia a unor minorități etnice, adică a unor populații de altă naționalitate decât cea care s-a constituit într-un stat în temeiul principiului naționalităților. Considerăm acest deziderat relevant lucrării, deoarece subliniază faptul că în contextul unui stat național obligația acestuia este de a proteja drepturile minorităților este neschimbată. Autorul evidențiază că „Ignorarea minorităților naționale poate avea consecințe extrem de păgubitoare” [21, p. 343]. Acest deziderat reprezintă un argument valoros pentru inițierea politicii de integrare a minorităților etnice, ce urmează să aibă și caracterul de prevenire a tensiunilor interetnice.

O lucrare valoroasă la problematica cercetării elaborată de Alexandru Arseni și Constantin Olteanu intitulată „Egalitatea și universalitatea drepturilor fundamentale ale omului – principii edificatoare ale statului de drept și democratic”. Autorii prezintă o clasificare a drepturilor omului în baza conținutului obligației de respectare și garantare care revine statelor. Drepturile

minorităților etnice sunt considerate ca fiind drepturi cu o dimensiune colectivă [22, p. 18]. În contextul prezentei lucrări, această cercetare este importantă, deoarece evidențiază primordialitatea drepturilor fundamentale ale omului.

Victor Popa în „Drept constituțional și instituții politice”, relevă faptul că în statele contemporane alături de grupul etnic de bază conviețuiesc și alte grupuri etnice, care în ansamblu constituie poporul. În contextul Republicii Moldova, Victor Popa menționează că „că poporul Republicii Moldova constituie etnia de bază, românii (moldovenii), cât și rușii, ucrainenii, belorușii, bulgarii, găgăuzii și alții care locuiesc pe teritoriul statului și au calitatea de cetățean al republicii” [23, p. 11]. Considerăm corectă aprecierea autorului care evidențiază că minoritățile etnice sunt parte a poporului Republicii Moldova și toate elementele constitutive ale statului se caracterizează prin unicitate, printr-o strânsă legătură politico-juridică cu profunde semnificații și consecințe [23, p. 11].

Gheorghe Costache și Ion Guceac în „Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept”, arată că statul contemporan se caracterizează prin faptul că garantează 3 tipuri de drepturi ale subiecților: dreptul la independență de la puterea de stat, dreptul la participare în puterea de stat, drepturile sociale, economice și culturale. Cercetătorii evidențiază că mai întâi au apărut drepturile la independență de la puterea de stat, care includ libertatea apartenenței religioase și a conștiinței, libertatea credinței, dreptul la libertatea individuală [24, pp. 31-32]. În viziunea noastră, prezenta clasificare este valoroasă prin faptul că evidențiază primordialitatea apariției drepturilor ce vizează identitatea persoanei ca un aspect fundamental de manifestare a libertății în raport cu statul.

Gheorghe Avornic alături de alți autori în „Tratat de teoria generală a statului și dreptului. Vol. I”, accentuează atributele statului și anume: autoritățile publice, teritoriul, populația (cetățenia), suveranitatea, sistemul de impozitare, elaborarea și aplicarea dreptului. Cercetătorul evidențiază că fără populație, puterea statală asupra unei colectivități umane nu poate fi realizată [25, p. 73]. De asemenea, se evidențiază că între stat și fiecare individ al colectivității statale se stabilesc anumite relații specifice, drepturi și obligații reciproce cuprinse în statutul cetățeanului fiecărui stat [25, p. 74]. Considerăm importantă această constatare, deoarece se evidențiază legătura dintre stat și individ bazată pe un schimb de angajamente – statul se angajează să protejeze drepturile individului, în timp ce persoana urmează să realizeze îndatoririle față de stat. Această interdependență este relevantă și contextului de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova, deoarece acest proces se bazează pe drepturi și obligații din partea cetățenilor.

Boris Negru și Alina Negru în „Teoria generală a dreptului și statului” evidențiază că națiunea nu trebuie confundată cu naționalitatea sau cu poporul. Naționalitatea exprimă apartenența indivizilor la o anumită națiune, în timp ce poporul desemnează masa indivizilor indiferent de naționalitatea lor și constituie suportul demografic al statului [3, p. 88]. Această constatare este importantă prin faptul că evidențiază aspectul eterogen al poporului și argumentează demersul de consolidare normativă și instituțională a integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului.

O cercetare asupra problematicei de consolidare a societății intitulată „Problemele consolidării statalității Republicii Moldova” realizată de Boris Negru, se evidențiază dilema edificării unor principii de coeziune socială în lipsa unei experiențe de liberă afirmare politică, economică și socială în Republica Moldova [26, p. 9]. Ne alăturăm acestei idei și considerăm important de a realiza cercetări științifice ce ar permite compensarea acestei limitări. Este de asemenea relevantă clarificarea laconică al autorului privind populația statului prin care se afirmă că „cei ce locuiesc pe un teritoriu delimitat de frontiere și sunt supuși aceleiași puteri pot avea față de acesta ori calitatea de cetățean, de membru al statului respectiv, ori calitatea de străin (persoană având altă cetățenie decât cea a statului în care locuiește), ori pe cea de apatrid” [26, p. 12]. În contextul acestei relatări, evidențiem că domeniul de cercetare în prezenta teză de doctor vizează explicit relațiile juridice între cetățeni și doar tangențial ne vom referi la străini.

O opinie valoroasă asupra cercetării reprezintă cercetarea lui Victor Pușcaș „Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova. 20 de ani de la adoptarea Constituției”. Autorul evidențiază premisele de dezvoltare a societății și evidențiază cele mai sacre valori ale națiunii sunt: limba, alfabetul, istoria, asigurarea suveranității naționale a poporului, protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. [27, p. 4]. Este evidențiat un concept practic în ceea ce vizează aplicarea acestor valori. Autorul apreciază că în pofida unei Constituții progresiste, realitatea constituțională în Republica Moldova este deplorabilă. Aplicarea practică a prevederilor constituționale vine în contradicție cu acele valori proclamate în documentul fundamental [27, p. 12]. Considerăm că această opinie este relevantă pentru prezenta cercetare, deoarece evidențiază discrepanța care există între reglementările ce se regăsesc în cadrul normativ și aplicarea acestora în practică. De aici, ne alăturăm celor expuse de Victor Pușcaș că exigențele statului de drept și democratic, drepturile omului, libertățile publice, exprimate expres în Constituția Republicii Moldova în mod obligatoriu trebuie să fie receptate în masă de către subiecții de drept, astfel încât cetățeanul să poată percepe la propriu faptul că trăiește într-o societate liberă în care primează valorile general-umane [27, p. 12].

O lucrare de drept constituțional comparativ reprezintă cercetarea autorilor Mihail Bîrgău și Valeriu Gureu „Dreptul constituțional al țărilor străine”. În contextul prezentei teze, este relevantă expunerea privind regimurile constituționale și reflectarea asupra democrației la etapa actuală. Evidențiem două modele de guvernare democratică – modelul Westminster și modelul consensual – care considerăm că au la bază elementele de consolidare a societății prin participarea activă a tuturor membrilor societății indiferent de apartenența etnică, lingvistică, religioasă [28, pp. 14-26].

Pe dimensiunea aplicării reglementărilor internaționale în procesul de integrare a minorităților etnice, reprezintă interes lucrarea lui Nicolae Osmochescu și Vitalie Gămurari „Aplicarea principiului egalității suverane a statelor în practica ONU”. Autorii vorbesc despre egalitatea de jure a statelor, fapt ce presupune că toate normele dreptului internațional se aplică tuturor în egală măsură și au aceeași forță juridică obligatorie [29, p. 63]. Considerăm că principiul egalității suverane a statelor în calitate de principiu fundamental al ONU are un rol important aplicarea reglementărilor internaționale pe dimensiunea drepturilor omului.

La același subiect, este relevantă și cercetarea „Aplicarea directă a reglementărilor internaționale în materia drepturilor omului” de Oleg Balan și Diana Sârcu în care se cercetează aplicabilitatea directă a instrumentelor internaționale care consacră drepturi și libertăți fundamentale inerente ale ființei umane. Autorii evidențiază că aceste reglementări devin parte integrantă a sistemului de drept național, având efecte juridice directe și nemijlocite asupra statelor semnatare [30, pp. 11-24]. Prezenta constatare este importantă în contextul tezei, deoarece considerăm important de a studia aprofundat prevederile din domeniul drepturilor omului ce au relevanță pentru realizarea integrării minorităților etnice.

O lucrare ce elucidează importanța Curții Constituționale în asigurarea compatibilității între dreptul internațional și Constituție, realizată de Aurel Băieșu, reprezintă „Interacțiunea Constituției și dreptului internațional: soluții din jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova”. Autorul evidențiază că doctrina și jurisprudența internațională prevăd că, după exprimarea consimțământului față de un tratat, statul are obligația de a emite acte juridice, care să confere tratatului forță obligatorie în ordinea juridică internă [31, pp. 24-31]. Relevanța cercetării rezidă în faptul că pe parcursul tezei jurisprudența Curții Constituționale are un rol important în clarificarea unor situații ce vizează prevederile legislației naționale sau chiar realități social-politice a societății din Republica Moldova.

O cercetare care scoate în evidență importanța edificării statului de drept în calitate de măsură indispensabilă pentru protecția minorităților reprezintă lucrarea „Edificarea statului de drept: cerință necesară de respectarea a libertăților civile a minorităților naționale” elaborată de

Gheorghe Costachi și Andrei Borșevschi. Lucrarea este relevantă tezei de doctorat în primul rând datorită argumentării prezentate de autori în ceea ce vizează importanța asigurării și respectării drepturilor minorităților în contextul componenței plurietnice a Republicii Moldova [32, pp. 4-7].

O altă lucrare de importanță în elucidarea problematicii tezei a fost realizată de Gheorghe Costachi și intitulată „Funcțiile Constituției – factor important de configurare a regimului constituțional contemporan”. Autorul evidențiază că un stat de drept nu are nevoie doar de o oarecare constituție, deoarece existența acesteia nu neapărat definește esența unui stat de drept, ci este nevoie de o constituție democratică, care să-și îndeplinească eficient funcțiile prin instaurarea unui regim constituțional democratic real, respectat de către toți [33, pp. 4-10]. Această constatare evidențiază importanța *de jure* și *de facto* a prevederilor democratice în Constituție, cât și în legislația națională.

În cele ce urmează, vor fi cercetate prevederile tezelor de doctorat, care au fost elaborate la subiecte aferente cercetării. O abordare amplă a problematicii minorităților etnice a fost realizată în tezele de doctor, elaborate la subiecte aferente cercetării.

În teza de doctor în drept a Galinei Pogoneț „Statutul juridic al minorităților etnice în Republica Moldova” este realizată cercetarea reglementărilor privind minoritățile etnice, precum și examinarea practică a aplicării lor la nivel național și internațional. Autoarea prezintă corelația dintre dreptul intern și internațional în domeniul drepturilor omului și cercetează protecția minorităților în sistemul internațional [34]. Prezenta lucrare este relevantă prin faptul că a elucidat un set de direcții importante în baza cărora este fundamentat demersul cercetării procesului de integrare a minorităților etnice și anume: necesitatea respectării drepturilor omului ca un deziderat central pentru funcționarea statului de drept, corespunderea legislației naționale la prevederile și standardele internaționale din domeniul drepturilor omului și protecției minorităților, rolul important din partea organizațiilor internaționale în prevenirea și medierea conflictelor interetnice.

În teza de doctor în drept a Roxanei-Alina Petraru „Protecția drepturilor minorităților naționale în dreptul internațional public”, autoarea s-a axat pe delimitarea aspectelor doctrinare din dreptul internațional public și cercetează acestei tematici în contextul sistemului de protecție a drepturilor minorităților etnice [35]. Acest demers a evidențiat în mod repetat relația de interdependență dintre sistemul internațional de protecție a minorităților și cadrul normativ național.

Teza de doctor în drept a Simonei Galiman „Dreptul minorităților naționale la identitate etnică”, reprezintă un demers științific care a aprofundat studiul dreptului minorităților la

identitate. Cercetarea a studiat aspectele teoretice și practice pentru recunoașterea și păstrarea identității etnice a minorităților [36]. În contextul tezei de doctor, această cercetare este relevantă prin evidențierea dreptului la identitate, atât din partea minorităților etnice, cât și din partea majorității etnice.

O cercetare ce prezintă interes reprezintă teza de doctor în drept a Grigorei Nelea „Rolul organizațiilor internaționale regionale în procesul de creare a normelor de drept internațional”. Autoarea cercetează comprehensiv specificul creării normelor internaționale și tendințele noi în domeniu [37]. Acest fapt este relevant studiului efectuat, deoarece permite elucidarea complexității procesului de luare a deciziilor la nivelul organizațiilor internaționale. Acest fapt argumentează circumstanța în care documentele internaționale au un caracter generalist și nu prezintă reglementări exacte și/ sau definiții exhaustive.

În teza de doctor în științe politice a Alinei Moroșan „Minoritățile naționale în Republica Moldova: starea și problemele de integrare (analiza politologică)”, este realizat studiul cadrului legislativ și instituțional privind protecția minorităților etnice [38]. Totuși, în pofida faptului că titlul și conținutul cercetării utilizează lexemul „integrare”, textul cercetării nu oferă definiția acestuia. De asemenea, în pofida faptului că în lucrare este discutat „rolul patriotismului în formarea și dezvoltarea națiunii politice din Republica Moldova”, nu este prezentată importanța constituțională a acestui proces și anume cea de *asigurare a unității poporului*. Totuși, importanța acestui demers constă în tentativa de a utiliza termenul de „integrare” în contextul științific referitor la domeniul minorităților etnice în Republica Moldova.

În contextul aplicabilității prevederilor internaționale din domeniul drepturilor minorităților etnice, este importantă teza de doctor habilitat în drept „Obligațiile pozitive și negative ale statului prin prisma Convenției europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale” elaborată de Mihai Poalelungi. Lucrarea respectivă este relevantă problematicii tezei, deoarece argumentează un set de prevederi care sunt utilizate în contextul tezei și anume: prezentarea și cercetarea principalelor reglementări normative ce reprezintă instrumente internaționale de protecție a drepturilor omului cu vocație universală și regională; investigarea științifică a particularităților principiului universalismului drepturilor omului și cercetarea fundamentului obligației generale de protecție puse în sarcina statelor; cercetarea jurisprudenței CEDO în contextul statelor implicate în conflicte, unde este discutat și situația din regiunea transnistreană [39].

Reieșind din faptul că procesul de integrare a minorităților etnice este unul intersectorial, este relevant de a prezenta și articolele interdisciplinare referitoare la tematica cercetării.

În articolul științific „Politici mediatice în domeniul protecției drepturilor minorităților naționale”, Natalia Beregoi pune în discuție realizarea prevederilor art. 9 din Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, care specifică faptul că libertatea de expresie a fiecărei persoane aparținând unei minorități include libertatea de opinie și libertatea de a primi și comunica informații sau idei în limba minoritară, fără ingerințe din partea autorităților publice [40]. În contextul prezentei teze de doctor, considerăm că realizarea prevederilor Convenției-cadru reprezintă o premisă centrală pentru realizarea politicii de integrare.

Igor Boțan în „Armonizarea relațiilor interetnice – sfidări și oportunități”, cercetează interdisciplinar specificul de dezvoltare a politicilor privind drepturile minorităților etnice în Republica Moldova [41, p. 12]. Un capitol aparte din cercetare se referă la identificarea unei „idei” de integrare pentru Republica Moldova [41, p. 47]. În contextul tezei de doctor subliniem că integrarea urmează să fie realizată în baza dezideratului constituțional de asigurare a *unității poporului Republicii Moldova* ca fundament al statutului – o idee existentă deja în Constituția Republicii Moldova, însă adesea omisă de decidenți și cercetători.

O altă cercetare autohtonă importantă la tematica tezei reprezintă lucrarea „Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova”, realizată de un grup de autori sub auspiciile Institutului de Politici Publice. Lucrarea scoate în evidență anumite abordări ale statelor privitor la minoritățile etnice. Se evidențiază că relațiile dintre majoritatea etnică și minoritățile etnice sunt influențate de evenimentele istorice, de gradul de implicare a organizațiilor internaționale în elaborarea legislației și de modul de edificare a identității naționale [42]. Aceste constatări sunt relevante pentru teza de doctor, deoarece argumentează necesitatea determinării vectorului politicii de integrare reieșind din contextul Republicii Moldova.

O lucrare valoroasă pentru problematica cercetării reprezintă studiul „Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene” elaborată de un grup de cercetători autohtoni printre care Moraru Victor, Roșca Alexandru, Pantelimon Varzari și Juc Victor. Relevanța acestei cercetări pentru teza de doctor reprezintă faptul că autorii cercetează importanța interesului național în realizarea dezideratului de consolidare a societății [43]. În contextul tezei de doctor, importanța acestei lucrări este determinată de argumentarea necesității întreprinderii unor măsuri din partea autorităților pentru integrarea minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului – acest fapt fiind de importanța interesului național. De asemenea, evidențiem că lucrarea respectivă delimitează importanța măsurilor ce vor viza realizarea unei păci civice trainice, a solidarității interumane și interetnice în condițiile

proceselor de integrare europeană a Republicii Moldova [43, p. 207]. Acest argument este fundamentat în contextul prezentei teze de doctorat.

O lucrare care discută despre necesitatea altoirii toleranței în Republica Moldova în calitate de măsură ce facilitează conviețuirea în contextul diversității etnice reprezintă cercetarea „Minoritățile naționale și toleranța în Moldova contemporană” realizată de Andrei Borșevschi. Autorul argumentează just că edificarea unei societăți civilizate în Republica Moldova este posibilă doar în contextul în care sunt respectate cu strictețe drepturile și libertățile fundamentale [44, pp. 44-46]. Ne alăturăm acestei idei și în cursul lucrării, respectivul deziderat va fi studiat minuțios.

În urma cercetării primare a materialelor științifice, s-a observat că a rămas nesoluționată problema integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului Republicii Moldova. Anume acest aspect reprezintă o prioritate de cercetare în scopul consolidării cadrului normativ și instituțional în vederea realizării acestui deziderat constituțional. Totodată, studiul cercetărilor în domeniu, relevă faptul că în Republica Moldova nu există lucrări care au studiat importanța consolidării cadrului normativ și instituțional a integrării minorităților etnice sub aspect juridic în vederea realizării demersului constituțional de asigurare a *unității poporului Republicii Moldova* ca fundament al statului. Nu există cercetări similare nici la alte discipline, deși problema integrării minorităților etnice persistă și ar urma să fie cercetată comprehensiv și multilateral.

1.2. Cercetările științifice privind integrarea minorităților etnice din alte țări

Subiectul de cercetare a constituit întotdeauna un domeniu de interes științific pentru savanții din Occident. Tematica integrării minorităților a fost examinată prin prisma problemelor ce vizează naționalismul, diversitatea etnoculturală și aspectele ce țin de egalitate, non-discriminare, toleranță. Totuși, de la început este necesar de menționat că, în lucrările cercetătorilor din alte state, domeniul integrării minorităților etnice este reflectat mai amplu.

Din punct de vedere al interesului de cercetare, delimităm *lucrări cu un caracter general*, în care se pune accent pe studierea definițiilor și interpretarea documentelor internaționale. Un exemplu elocvent este lucrarea lui T. Modood „Multiculturalism and integration: struggling with confusions”. Autorul tinde să fundamenteze cadrul teoretic privind termenul de „integrare” și evidențiază patru modele: asimilare, integrare individuală, multiculturalism și cosmopolitism [45, p. 10]. Una din criticele acestei cercetări, cel puțin în contextul prezentei teze, este faptul că T. Modood nu face vreo deosebire între politica de integrare a imigranților care nu dețin

cetățenie și minorităților etnice care sunt cetățeni. Evidențiem faptul că există o diferență majoră între aceste două aspecte și această dimensiune va fi elucidată în contextul prezentei teze.

O altă categorie de cercetări reprezintă acelea care studiază *situația dintr-un anumit areal geografic*. Din acest punct de vedere, putem evidenția cercetările axate pe situația statelor din fosta URSS și/sau fostele republici socialiste. Interesul cercetătorilor este generat de dorința de a studia relațiile interetnice și politica de stat față de minorități în calea integrării europene și ulterior aderării la Uniunea Europeană.

Printre autorii care au abordat dimensiunea juridică a integrării în țările baltice îi menționăm pe J. Ligenzowska și J. Piecuch, care în articolul „Integrarea minorităților naționale în țările baltice” au examinat politica de integrare sub două aspecte. Primul aspect a vizat cercetarea integrării imigranților, accentul fiind pus pe accesul la serviciile sociale și acomodarea acestora la normele societății gazdă. Al doilea aspect a vizat integrarea minorităților etnice. Autorii confirmă ipoteza lansată și de alți cercetători potrivit căreia aderarea la Uniunea Europeană a condiționat o schimbare în politica statelor baltice referitoare la minorități, deoarece protecția minorităților este unul dintre principiile fundamentale ale UE. De asemenea, prezenta lucrare este relevantă, deoarece face diferența între politica de integrare aplicată în cazul imigranților și în cazul minorităților etnice [46, pp. 168-175].

Cercetătorul N. Muižnieks în studiul „Cât de integrată este societatea în Letonia” descrie direcțiile politicii de integrare ale statului leton. Lucrarea scoate în evidență importanța introducerii unor indicatori cantitativi și calitativi în documentele de politici de vizează integrarea minorităților etnice. În cazul Letoniei, acești indicatori au vizat măsurarea gradului de reprezentativitate a minorităților în sfera publică și asigurarea egalității în drepturi și obligații [47, pp. 51-55]. Una din constatările din acest studiu, care este relevantă pentru demersul inițiat în prezenta teză de doctorat, este necesitatea evaluării efectelor politicii de integrare. Astfel, la nivel practic, este important ca obiectivele politicii de integrare să fie clar stabilite cu indicatori și valori de referință, care permit monitorizarea procesului de implementare. Cercetarea evidențiază că succesul politicii de integrare depinde de implicarea mai multor actori printre care se numără partidele politice, patronatele, sindicatele și organizațiile neguvernamentale. Se evidențiază că o contribuție semnificativă la nivel de societate este așa-numitul proces de depolitizare a relațiilor interetnice, ceea ce înseamnă că partidele politice se angajează să nu antagonizeze opinia publică prin subiecte ce pot afecta relațiile interetnice [47, pp. 31-32].

O altă categorie de cercetări reprezintă lucrările cu privire la situația minorităților în Uniunea Europeană. Interesul cercetătorilor s-a axat pe elucidarea modului în care Uniunea Europeană influențează politica statelor față de minorități.

În lucrarea „Minority Integration in Central Eastern Europe between Ethnic Diversity and Equality” editată de T. Agarin și M. Brosig este studiat rolul Uniunii Europene în promovarea diversității etnice în statele din Europa centrală și de est. Autorii elucidează și rolul dreptului european în promovarea politicilor de integrare a minorităților [48, p. 11]. Una din constatările acestei lucrări care este relevantă și contextului Republicii Moldova, reprezintă faptul că odată cu avansarea procesului de integrare europeană, monitorizarea și asigurarea protecției drepturilor minorităților devine mai importantă. Lucrarea este relevantă contextului Republicii Moldova și prin faptul că este evidențiată partea practică al procesului de integrare a minorităților etnice și anume identificarea indicatorilor de integrare a minorităților prin studiul datelor privitor la angajarea în câmpul muncii, ratele de alfabetizare, mecanismele de asigurare a reprezentativității în sectorul public.

Lucrarea „Forme de participare politică a minorităților naționale în contextul Uniunii Europene” de S. Farcaș, cercetează participarea politică a minorităților specificând că, în general, literatura de specialitate reduce acest tip de participare doar la politica electorală, desemnând exclusiv participarea prin vot [49]. În lucrare, sunt prezentate patru nivele de participare politică și anume: nivelul local, regional, național și european. Este evidențiată participarea electorală (participarea la vot) și non-electorală (participarea în procesul decizional, asocierea în organizații neguvernamentale). Importanța constatărilor din această lucrare scoate în evidență multitudinea formelor prin care minorităților etnice pot participa la viața publică, atât la nivel național, cât și supranațional (prin intermediul mecanismelor la nivel european).

O abordare actuală și complexă a problematicii integrării minorităților etnice se regăsește în lucrarea „Integration of new and old minorities in Europe: different or similar policies and indicators?” de R. Medda-Windischer. Cercetarea este relevantă, deoarece elucidează interacțiunea dintre grupurile minoritare „vechi” (așa-numitele „minorități istorice”) și cele „noi” (grupuri minoritare care s-au format în baza proceselor migratoare relativ recente). Lucrarea prezintă asemănările și deosebirile, în special în ceea ce ține de drepturile și revendicările acestor grupuri în scopul dezvoltării unui model comun de integrare. Este pus accent și pe cercetarea politicilor și indicatorilor de integrare a minorităților etnice pentru a evalua impactul politicilor din domeniu [50, p. 16]. Relevanța studiului pentru cercetarea de față constă și în clasificarea propusă de autoare și anume delimitarea următoarelor patru dimensiuni ale integrării minorităților etnice: *integrarea juridică* rezidă în accesul egal la sistemul educațional, piața muncii, dreptul de asociere; *integrarea culturală* constă în realizarea drepturilor culturale ce vizează identitatea grupurilor minoritare; *integrarea socială* vizează relațiile între diferite grupuri minoritare în societate, dar și interacțiunea cu majoritatea etnică; și *integrarea prin identificare*

include formarea sentimentului de apartenență la statul în care locuiesc minoritățile [50, p. 7]. Această abordare servește un punct de referință pentru cadrul teoretic și practic de cercetare a politicilor de integrare, deoarece pune bazele unei delimitări a direcțiilor procesului de integrare a minorităților etnice.

Lucrarea „Integrarea minorităților naționale și etnice din Europa Centrală în UE: logici și condiționări” de A. Ivan, reprezintă o contribuție importantă la cercetarea problematicii din perspectiva procesului de aderare la Uniunea Europeană în cazul Cehiei, Slovaciei, Poloniei și Ungariei. Autorul ajunge la concluzia că adoptarea legislației privind minoritățile în aceste state a fost accelerată de condiționările de aderare la UE stabilite la Copenhaga și care, se regăsesc în strategiile de extindere a Uniunii față de aceste țări. Condiționările impuse de UE au influențat dialogul între stat și minorități, iar adoptarea legislației naționale în domeniul sus-menționat a avut la bază principiul *autonomiei culturale* ce a asigurat păstrarea identității minorităților. Autorul evidențiază însemnătatea unei abordări comprehensive referitoare la minorități, care ar urma să asigure atât protecția împotriva discriminării, cât și promovarea identității acestora [51, p. 71]. Acest studiu confirmă ipoteza discutată anterior, care a elucidat că procesul de integrare europeană și mai cu seamă de aderare la UE, impune un set de condiționalități în ceea ce vizează protecția minorităților.

În ceea ce privește literatura de specialitate din România, apreciem pozitiv apariția mai multor lucrări la tematica cercetării de față. Aici este necesar de menționat lucrările lui I. Diaconu intitulate „Minoritățile în dreptul internațional contemporan” [52] și „Minorități: Statut. Perspective” [53]. Acestea reprezintă o cercetare complexă ce evidențiază rolul dreptului internațional în perfecționarea cadrului național ce vizează protecția dreptului minorităților etnice. Recunoaștem contribuția prevederilor documentelor internaționale în perfecționarea cadrului național de protecție a drepturilor minorităților și acest fapt va fi elucidat separat în capitolele ulterioare.

O altă cercetare relevantă este intitulată „Drepturile omului. Drepturile minorităților naționale” de C. Jura [54] și prezintă o cercetare interdisciplinară ce stabilește raportul existent între protecția drepturilor omului și protecția minorităților etnice. Evidențiem că drepturile minorităților sunt parte componentă a drepturilor omului, fapt ce evidențiază obligativitatea necondiționată a statului de a asigura și proteja aceste drepturi.

O abordare doctrinară valoroasă în domeniul integrării minorităților etnice constituie lucrarea „Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată” coordonată de L. Salat [55]. Lucrarea reprezintă un studiu multidimensional ce oferă o imagine cuprinzătoare privind regimul minorităților etnice

din România. Cercetarea regimului minorităților se axează pe cercetarea a trei componente: cadrul normativ, cadrul instituțional și cadrul financiar. În această lucrare evidențiem studiul „Regimul drepturilor minorităților în Europa Centrală și de Est” semnat de M. Călușer, care identifică o tipologie a politicilor de stat privind minoritățile în baza mai multor criterii de clasificare. În funcție de organizarea de stat din punct de vedere democratic, sunt identificate mai multe tipuri de democrații: democrația etnică, democrația multinațională, democrația multietnică, democrația liberală și democrația consociativă. În dependență de efectele pe care politicile de stat le au asupra păstrării identității minorităților, se disting: asimilarea, integrarea și coabitarea [55, p. 37].

O altă lucrare a autoarei sus-menționate – M. Călușer – este „Carta Europeană a limbilor regionale sau minoritare în România. Între norme și practici” [56]. Cercetarea reflectă aspectele teoretice și practice ale utilizării limbilor minoritare în învățământ, sfera serviciilor publice și mass-media. Evidențiem faptul că studiul este axat doar pe aplicarea Cărții Europene ca mijloc de protecție a drepturilor minorităților și conservarea patrimoniului lingvistic. În contextul Republicii Moldova, subiectul aplicării Cărții Europene rămâne slab studiat, dar este, totuși, în corelație cu politica de integrare a minorităților etnice.

În Federația Rusă abordarea problematicii minorităților etnice din perspectivă juridică și-a găsit reflectarea în lucrările lui I. Blișenco, S. Iuriev, L. Andricenco, K. Zaica. Aceștia au cercetat aspectele privind drepturile minorităților etnice prin prisma drepturilor omului, sistemului de protecție a drepturilor minorităților etnice la nivel internațional și național, statutului juridic al minorităților etnice, integrării minorităților etnice, mecanismelor normative de integrare.

În monografia „Защита прав меньшинств по международному и внутригосударственному праву” A. Abașidze examinează problemele juridice ale protecției minorităților la nivelul Federației Ruse și cel internațional prin cercetarea rolului organizațiilor internaționale în domeniul protecției minorităților cum ar fi ONU, OSCE și Consiliul Europei [57]. Importanța prezentării acestei cercetări, rezidă în faptul că reiterează importanța prevederilor internaționale asupra cadrului juridic național.

Cercetătorul S. Iuriev în monografia „Правовой статус национальных меньшинств (теоретико-правовые аспекты)”, realizează o cercetare complexă a fenomenului minorităților etnice la etapa actuală din perspectiva dihotomiei între „minoritate – majoritate” [58]. Această abordare este importantă, deoarece scoate în evidență valoarea studierii interacțiunii dintre majoritatea etnică și minorități ca parte a politicii de integrare.

O serie de cercetători au elucidat diferența la nivel juridic și instituțional al procesului de integrare a cetățenilor străini și a minorităților etnice. Un articol potrivit este lucrarea autoarei K. Zaica [59], care cercetează abordările privitor la minorități în democrațiile liberale occidentale ca urmare a creșterii fluxului de imigranți (Canada, Franța, Germania, Marea Britanie și S.U.A). Autoarea conchide că politica de integrare aplicată cetățenilor străini nu poate fi pusă pe picior de egalitate cu referitoare la minoritățile etnice.

Este relevant și studiul cercetătoarei L. Andreicenco în articolul „Mecanisme legale de adaptare socială și integrare a imigranților în Federația Rusă” [60], care supune studiului starea actuală a legislației rusești și mecanismele legale ce asigură adaptarea și integrarea imigranților în Federația Rusă. Autoarea determină problemele reglementării juridice a proceselor de adaptare și integrare a imigranților, fapt ce permite elucidarea unei diferențe evidente privind cerințele înaintate de stat față de persoanele care nu dețin cetățenia statului de referință.

Prezentul subcapitol a scos în evidență faptul că la nivel internațional tematica tezei a fost abordată mai larg. Cercetătorii au studiat aspectele doctrinare ce vizează domeniul minorităților etnice, rolul organismelor internaționale în perfecționarea legislației naționale, evoluția cadrului normativ și instituțional al statelor în procesul de integrare și aderare la Uniunea Europeană. Una din trăsăturile evidențiate este diferența dintre politica statului în procesul de integrare a minorităților etnice și abordarea față de cetățenii străini. Considerăm acest fapt un element important, care va fi ulterior elucidat în subcapitolul referitor la delimitările conceptuale a termenului de „integrare”.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

Capitolul 1 prezintă o cercetare detaliată a materialelor științifice la tema tezei, atât din Republica Moldova, cât și din străinătate. În baza cercetării comparate a situației în domeniul de cercetare au fost evidențiate principalele diferențe dintre doctrina națională și cea internațională, s-au trasat conceptele-cheie ale lucrării, care ulterior urmează a fi cercetate în capitolele următoare. Demersul științific efectuat, **a permis formularea problemei de cercetare și direcțiile de soluționare** a acesteia, a facilitat **identificarea scopului și obiectivelor tezei**, care sunt prezentate în contextul acestui subcapitol.

În *contextul reflecțiilor doctrinare în domeniul integrării minorităților etnice în Republica Moldova* s-a evidențiat tendința de a cerceta domeniul din perspectiva statutului juridic al minorităților. Tematica tezei de doctor – consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice în Republica Moldova – nu a fost studiată într-o manieră comprehensivă. Studiul cadrului doctrinar a permis identificarea unui set de prevederi, care servesc drept punct

de pornire pentru realizarea demersului de cercetare juridică sub aspectul dreptului constituțional al integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

- La nivel doctrinar, drepturile persoanei în ceea ce vizează identitatea s-au manifestat primordial în dorința persoanei de a obține libertatea individuală în raport cu puterea de stat. Poporul constituie fundamentul statului și fără popor puterea statală nu poate fi realizată. În contextul Republicii Moldova, poporul este constituit din etnia de baza și din alte etnii, care locuiesc pe teritoriul statului și au calitatea de cetățean al Republicii Moldova.
- Doctrinarii autohtoni au evidențiat că Republica Moldova este un stat național, însă acest fapt nu exclude obligația statului de a proteja drepturile minorităților etnice.
- Consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice urmează să aibă loc doar în contextul respectării drepturilor omului. Drepturile minorităților sunt parte componentă a drepturilor omului, fapt ce presupune obligativitatea necondiționată a statului de a asigura și proteja aceste drepturi.
- La nivel doctrinar, legătura dintre stat și individ se bazează pe o relație de interdependență, care este aplicabilă procesului de integrare a minorităților etnice, și anume: statul se angajează să protejeze drepturile persoanei, în timp ce persoana se obligă să respecte îndatoririle față de stat. Totodată, transpunerea în practică a politicii de integrare a minorităților etnice presupune respectarea drepturilor și obligațiilor cetățenești, atât din partea majorității, cât și a minorităților.
- În literatura de specialitate autohtonă s-a evidențiat oportunitatea identificării unei „idei” de integrare pentru Republica Moldova. În contextul tezei, considerăm că integrarea urmează să realizeze dezideratul constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova. Acest postulat a fost cercetat limitat în contextul științific și urmează a fi desfășurat în prezenta cercetare.
- Doctrinarii autohtoni au evidențiat importanța reglementărilor internaționale din domeniul drepturilor omului în calitate de punct de referință pentru perfecționarea cadrului normativ și instituțional de protecție a drepturilor omului. Considerăm că cercetarea minuțioasă a prevederilor internaționale cu referire la integrarea minorităților etnice va permite elucidarea unor practici ce pot fi transpuse în legislația națională în vederea îmbunătățirii acesteia.
- Literatura de specialitate din domeniului dreptului constituțional a aplicat pe larg cercetările comparative și în baza studiilor de caz pentru a elucidă bunele practici din alte

state în vederea transunerii acestora în contextul național. Din acest motiv, considerăm important de a menține această tendință și în contextul respectivei teze.

- La etapa preliminară, cercetarea literaturii de specialitate autohtone a scos în evidență un set de provocări referitoare la cadrul normativ național și anume: implementarea defectuoasă a legislației și existența prevederilor declarative din cadrul normativ de specialitate,
- De asemenea, cercetătorii autohtoni consimt riscurile ce pot surveni din izolarea, ignorarea și limitarea drepturilor minorităților, evidențiindu-se potențialul unor consecințe negative asupra societății.
- Doctrinarii autohtoni au utilizat cu precădere conceptul „minoritate etnică”. De asemenea, evidențiem interesul asupra polemicii referitoare la sintagmele „minoritate etnică” și „minoritate națională”. În acest context, considerăm oportun de a ne expune referitor la utilizarea acestei terminologii în cadrul normativ, dar și în contextul doctrinar din Republica Moldova.

Aceste postulate servesc în calitate de punct de referință pentru cercetarea problematicii tezei în contextul Republicii Moldova și vor fi desfășurate în capitolele ce urmează.

În ceea ce vizează cercetările științifice din alte state la tematica tezei de doctor putem conchide următoarele:

- Domeniul integrării minorităților etnice a fost studiat mai aprofundat decât în doctrina autohtonă. Acest fapt este argumentat de politicile existente în acest domeniu în alte state și a existenței unor instituții de cercetare care se ocupă cu studierea acestei problematice în mod special.
- Cercetările s-au axat pe delimitarea aspectelor teoretice generale și au vizat problema naționalismului, identității, diversității culturale, egalitatea, non-discriminarea și toleranța. De asemenea, un număr important de cercetători au efectuat studii complexe pentru elucidarea tematicii sub aspect teritorial-geografic. Pentru tematica tezei de doctor sunt relevante cercetările asupra statelor din fosta URSS și/sau fostele republici socialiste care au aspirații de integrare europeană sau care deja au aderat la Uniunea Europeană. Acest fapt ne îndrumă spre realizarea cercetării în baza studiilor de caz a unor state cu aspirații de integrare europeană în procesul consolidării societății.
- Cercetarea preliminară a experienței statelor baltice evidențiază că succesul realizării integrării minorităților etnice depinde de implicarea întregii societăți, nu doar de efortul structurilor de stat. Un rol important revine partidelor politice, care ar urma să depolitizeze

sfera relațiilor interetnice. În contextul cercetării, urmează să identificăm care sunt elementele constitutive care ar asigura viabilitatea efortului de integrare.

- O constatare importantă ce reiese din cercetarea cadrului internațional este faptul că procesul de integrare europeană și mai cu seamă cel de aderare la Uniunea Europeană influențează major cadrul normativ cu referire la minoritățile etnice. Prevederile referitoare la minorități devin mai specifice, mai exigente și introduc mecanisme adiționale de monitorizare a implementării legislației. Această concluzie ne îndrumă spre necesitatea efectuării unei cercetări critice asupra normativ și instituțional cu referire la integrarea minorităților etnice.
- În mod unanim, atât cercetările doctrinarilor autohtoni, dar și cei din străinătate au evidențiat rolul major al reglementărilor internaționale în perfecționarea cadrului normativ. La această etapă tranzitorie s-a evidențiat importanța Convenției-cadru pentru protecția drepturilor minorităților naționale. Cercetarea preliminară din acest capitol a scos în evidență rolul a trei organizații internaționale ce au competențe în domeniul protecției drepturilor minorităților și anume: ONU, OSCE și Consiliul Europei. Acest fapt determină studierea aprofundată a reglementărilor acestor organizații cu referire la problematica cercetării.
- În doctrina internațională, una din carențele ce vizează cercetarea integrării minorităților etnice este faptul că unii cercetători nu fac o diferență clară între politica de integrare a imigranților/ cetățenilor străini și a minorităților etnice care sunt cetățeni ai statului. În contextul prezentei cercetări, urmează să delimităm această diferență.

În baza demersului științific realizat constatăm că **problema științifică de cercetare** rezidă în necesitatea investigației multidimensionale a reglementărilor juridice și instituționale a integrării minorităților etnice la nivel național și internațional în vederea realizării dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova, precum și *elucidarea* practicilor internaționale privind integrarea minorităților etnice și identificarea elementelor constitutive a integrării. Acest *fapt va avea ca efect formularea propunerilor de lege ferenda*, în vederea *consolidării și perfecționării* cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova.

Această cercetare complexă al cadrului normativ și instituțional, atât la nivel național, cât și internațional, al materialului teoretic și empiric, are ca **scop** elucidarea modului în care urmează de realizat consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice în Republica Moldova, cu oferirea de exemple concrete din experiența statelor care întrunesc afinități istorice, politice și demografice cu cele a Republicii Moldova și care se află în proces de

integrare europeană sau au aderat deja la Uniunea Europeană. Ca urmare a cercetării prevederilor doctrinei naționale și internaționale, a literaturii de specialitate și a prevederilor internaționale, lucrarea își propune să evidențieze carențele normative și instituționale existente și reglementările inexacte în realizarea politicii de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova.

Pentru realizarea acestui scop, au fost stabilite următoarele **obiective de cercetare**:

- Cercetarea dihotomiei între conceptele „minoritate etnică” și „minoritate națională” din perspectiva doctrinei naționale și internaționale, în scopul argumentării oportunității de utilizare al conceptului de „minoritate etnică” în contextul tezei;
- Cercetarea noțiunii de „integrare” expusă atât în literatura de specialitate, cât și în legislație, în scopul elucidării terminologiei de utilizare în contextul politicii referitoare la minoritățile etnice;
- Cercetarea reglementărilor și practicilor internaționale din domeniul integrării minorităților etnice, inclusiv a experienței de integrare a Estoniei și Georgiei, în vederea identificării particularităților acestui demers în contextul statelor cu aspirații de integrare europeană sau care deja au aderat la Uniunea Europeană;
- Cercetarea cadrului normativ și instituțional în Republica Moldova în vederea evidențierii lacunelor existente în calea realizării integrării minorităților etnice;
- Evidențierea mecanismelor care ar facilita consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice în Republica Moldova în vederea realizării dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova;
- Formularea recomandărilor de *lege ferenda* în vederea îmbunătățirea cadrului normativ și instituțional a integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

În scopul atingerii obiectivelor de cercetare, ne propunem realizarea următoarelor **direcții de cercetare**:

- Pentru a efectua delimitarea conceptuală a noțiunilor de „minoritate etnică”, „minoritate națională”, „integrare”, este necesară cercetarea surselor doctrinare, cercetarea prevederilor documentelor internaționale și prevederilor legislației naționale, jurisprudența Curții Europene pentru Drepturile Omului și jurisprudența Curții Constituționale a Republicii Moldova. În rezultat, s-a argumentat oportunitatea utilizării în teză, dar și în contextul doctrinar și cel empiric al Republicii Moldova al termenului „minoritate etnică”. De asemenea, s-a propus o definiție proprie al termenului de „integrare” și au fost identificate fundamentele conceptuale ale acestui termen în contextul politicii cu referire la minoritățile etnice.

- Pentru a identifica particularitățile procesului de integrare a minorităților etnice, s-a cercetat practica la nivel internațional și s-au identificat două state a căror cercetare comparată a permis identificarea unor trăsături comune în domeniu, care ar putea contribui la îmbunătățirea acestui deziderat în contextul Republicii Moldova.
- Studiarea cadrului normativ al Republicii Moldova cu referire la minoritățile etnice și evaluarea acestuia în vederea corespunderii cu prevederile Convenției-cadru pentru protecția drepturilor minorităților naționale, reieșind din premisa că baza politicii de integrare este respectarea drepturilor minorităților.
- Cercetarea cadrului instituțional al Republicii Moldova cu atribuții în domeniul minorităților etnice în vederea determinării gradului de realizare a acțiunilor ce vizează integrarea minorităților etnice și asigurarea unității poporului Republicii Moldova.
- Examinarea situației în localitățile din stânga Nistrului (Transnistria) în scopul elucidării perspectivelor de realizare a politicii de integrare de către autoritățile Republicii Moldova și pentru identificarea recomandărilor ce ar crea premise pentru îmbunătățirea situației din domeniul drepturilor omului.
- Sintetizarea tendințelor din sfera consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republica Moldova, în vederea formulării unor propuneri de *lege ferenda* și a unor concluzii și recomandări pentru o mai bună realizare a politicii de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova.

În urma celor expuse, cercetarea efectuată va contribui la înțelegerea și îmbunătățirea cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice, în vederea realizării dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova, cu respectarea normelor constituționale și internaționale de respectare a drepturilor minorităților.

2. DETERMINAREA NATURII JURIDICE A INTEGRĂRII MINORITĂȚILOR ETNICE

În debutul acestui capitol, clarificăm aspectele teoretice a dihotomiei „minoritate națională” și „minoritate etnică” și vom argumenta oportunitatea utilizării termenului „minoritate etnică” în contextul studiului. De asemenea, vom defini esența doctrinară al termenului „integrare” în contextul domeniului de cercetare prin evidențierea elementelor constitutive și propunerea definiției proprii.

Un alt demers important realizat în acest capitol este cercetarea cadrului internațional și a prevederilor referitoare la integrarea minorităților etnice în contextul a trei organizații internaționale: Organizația Națiunilor Unite, Consiliul Europei și Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa.

Aspectele empirice ale integrării minorităților etnice sunt elucidate prin elucidarea reglementărilor de integrare existente în practica internațională și mai cu seamă în cercetarea experienței Estoniei și Georgiei.

2.1. Dihotomia conceptelor „minoritate etnică” și „minoritate națională”

În contextul prezentei teze, se utilizează cu precădere termenul de „minoritate etnică” și în cele ce urmează, se va explica raționamentul folosirii acestei noțiuni, se vor prezenta principalele abordări privitor la dihotomia „minoritate etnică” și „minoritate națională”, precum și opinia proprie referitor la această dualitate conceptuală.

Abordarea conceptelor va începe cu studierea elementelor constitutive ale lexemului „minoritate”. Acest termen este un derivat etimologic de la latinescul „minor”, semnificând „mai mic” [61]. În literatura juridică, acest lexem se utilizează cu precădere în îmbinare cu noțiunile „etic”, „național”, „religios”, „lingvistic”, „rasial”. Însă cele mai aprige polemici sunt determinate de utilizarea în combinație cu termenele „etic” și „național”.

În doctrina internațională, cele mai cunoscute definiții pentru conceptul de „minoritate” sunt oferite de cercetătorii F. Capotorti și J. Deschenes, care au fost raportori speciali ai Subcomisiei Națiunilor Unite pentru Prevenirea Discriminării și Protecția Minorităților. Astfel, în viziunea lui F. Capotorti, „minoritatea” reprezintă „un grup numeric inferior restului populației unui stat, în poziție nedominantă, al cărui membri – cetățeni ai statului – posedă din punct de vedere etnic, religios sau lingvistic, caracteristici diferite de cele ale restului populației și care manifestă în mod implicit un sentiment de solidaritate cu scopul de a-și păstra cultura, tradițiile, religia sau limba lor” [62, pp. 16-26]. Capotorti diferențiază două variabile importante în definirea termenului de „minoritate”. Ne referim la *elementele obiective* (inferioritate

numerică, caracteristicile etnice, religioase sau lingvistice ale grupului) și cele *subiective* (simțul solidarității exprimat conservarea culturii, tradițiilor și religiei). Autorul evidențiază că aceste două categorii de elemente sunt interconectate [62, p. 13].

În urma Rezoluției nr. 62 din 1984 a Comisiei privind Drepturile Omului, J. Deschenes a propus următoarea definiție pentru termenul de „minoritate” – „grup numeric inferior restului populației unui stat, ai cărui membri dețin cetățenia acestui stat, au caracteristici etnice, religioase sau lingvistice diferite de cele ale restului populației și sunt motivați de voința de a-și păstra cultura, tradițiile, religia sau limba” [63, p. 21]. Remarcăm că definițiile date de Deschenes și Capotorti practic menționează aceleași elemente constitutive. De aici observăm că unul din elementele definitorii a termenului de „minoritate” este raportului numeric al unui grup față de altul care este mai numeros în baza trăsăturilor culturale, lingvistice, religioase și/sau lingvistice.

O altă noțiune aferentă dezbaterii este termenul de „grup etnic”. Acest termen este interconectat lexemului „minoritate”, însă nu indică coraportul numeric, ci caracteristicile comportamentale ale comunității de persoane ce fac parte din acest grup. O ilustrare elocventă este prezentată de cunoscutul cercetător A. D. Smith, care în cartea sa „The Ethnic Origins of Nations” afirmă că la baza unui „grup etnic” se află câteva elemente esențiale, cum ar fi: *numele colectiv* – servește în calitate de marcă a identificabilității grupului în înregistrările istorice; *mitul de constituire* – are rolul de a explica apariția și dezvoltarea grupului; trecut comun – ține de aspectul istoric comun al respectivului grup în succesiunea generațiilor și evenimentelor istorice importante pentru grup; *împărtășirea culturii* – vizează sentimentul cultural comun împărtășit la nivel de grup ce adună elementele culturale constitutive și ajută la unirea membrilor și la separarea lor față de cei din afara grupului; *asocierea cu un teritoriu specific* – conturează existența geografică a grupului, care nu neapărat trebuie să fie în posesia fizică a teritoriului, dar contează existența simbolică al unui habitat sacru, care servește ca patrie în care se pot reîntoarce [64, p. 210].

Termenul de „minoritate etnică” este descris elocvent de doctrinarul francez A. L. Sanguin. Conform acestuia, chestiunea „minorităților etnice” decurge din „nesuprapunerea spațială între națiune și stat. Prin urmare, o minoritate etnică este o „entitate societală de nivel sub-etatic, care trăiește într-unul din trei contexte spațiale: marginile frontaliere ale unui stat; izolat, retras în interiorul unui stat; cu un parcurs de tip nomad pe ansamblul teritoriului unui stat (cu referire la anumite comunități de romi)” [65, p. 53].

Conform aceluiași autor, „minoritatea națională” este o colectivitate ce trăiește într-o zonă transfrontalieră a unui stat A, dar a cărei etnie, limbă, cutume și simpatii naționale țin de statul B.

Sunt mai multe grupuri menționate în acest sens: germanii din Schlesswigul danez, albanezii Muntenegru și Macedonia, austriecii din Tirolul de Sud italian, maghiarii din România, grecii din Albania [65, p. 54]. Această definiție indică în mod evident necesitatea întreprinderii măsurilor din partea statului, cu respectarea drepturilor omului, în vederea păstrării unității poporului, care include și minoritățile, însă care pot avea tendința de a se identifica cu un alt stat.

În contextul Republicii Moldova, la nivel doctrinar, dezbaterea asupra dihotomiei „minoritate etnică” și „minoritate națională” se bazează pe definirea elementelor constitutive. Definiția termenul „grup etnic” oferită de Victor Popa, precizează că „grupurile etnice reprezintă o parte a unei etnii de bază, care s-a asociat în stat în alt spațiu geografic (rușii, ucrainenii, bulgarii etc.), și care în virtutea anumitor factori istorici s-au desprins de la etnia de bază și s-au deplasat, așezându-se cu traiul compact sau dispersat pe teritoriul etnic al altui popor” [23, p. 32]. Autorul evidențiază că utilizarea termenului de „minoritate națională” pentru grupurile etnice din Republica Moldova poate atrage după sine anumite revendicări din partea minorităților ce pot conduce la secesiunea teritoriului statului.

Cercetătorul autohton Boris Negru consideră că termenul de „minoritate” desemnează un grup etnic, numeric inferior față de restul populației, ai cărui membri au caracteristici etnice, religioase, lingvistice și culturale comune [3, p. 87]. Această definiție confirmă legătura teoretică dintre „grup etnic” și „minoritate”, care a fost menționată anterior în contextul tezei. De asemenea, cercetătorul Boris Negru mai adaugă că este important ca aceste calități să se formeze un timp îndelungat și ca grupului dat să-i aparțină un teritoriu al său distinct, unde aceste calități au apărut. Autorul consideră că diferența dintre „minoritate etnică” și cea de „minoritate națională” constă în faptul că grupul dat, în virtutea unor împrejurări cum ar fi colonizarea teritorială, prigonirea, strămutarea forțată etc. s-au pomenit a fi în minoritate pe propriul lor teritoriu. Autorul menționează că turcii din Germania, algerienii din Franța, rușii din Republica Moldova sau găgăuzii nu sunt minorități naționale. În schimb, minorități naționale pot fi considerați românii din Ucraina, maghiarii din România [3, p. 87].

Această idee este susținută și în Comentariul la Constituția Republicii Moldova unde se menționează că „Republica Moldova este un stat național. Pe lângă națiunea de bază, populația statului include și anumite grupuri etnice (constituite din ruși, ucraineni, găgăuzi etc.). Având aceeași cetățenie – cetățenia Republicii Moldova – toți fac parte din poporul Republicii Moldova” [66, p. 64]. Această abordare reflectă caracteristicile menționate anterior ce au fost propuse de A. D. Smith cu referire la criteriul temporal și teritorial de formare a caracteristicilor etnice, religioase, lingvistice și culturale [64].

Din punct de vedere al terminologiei utilizate, în textul Declarației de Independență a Republicii Moldova se utilizează termenul de „persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase” [67]. Considerăm că anume această formulare a servit ca punct de referință în argumentarea doctrinarilor autohtoni privitor la oportunitatea utilizării terminologiei de „grup etnic” și „minoritate etnică”.

La nivel practic, problema unui consens în privința unei abordări ce vizează utilizarea unei terminologii uniforme rămâne actuală. *Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor* în art. 1 propune definiția termenului de „minoritatea națională” ca „grupuri de persoane care domiciliază pe teritoriul Republicii Moldova, sunt cetățeni ai ei, au particularități etnice, culturale, lingvistice și religioase prin care se deosebesc de majoritatea populației – moldoveni – și se consideră de altă origine etnică” [68].

În procesul de cercetare, am considerat important de a vedea care a fost motivația și argumentarea legiuitorului pentru a utiliza anume sintagma „minoritate națională” în contextul prezentei legii. Menționăm că în baza acestei legi, întreaga legislație a Republicii Moldova a încetățenit utilizarea termenului de „minoritate națională”. În acest sens, s-a accesat și cercetat textul stenogramei ședinței Parlamentului Republicii Moldova când a fost votată în lectură finală prezenta lege. S-a menționat că „*Documentele internaționale în ultimii 10 ani, începând de la Declarația ONU din 1999 privește numai o noțiune de „minoritate națională” și în toate documentele numai așa noțiune „minoritățile naționale”. Eu știu că sunt așa niște probleme cea mai mare în mod teoretic, etnice sau naționale, dar îmi pare, că în mod juridic mai clar „minoritate națională [sic!]”* [69, p. 31].

Din prezenta formulare observăm lipsa unor argumente doctrinare și juridice, care ar ține cont de prevederile constituționale și de particularitățile Republicii Moldova. Constatăm cu regret că argumentul prezentat de autorii prezentei legi privind utilizarea acestei sintagme a fost bazat mai mult pe un conformism normativ, decât pe un efort autentic de a elaborat cadrul normativ într-o manieră care să răspundă contextului național.

Chiar dacă prezenta lege prezintă definiția și contextul de utilizare a sintagmei de „minoritate națională”, în contextul cadrului normativ și cel de politici alternează și alte formulări. Spre exemplu, în Strategia securității naționale a Republicii Moldova se utilizează sintagma „minoritate etnică” [70], în Strategia de dezvoltare a Poliției pentru anii 2016-2020 se utilizează lexemul „minorități” [71], în Declarația de Independență a Republicii Moldova – „grupuri naționale, [și] etnice” [67]. Această discrepanță conceptuală în definirea și utilizarea

noțiunilor scoate în evidență lipsa unui consens, atât în plan științific (teoretic), cât și în plan practic la nivelul politic.

În contextul Republicii Moldova, considerăm valid argumentul că la nivel doctrinar și empiric este mai oportun de a utiliza sintagma „minoritate etnică”. Din acest motiv, termenul de referință cu privire la grupurile etnice minoritare în contextul politicii de integrare în contextul prezentei teze este de „minoritate etnică”. Considerăm că acest termen indică apartenența etnică eterogenă față de grupul etnic majoritar al persoanelor care dețin cetățenia Republicii Moldova și care, alături de majoritatea etnică formează poporul Republicii Moldova. Această formulare corespunde prevederilor și spiritului Declarației de Independență, Constituției Republicii Moldova și a cadrului internațional referitor la drepturile omului.

Termenul respectiv nu aduce prejudicii angajamentelor Republicii Moldova de a asigura și proteja drepturile omului. Credem că dezbateră privitor la această dihotomie, are o importanță primară la nivel intern, deoarece așa cum a menționat doctrinarul V. Popa [23], poate crea premise pentru revendicări ce ar putea prejudicia ordinea constituțională în Republica Moldova.

În cele ce urmează, se vor cerceta eforturile organizațiilor internaționale de a defini conceptele „minoritate națională” și „minoritate etnică”. În documentele Organizației Națiunilor Unite se utilizează prioritar formula de „minorități etnice, religioase sau lingvistice”, în timp ce standardele europene se referă la „minorități naționale” [50, p. 12]. Aceasta reprezintă o abordare mai nouă de a conceptualiza acest grup de persoane, deoarece în tratatele adoptate în perioada interbelică și în anii '50 ai secolului XX se folosea cu precădere terminologia de „minorități rasiale”.

În Recomandarea nr. 1134 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale adoptată la 01.10.1990, în punctul 11 găsim o definiție a „minorităților naționale” ca „grupuri separate sau distincte, bine definite și stabilite pe teritoriul unui stat, ai căror membrii sunt cetățeni ai aceluia stat și prezintă anumite caracteristici religioase, lingvistice, culturale sau altele, care îi deosebesc de majoritatea populației” [72]. În Recomandarea nr. 1201 a APCE din 01.02.1993 se reiterează această prevedere în art. 1 prin care „minoritățile naționale sunt cetățenii unui stat care mențin legături de lungă durată, trainice și permanente cu acel stat; manifestă caracteristici etnice, culturale, religioase sau lingvistice distincte, sunt suficient de reprezentativi, chiar dacă sunt în număr mai mic decât restul populației, sunt preocupați de a păstra împreună ceea ce constituie identitatea lor comună, inclusiv cultura, tradițiile, religia sau limba lor” [73].

Este esențial de menționat că, ambele definiții propuse în cadrul Consiliului Europei au precedat adoptarea în 1994 a Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale. În calitate

de document juridic multilateral, această Convenție nu conține nici o definiție a conceptului de „minoritate națională”, fapt confirmat și de prevederile raportului explicativ al Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale, care constată în punctul 12 că „nici o definiție a noțiunii de minoritate națională nu este conținută în Convenția-cadru”. În această situație s-a decis să se adopte o abordare pragmatică, bazată pe recunoașterea faptului că deocamdată în acest cadru nu este posibil să se ajungă la o definiție aptă să întrunească sprijinul general al tuturor statelor membre ale Consiliului Europei [74].

Prin urmare, Consiliul Europei nu a acceptat nici una din definițiile propuse în procesul de elaborare a Convenției-cadru. Conotațiile diferite pe care termenii sus-menționați îi au în diferite limbi și regiuni din Europa i-au determinat pe autorii textului în cauză să utilizeze termenul de „minoritate națională”, care apărea deja în textul Convenției [75, p. 222]. Prin urmare, termenul de „minoritate națională” ca o categorie juridică se referă și la comunitățile ce pot fi definite ca „minorități etnice”. Acest fapt s-a realizat cu scopul de a folosi un termen unic pentru a evita confuziile în aplicarea reglementărilor internaționale și, în același timp, în ideea de a exclude posibilitatea unui tratament diferențiat aplicat acestor grupuri de persoane.

Din reglementările documentelor internaționale este dificil de a extrage o definiție pentru termenul de „minoritate națională” și mai cu seamă de a face o diferență dintre „minoritate națională” și „minoritate etnică”. Legislația internațională apără drepturile omului fără vreo deosebire pe criterii de limbă, confesiune, apartenență etnică sau națională. Aici este relevant de a menționa jurisprudența CEDO, care cu referire la dezbaterile privitoare la terminologia referitoare la „minorități” și „grup etnic” a susținut că limba, religia, cetățenia și cultura sunt indisolubile. În cauza *Timishev c. Rusiei*, unui reclamant de origine cecenă nu i s-a permis să treacă printr-un punct de control, deoarece gardienii primiseră instrucțiuni să refuze intrarea persoanelor de origine cecenă. CEDO a dat următoarea explicație: „Originea etnică rezultă din ideea grupurilor societale marcate de aceeași cetățenie, afiliere tribală, religie, limbă comună sau aceleași origini și contexte culturale și tradiționale” [76]. Mai mult, jurisprudența CEDO echivalează termenele de „origine etnică” și „rasă”. Acest fapt a fost expres menționat în cauza *Timishev/Rusia*, în care s-a evidențiat că „originea etnică și rasa sunt concepte care se înrudesesc și se suprapun” [76].

De asemenea, în cauza *Sejdic și Finci c. Bosnia și Herțegovina*, CEDO a reiterat această explicație privitor la relația dintre originea etnică și rasă, adăugând că „discriminarea pe criteriul originii etnice a unei persoane este o formă de discriminare rasială” [77]. Această referință a adăugat un cadru suplimentar de protecție împotriva discriminării bazate pe originea etnică.

Prin urmare, reglementările internaționale privind minoritățile naționale apără drepturile persoanelor în ceea ce vizează folosirea limbii materne, protejarea patrimoniului cultural,

lingvistic, practicarea religiei etc. acestea fiind inclusiv garantate prin prisma principiului non-discriminării și al dreptului la identitate. Nici o normă nu face vreo aluzie măcar la un tratament diferențiat după criteriul apartenenței etnice sau naționale. Limba, cultura și religia sunt elemente care stau atât la baza definirii termenului de „minoritate națională”, cât și cel de „minoritate etnică”. Factorii care marchează această diferență sunt în afara prevederilor dreptului internațional.

În opinia lui E. Patraș, lipsa unui consens privind definirea științifico-juridică a conceptului de „minoritate națională” versus „minoritate etnică” se explică prin dificultăți de ordin juridic, dar mai ales de ordin politic. Acest lucru este argumentat de multitudinea de interese a statelor pe teritoriul căruia locuiesc această categorii de persoane. Totodată, importanța definiției se impune prin nevoia determinării beneficiarului drepturilor care se acordă în asemenea cazuri, adică a subiectului de drept [78, p. 11].

Astfel, chiar dacă doctrina juridică include numeroase clarificări ale conceptelor de „minoritate națională” și „minoritate etnică”, aceasta lasă statului terț ultimul cuvânt în ceea ce privește utilizarea termenului de „minoritate națională” asupra unui anumit grup de persoane. Acest fapt reiese și din prevederile Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale. Astfel, fiecare stat-partea la Convenția-cadru beneficiază de posibilitatea discreționară de a stabili grupurile de persoane de pe teritoriul său, care sunt acoperite de prevederile Convenției. Această selecție trebuie să fie realizată, însă, cu bună credință și în conformitate cu principiile generale ale dreptului internațional și principiile fundamentale enunțate în art. 3 al Convenției-cadru [79]. Examinarea acestei chestiuni este reflectată în avizele elaborate de către Comitetul Consultativ al Convenției-cadru, care în mod consecvent accentuează faptul că implementarea Convenției-cadru nu trebuie să constituie o sursă de distincții arbitrară și nejustificate [80].

În studierea materialelor empirice, au fost elucidate prevederile instrumentelor de ratificare a statelor care au ratificat Convenția-cadru și au fost evidențiate două tendințe:

1. State care au stabilit definiția pentru grupurile de persoane ce sunt considerate „minorități naționale” în instrumentul de ratificare. Unele din aceste state sunt Germania, Macedonia, Slovenia, Suedia, Albania.
2. State care au stabilit apartenența persoanelor ca fiind „minoritate națională” după ratificarea Convenției-cadru în legislația națională. Din rândul acestor state face parte și Republica Moldova, care prin lege organică a definit noțiunea și criteriile care determină persoanele care fac parte din categoria „minorităților naționale”.

În urma cercetării doctrinei privitor la termenele de „minoritate națională” și „minoritate etnică”, dar și a practicii de ratificare a Convenției-cadru de către statele membre ale Consiliului

Europei, se evidențiază alte două tendințe în ceea ce ține de permisibilitatea atribuirii statutului de „minoritate națională” grupurilor etnice minoritate și anume:

1. *Abordarea permisivă*: state care fie în instrumentele de ratificate, fie în legislația națională stabilesc anumite criterii (cetățenie, identitate distinctă etc.) care determină apartenența unei persoane la calificativul de „minoritate națională”, fără a denumi expres acele grupuri etnice care pot fi considerate astfel. Din categoria acestor state face parte și Republica Moldova, care, așa cum s-a prezentat anterior, a stabilit un set de criterii ce trasează profilul apartenenței persoanelor ca aparținând la minorități naționale.
2. *Abordarea restrictivă*: state care în instrumentul de ratificare a Convenției-cadru sau/și în legislația națională recunosc doar anumite grupuri etnice minoritare ca fiind minorități naționale. Acele state au identificat expres acele grupuri etnice care sunt considerate ca aparținând la o „minoritate națională” și uneori, chiar și acelea care nu sunt recunoscute astfel [81, p. 48]. La nivel teoretic, această abordare reflectă poziția doctrinarilor care atribuie calitatea de „minoritate națională” doar anumitor grupuri etnice în virtutea anumitor criterii rigide și care percep existența anumitor riscuri în ceea ce vizează revendicările de autodeterminare.

Reieșind din cele menționate anterior, conchidem că în doctrina juridică persistă un interes sporit pentru a delimita noțiunile de „minoritate națională” și cea de „minoritate etnică”. Considerăm că această dezbatere este departe de punctul său final, deoarece, în pofida acestor eforturi, nu s-a ajuns la un consens doctrinar. Același lucru este valid și pentru utilizarea acestor termeni la nivel internațional în rândul statelor, dar și în prevederile documentelor internaționale.

Totuși, reieșind din faptul că unul din **obiectivele de cercetare** setate în lucrare a fost: „De a determina care dintre sintagmele „minoritate etnică” și „minoritate națională” este justă din punct de vedere a doctrinei și a contextului Republicii Moldova”, considerăm că cercetarea realizată în acest subcapitol a contribuit la **soluționarea problemei științifice** prin reconceptualizarea dezbaterii privind termenele „minoritate etnică” și „minoritate națională”, fiind demonstrată oportunitatea utilizării în doctrină și practică al termenului „minoritate etnică” în contextul Republicii Moldova.

2.2. Fundamentarea teoretică și practică al termenului „integrare”

Etimologic, termenul „integrare” își are originea de la latinescul „integratio” și semnifică „reînnoirea și restaurarea a unui tot unitar” [82]. La nivel internațional, unul din primele documente (cu valoare de recomandare) în care s-a definit acest termen reprezintă „Liniile directoare Ljubljana privind integrarea societăților diverse” prezentat de instituția Înaltului

Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE [18]. Definiția expusă în acest document determină conceptul de „integrare” „ca un proces dinamic, ce implică mai mulți actori, de angajament reciproc, care facilitează participarea efectivă a tuturor membrilor unei societăți diverse la viața economică, politică, socială și culturală, și care stimulează un sentiment al apartenenței împărtășit și inclusiv la nivel național și local” [18, p. 4].

La baza acestei definiții se află ideea că, în scopul realizării procesului de integrare, statele urmează să adopte politici menite să creeze o societate în care diversitatea este respectată și în care toți membrii societății contribuie la edificarea și menținerea unei identități civice comune și inclusive. Acest lucru se realizează prin asigurarea de șanse egale pentru toți membrii societății.

Considerăm că, valoarea adăugată a acestei definiții constă în faptul că este recunoscut caracterul dinamic al integrării, care presupune ajustarea măsurilor întreprinse de stat în dependență de cerințele și realitățile societății. Este apreciabil și faptul că definiția evidențiază importanța unui „angajament reciproc” care, deși nu este explicat până la urmă în ce ar consta, denotă însemnătatea unui consens larg la nivel de societate.

Această definiție evidențiază patru domenii de realizare a politicii de integrare și anume: economic, politic, social și cultural. Unul din elementele-cheie a acestei definiții, care servește ca o referință a prezentei teze de doctor – unitatea poporului, este reflectată în această definiție prin expresia: „stimulare al unui sentiment a apartenenței împărtășite și inclusive”. În pofida unor inexactități lingvistice ce comportă această formulare, considerăm că la nivelul doctrinei juridice se face referire anume la importanța asigurării unității poporului unui stat.

Limita doctrinară a definiției propuse în textul „Liniilor directoare Ljubljana privind integrarea societăților diverse” rezidă în existența unor inexactități privitor la subiecții procesului de integrare. Pe de o parte, prevederile ce evidențiază că procesul de integrare presupune implicarea „mai multor actori” sunt ambigui. Considerăm că este important de a defini în mod clar cine sunt subiecții acestui proces. Pe de altă parte, recunoaștem că documentul este unul general și că scopul acestuia este ghidarea politicilor statelor din spațiul OSCE în armonizarea relațiilor interetnice. Acest lucru este mai cu seamă valid în contextul diferențelor de abordare privind definiția termenelor de „minoritate etnică” și „minoritate națională”.

O altă carență a acestei definiții constă în calitatea traducerii din limba engleză și adaptarea lingvistică a terminologiei utilizate în document. Pagina web a instituției Înalțului Comisar pentru Minorități Naționale prezintă traducerea documentului în limbile albaneză, bosniacă, croată, maghiară, kazahă, macedoneană, română, rusă și serbă. Considerăm că este important ca aceste traduceri să conțină un limbaj normativ-juridic corespunzător, care să respecte normele de lexic ale fiecărei limbi în care s-a realizat traducerea.

Cercetarea realizată de Institutul de Politici Publice „Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova” este una dintre puținele studii în Republica Moldova, care propune o definiție pentru conceptul de „integrare”. În contextul studiului, conceptul de „integrare” este definit ca „încorporarea tuturor grupurilor etnice prin acordarea de drepturi egale în toate sferele societății, conservându-se identitatea. Procesul de integrare este unul multidimensional, care presupune vizarea fiecărui sector a societății (economic, politic, cultural, social etc.)” [83, pp. 18-19].

Această definiție urmează abordarea reflectată în „Liniile directoare Ljubljana privind integrarea societăților diverse”. Este plauzibil faptul că în explicația termenului este reflectată necesitatea păstrării dreptului la identitate, asigurarea egalității și sunt prezentate aceleași patru domenii de realizare a politicii de integrare. Polemica generată de această definiție rezidă în faptul că sunt replicate o serie de inexactități din definiția propusă în documentul elaborat sub auspiciile Înaltului Comisar. Prin referința la „încorporarea tuturor grupurilor etnice” nu se realizează o diferență dintre cetățenii străini și minoritățile etnice și în rezultat, se creează o confuzie în ceea ce vizează aplicarea politicii de integrare.

În linii generale, în doctrina juridică, dar și în cercetările interdisciplinare, nu există un consens privitor la semnificația termenului de „integrare”. În acest context, autorul român L. Salat în lucrarea „Politici de integrare a minorităților naționale în România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată” menționează că semnificația termenului de „integrare” este încă departe de un consens [55, p. 5].

În contextul cadrului normativ al Republicii Moldova, o definiție a termenului de „integrare” se regăsește în „Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” [9]. În document se precizează că „integrarea reprezintă un proces dinamic și de angajament reciproc, care implică mai mulți actori și mai multe direcții, care facilitează participarea tuturor grupurilor etnice la viața economică, politică, socială și culturală și care stimulează un sentiment împărtășit al apartenenței civice față de stat și consolidează societatea. Integrarea presupune garantarea drepturilor persoanelor aparținând tuturor grupurilor etnice, respectarea și promovarea diversității culturale, precum și crearea condițiilor pentru consolidarea societății” [9, p. 7].

La fel ca și în cazurile menționate mai sus, prezenta definiție a fost elaborată în corespundere cu abordarea propusă în „Liniile directoare Ljubljana privind integrarea societăților diverse”, incluzând, toate avantajele și carențele conceptuale. Considerăm important faptul că respectiva definiție a pus accentul pe însemnătatea de a consolida societatea. Acest fapt este în corespundere cu abordarea reflectată în prezenta teză de doctor și anume că integrarea

minorităților etnice urmează să contribuie la realizarea dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova. Limita principală a prezentei definiții rezidă în formularea „garantarea drepturilor persoanelor aparținând tuturor grupurilor etnice” [84, pp. 74-75]. Anterior a fost expusă polemica referitoare la această formulare și anume necesitatea delimitării subiecților politicii de integrare.

Considerăm relevant de a prezenta și definiția termenului de „integrare” reflectată în cadrul normativ național, dar care se referă la cetățenii străini. Este vorba despre „Legea privind integrarea străinilor în Republica Moldova”, care definește în art. 3 termenul de „integrare” ca un „proces de participare activă a străinilor, care au obținut protecție internațională sau azil politic sau un drept de ședere în Republica Moldova la viața economică, socială și culturală a societății moldovenești, prin care ei sunt împuterniciți să contribuie și să-și valorifice întreg potențialul ca membri ai acestei societăți, să-și realizeze drepturile și să-și îndeplinească obligațiile fără discriminare sau excluziune socială pentru propriul lor beneficiu și pentru beneficiul statului” [85].

Prezenta definiție delimitează subiecții politicii de integrare și anume cetățenii străini, care rezidă legal pe teritoriul Republicii Moldova. La nivel de afinități cu definiția expusă în Strategie, este delimitat dreptul persoanelor de fi membri deplin ai societății, contribuind la binele propriu și la cel comun. La nivel de diferențe, în cazul integrării străinilor, sunt prezentate doar trei direcții – economică, socială și culturală, fiind exclusă participarea în sfera politică din motiv că drepturile politice sunt disponibile în condițiile legii, doar cetățenilor. Considerăm că diferența majoră dintre integrarea minorităților etnice și cea a cetățenilor străinilor rezidă în prevederile constituționale referitoare la fundamentul statului Republicii Moldova care constituie poporul Republicii Moldova.

În baza cercetării materialului științific și empiric, s-au identificat elementele-cheie ce reprezintă fundamentul teoretic și empiric al conceptului de „integrare” în contextul politicii cu referire la minorităților etnice. Acestea sunt următoarele:

1. Unitatea poporului reprezintă fundamentul statului. Constituția Republicii Moldova prevede expres în art. 10 alin. (1) „Statul are ca fundament unitatea poporului Republicii Moldova” [7].
2. Necesitatea de a asigura unitatea poporului reprezintă un imperativ de existență al statului. Textul Constituției prevede în art. 10 alin. (1) că „Republica Moldova este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi” [7].
3. Subiecții politicii de integrare urmează să dețină cetățenia statului. Așa cum este precizat în art. 2 alin. (a) din Convenția asupra cetățeniei a Consiliului Europei, cetățenia este

„legătura juridică dintre o persoană și un stat” [86]. Această convenție a fost avizată de către Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței și a intrat în vigoare pentru Republica Moldova la data de 01.03.2000 [87].

4. Prevederile constituționale recunosc faptul că cetățenii pot fi și sunt, de altfel, eterogeni în identitatea lor etnică, culturală, lingvistică și religioasă. Este prevăzută obligația din partea statului de a garanta dreptul la păstrarea identității. În textul Constituției Republicii Moldova, aceste prevederi sunt formulate expres în art. 10 alin. (2) „Statul recunoaște și garantează dreptul tuturor cetățenilor la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase” [7].
5. Existența unei majorități și minorități – așa cum rezultă și din Constituție, determină necesitatea realizării unui cadru de interacțiune la nivel de societate ce implică atât majoritatea etnică, cât și minoritățile etnice și care urmează să respecte prevederile constituționale și internaționale din domeniul drepturilor omului [88, p. 28].
6. Criteriul principal de interacțiune este lipsa discriminării în spiritul prevederilor art. 16 din Constituția Republicii Moldova referitoare la egalitate [7]. În acest context, este relevantă Decizia Nr. 124 din 15.12.2017 a Curții Constituționale de inadmisibilitate a sesizării nr. 117a/2017 privind controlul constituționalității Legii nr.154 din 20 iulie 2017 pentru modificarea și completarea unor acte legislative care reiterează că „Principiul egalității nu înseamnă uniformitate, astfel că dacă unor situații egale trebuie să le corespundă un tratament egal, pentru situații diferite tratamentul juridic nu poate fi decât diferit. Violarea principiului egalității și nediscriminării există atunci când se aplică un tratament diferențiat unor cazuri egale, fără a exista o motivare obiectivă și rezonabilă” [89]. De aici conchidem, că în contextul procesului de integrare statul poate adopta măsuri specifice cu un caracter pozitiv cu referire la minorități și acest fapt nu ar conține vreo clauză ce contravine principiului egalității.
7. Aspectul sectorial al integrării este realizat în domeniul politic, economic, cultural și social. Fiecare dintre aceste domenii, include o multitudine de subdomenii de realizare.
8. Unitatea poporului ca fundament al statului, se realizează în baza elementelor unificatoare cetățenești și anume:
 - Valorile supreme ale statului (statul de drept, democrația, demnitatea omului, drepturile și libertățile omului, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic).
 - Importanța păstrării caracterului suveran, independent, unitar și indivizibil al statului.

- Limba de stat ca element unificator ce asigură interacțiunea la nivel de societate și cu autoritățile publice.
 - Cetățenia în calitate de cadru de realizare a drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale.
9. Importanța consfințirii dreptului la păstrarea particularităților etnice, culturale, lingvistice și religioase în virtutea prevederilor constituționale, legislației naționale și internaționale cu privire la drepturile omului.

În acest context, în baza studiului efectuat și a delimitării acestor elemente-cheie, propunem propria definiție al termenului „integrare” în contextul politicii cu referire la minoritățile etnice după cum urmează: *integrarea este interacțiunea la nivel de societate în baza elementelor unificatoare cetățenești, care asigură fără vreo discriminare și cu respectarea drepturilor omului, participarea minorităților etnice în domeniul politic, economic, cultural și social în vederea asigurării unității poporului ca fundament al statului, în care statul este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi.*

La finalul acestui subcapitol, evidențiem că prin cercetarea respectivă s-a reușit realizarea **obiectivului de cercetare** expus la începutul lucrării și anume: „De a fundamenta studiul în domeniul integrării minorităților etnice prin cercetarea comprehensivă a terminologiei în domeniu și propunerea definiției proprii pentru termenul „integrare”. Acest demers a condus la **soluționarea problemei științifice** prin fundamentarea cadrului conceptual al consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice și definirea termenului „integrare” cu referire la minoritățile etnice, în corespundere cu doctrina juridică și contextul Republicii Moldova. Un alt **obiectiv de cercetare** – care de altfel este realizat în cursul întregii lucrări, însă care a fost discutat mai aprofundat în acest subcapitol – este: „De a argumenta necesitatea integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului și dezvoltării societății Republicii Moldova”. Acest fapt a contribuit la **soluționarea problemei științifice** prin concretizarea scopului politicii de integrare a minorităților etnice – asigurarea unității poporului Republicii Moldova și dezvoltarea societății.

2.3. Reglementări normative și instituționale la nivel internațional privind integrarea minorităților etnice

Un element important care argumentează relevanța studierii reglementărilor internaționale decurge chiar din prevederile Constituției Republicii Moldova și a Declarației de Independență. În cel din urmă document se menționează expres faptul că „Republica Moldova garantează exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice ale tuturor cetățenilor

Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase, în conformitate cu prevederile Actului final de la Helsinki și ale documentelor adoptate ulterior, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă” [67]. În art. 4 al Constituției Republicii Moldova este prevăzut că dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte. În alin. (2) se menționează că dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale [7]. Aceste prevederi indică expres importanța reglementărilor internaționale pentru legislația națională.

Preocuparea pentru drepturile minorităților etnice a devenit evidentă la începutul secolului XX și s-a concretizat, după Primul război mondial, prin tratatele încheiate între Puterile Aliate și cele asociate cu statele învinse și între acelea s-au ales cu teritoriile redobândite și cu o componență etnică diferită în aceste teritorii. Cadrul reglementărilor la acea etapă includea cu precădere tratatele încheiate în cadrul Conferinței de Pace de la Paris (inclusiv a tratatelor speciale numite Tratatul privind minoritățile), Declarațiile cu privire la minorități în contextul Consiliului Societății Națiunilor și convențiile bilaterale încheiate între state.

Protecția minorităților prin intermediul tratatelor separate a fost numit „sistemul protecției selective” și întruchipa mecanismul care în mod diferențiat determina obligații de protecție a minorităților în seama statelor [90, p. 141]. Punctul slab al acestui sistem consta în faptul că adesea statele refuzau onorarea angajamentelor asumate. Lipsa unui mecanism eficient de monitorizare a prevederilor din tratate. Acest sistem cataloga problemele minorităților în sfera relațiilor bilaterale sau multilaterale dintre state și făcea ca statutul minorităților să oscileze în funcție de natura acestor relații și de schimbările teritoriale ce aveau loc. Din acest motiv, situația minorităților era adesea precară. Protecția lor era asigurată printr-un sistem de tratate care urmăreau alte scopuri decât protecția acestor grupuri de persoane.

În asemenea condiții, s-a evidențiat necesitatea unui nou sistem de protecție al minorităților la nivel internațional, care ar permite prevenirea conflictelor generate de tensiunile între state. Drepturile minorităților au fost incluse în „sistemul universal de protecție a drepturilor omului” [91, p. 132]. Această schimbare a determinat ca drepturile minorităților să nu mai constituie domeniul exclusiv a statelor, ci și a comunității internaționale. Așa cum este indicat în Comentariile la Recomandarea 1201 „drepturile minorităților fac parte din acel domeniu supranațional al dreptului care include drepturile omului, aceasta implicând faptul că ele nu pot fi în nici un caz privite exclusiv ca o problemă internă a statelor” [75, p. 222].

Astfel, vechiul sistem de protecție a minorităților instituit prin tratatele de după Primul Război Mondial a fost abandonat. Această schimbare a fost resimțită și în literatura juridică în abordarea problemelor legate de protecția minorităților, dar și în reglementările internaționale adoptate ulterior [75, p. 225].

Constatând evoluția modului în care au fost reglementate din punct de vedere juridic statutul minoritățile etnice, considerăm important de a cerceta prevederile referitoare la minorități din perspectiva a trei organizații internaționale și anume ONU, Consiliul Europei și OSCE. Aceste organizații sunt principalii promotori ai protecției minorităților.

De la început este oportun de a trece în revistă un set de idei ce vor facilita această discuție. Procesul de integrare are la bază asigurarea drepturilor minorităților etnice, dar și necesitatea de a respecta obligațiile și responsabilitățile cetățenești din partea minorităților. Integrarea poate fi considerată drept un răspuns la diversitatea culturală a societății contemporane, în care se asigură drepturi egale minorităților etnice în toate sferele vieții, concomitent creându-se condiții pentru exprimarea, păstrarea și dezvoltarea identității acestora. Acest fapt este asigurat prin garantarea drepturilor speciale: folosirea limbii materne, profesarea și practicarea propriilor religii, accesul, difuzarea și schimbul informației în limba maternă [92, p. 85]. Aceste măsuri au ca finalitate asigurarea conviețuirii armonioase între majoritate și minorități, dar și consolidarea societății și statului. Anume prin prisma acestor idei directoare vom realiza cerceta reglementările internaționale în cele ce urmează.

Organizația Națiunilor Unite

„Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice” prevede în art. 26 că: „Toate persoanele sunt egale în fața legii și sunt îndreptățite spre protecția legii fără vreo discriminare. În acest sens, legea ar trebui să interzică orice discriminare și să garanteze tuturor persoanelor protecție egală și efectivă împotriva discriminării pe motiv de rasă, culoare, sex, limbă, religie, opinie politică sau orice altă opinie, origine națională sau socială, proprietate, statutul de la naștere sau oricare alt statut” [93].

Același Pact în art. 27 este stipulat că „În statele în care există minorități etnice, religioase sau lingvistice, persoanele aparținând acestor minorități nu pot fi lipsite de dreptul de a avea, în comun cu ceilalți membri ai grupului lor, viața lor culturală, de a profesa și exercita propria lor religie sau de a folosi propria lor limbă” [93].

Polemica principală generată de aceste prevederi vizează întrebarea dacă acestea aduc un rezultat pozitiv din punct de vedere al obligațiilor statelor. Unii cercetători au evidențiat că aceste articole nu justifică obligațiile pozitive ale statului. Din acest motiv, statul nu trebuie să întreprindă nici o acțiune specială pentru a permite minorităților să-și folosească drepturile [94,

p. 143]. Alți cercetători consideră aceste prevederi contribuie la protecția efectivă a minorităților prin respectarea principiilor egalității [95, p. 128].

Considerăm că realizarea drepturilor minorităților înseamnă facilitarea, promovarea și introducerea unor mecanisme care ar permite păstrarea identității lor prin asigurarea egalității în fața legii și lipsa unor prevederi discriminatorii față de minorități în raport cu ceilalți cetățeni. Evidențiem că toate prevederile ce conțin obligații cu un caracter pozitiv nu ar trebui să provoace protecția abuzivă din partea statului. Persoana are dreptul să aleagă liber dacă dorește sau nu să fie considerată o minoritate etnică și să beneficieze de acele drepturi specifice. Simpla accentuare a diversității și deosebirilor etnice poate fi periculoasă dacă nu sunt întreprinse măsuri de integrare. Subliniem că din punct de vedere al procesului de asigurare a coeziunii societății, evidențierea deosebirilor poate duce la alienarea minorităților și izolarea lor.

Din punctul de vedere a realizării practice a drepturilor minorităților, este important și „Protocolul Facultativ la Pactul internațional pentru drepturile civile și politice”, care reglementează activitatea *Comitetului pentru Drepturile Omului*, constituit în baza art. 28 al respectivului Pact [93]. Comitetul respectiv este o instituție autorizată care acceptă și studiază plângerile din partea persoanelor care consideră că le-au fost încălcate drepturile prevăzute în Pact [96].

Un alt document de referință din cadrul ONU este „Declarația cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale, etnice, religioase și lingvistice”. Textul Declarației a fost adoptat de Comisia ONU pentru Drepturile Omului prin Rezoluția nr.16 din 21.02.1992 [97]. Documentul în cauză conține două aspecte importante relevante cercetării de față. În primul rând, acesta reprezintă un instrument internațional cu prevederi cuprinzătoare în domeniul protecției drepturilor minorităților. Unul din motivele adoptării acestuia, care este expres stipulat în textul propriu-zis a fost dorința de „a accentua promovarea constantă și realizarea drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice” [97]. În al doilea rând, documentul a prezentat în mod explicit obligațiunile pe care statele sunt de acord să le accepte.

Subliniem că sfera de protecție a drepturilor minorităților, menționate în „Declarația cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale, etnice, religioase și lingvistice” este mult mai vastă, în comparație cu prevederile „Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice”. Acest document conține reglementări care corespund dezideratului de integrare a minorităților etnice și anume: dreptul de a participa la viața culturală, religioasă, socială, economică și publică; dreptul de a participa la luarea deciziilor la nivel național și regional în probleme de relevanță pentru minorități sau pentru regiunile în care trăiesc; dreptul de

a înființa și menține asociații proprii, dreptul de a stabili și menține contacte libere și pașnice cu alți membri ai grupului lor, cu persoane aparținând altor minorități, dar și contacte cu cetățenii altor state de care sunt legați prin apartenența națională sau etnică, religioasă sau lingvistică [97]. Adicional, statul este obligat să asigure resurse potrivite pentru realizarea efectivă a fiecărui drept oferit minorităților. Totuși, dacă prevederile Pactului constituie *imperative juridice* pentru statele părți, semnarea Declarației impune doar *obligații politice* [98, p. 75].

Evidențiem că sistemul instituțional al ONU este deosebit de complex și multilateral. Printre instituțiile relevante subiectului cercetării, este important de menționat Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului. În contextul Republicii Moldova, a fost prezentat în 2017 opinia *Raportorului special pentru problemele minorităților*, realizat în timpul misiunii în Republica Moldova din 2016. Documentul a evidențiat un set de concluzii și recomandări în chestiunile ce vizează populația de etnie romă, mass-media, educația și situația de pe malul stâng al Nistrului [99].

Republica Moldova trece și prin etapa de monitorizare privind respectarea drepturilor omului denumită „Evaluarea Periodică Universală în cadrul Consiliului ONU pentru Drepturile Omului”. Prima examinare a Republicii Moldova în cadrul EPU a avut loc în anul 2011, când au fost înaintate 123 de recomandări în vederea îmbunătățirii drepturilor omului la nivel național. Acestea s-au referit la ameliorarea situației privind drepturile femeilor (20), drepturile copilului (20), combaterea traficului de ființe umane (17), drepturile minorităților etnice (14), drepturile persoanelor cu dizabilități (11), egalitatea de gen și orientarea sexuală (10), combaterea torturii și relelor tratamente și (10) discriminarea rasială (10) [100].

Cea mai recentă EPU a avut loc în 2016 și recomandările prezentate au stat la baza elaborării „Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022” [101] (în continuare PNADO). Acesta este deja al treilea document de politici publice ce are ca scop asigurarea respectării și promovării drepturilor omului în Republica Moldova în baza recomandărilor formulate și acceptate de Republica Moldova ca urmare a Evaluării Periodice Universale din cadrul Consiliului ONU pentru Drepturile Omului, precum și recomandărilor formulate de alte mecanisme internaționale de monitorizare a drepturilor omului.

În ceea ce vizează minoritățile, PNADO prevede asigurarea integrării minorităților etnice, religioase și lingvistice în toate domeniile de activitate ale statului și combaterea discriminării față de persoanele ce fac parte din grupurile minoritare. În calitate de măsură pentru realizarea acestui deziderat a fost evidențiată implementarea „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017 – 2027” și a planului de acțiuni pentru anii 2017-2020 privind implementarea Strategiei [101]. O atenție deosebită s-a acordat acțiunilor

îndreptate spre prevenirea și combaterea discriminării față de persoanele de etnie romă, precum și față de persoanele ce fac parte din grupurile religioase minoritare.

Evidențiem că la elaborarea PNADO au fost luate în considerare Obiectivele de Dezvoltare Durabilă incluse în Agenda 2030¹. Acest fapt reprezintă o abordare nouă, axându-se pe promovarea drepturilor omului sub toate aspectele. Prin urmare, interesele oamenilor sunt plasate în centrul procesului de dezvoltare durabilă și s-a considerat că pentru realizarea acestora este oportun de a responsabiliza oamenii în procesul dezvoltării economice, culturale, sociale și politice în baza unei poziții comune în care toate drepturile și libertățile omului sunt respectate.

Deducem din aceste prevederi că și abordarea ONU din ultimii ani a fost schimbată în ceea ce vizează protecția drepturilor omului. De la o monitorizare sectorială, domeniul drepturilor omului a devenit unul inter-sectorial, ceea ce presupune includerea prevederilor în toate domeniile vieții sociale. Considerăm că o abordare similară – caracterul inter-sectorial – urmează a fi aplicată și pentru integrarea minorităților etnice.

În sistemul ONU, rolul de organ judiciar este realizat de Curtea Internațională de Justiție, care acționează ca o instanță mondială. Competența Curții este dublă: decide, în conformitate cu dreptul internațional, litigiile de natură juridică din partea statelor și emite avize consultative cu privire la chestiunile juridice la cererea organelor Națiunilor Unite, a agențiilor specializate sau a unei organizații asociate autorizate să facă o astfel de cerere (jurisdicție consultativă) [102]. Jurisprudența Înaltei Curți servește adesea ca un punct de referință în îmbunătățirea legislației statelor lumii, inclusiv pe dimensiunea referitoare la minorități.

Mai multe reglementări referitoare la drepturile minorităților sunt incluse în sistemul regional și european de protecție a drepturilor omului. În continuare, vom cerceta sistemul de protecție a drepturilor minorităților în baza reglementărilor Consiliului Europei și a Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa.

Consiliul Europei

Consiliul Europei este cea mai mare organizație din domeniul drepturilor omului de pe continentul european și are o experiență vastă în perfecționarea continuă al acestui domeniu. Unul din documentele de referință în sfera protecției drepturilor omului la nivel european este „*Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*”. Acesta este un document ce conține drepturi generale ale ființei umane, în care putem întâlni elemente referitoare la minoritățile etnice și reglementări generale împotriva discriminării [103].

¹ În septembrie 2015, Republica Moldova împreună cu alte 192 de state membre ale ONU s-au angajat să pună în aplicare Agenda de Dezvoltare Durabilă 2030 aprobată prin Declarația Summit-ului privind Dezvoltarea Durabilă, care a avut loc la New York în data de 25 septembrie 2015.

În conformitate cu reglementările acestui document, drepturile și libertățile stabilite în Convenție ar trebui să fie asigurate tuturor oamenilor fără vreo discriminare pe motiv de sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinie politică și altă opinie, origine socială sau națională, asociere cu o minoritate.

În baza prevederilor „*Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*” a fost constituită *Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO)*. Curtea este un organ de jurisdicție internațională, care poate fi sesizată de orice persoană fizică sau juridică care pretinde că un stat membru la Convenție i-a încălcat un drept prevăzut documentul enunțat, dar și în Protocoalele sale adiționale. Este important de remarcat faptul că, Curtea nu reexaminează în fond situațiile juridice expuse de reclamant care au avut loc la nivel național, dar statuează măsura în care autoritățile statului terț au respectat sau nu drepturile garantate de Convenție și Protocoale adiționale [104].

În anii '80, interesul referitor la reglementările referitoare la minorități s-a schimbat semnificativ. S-a determinat că cele mai sensibile probleme care necesită modificări în legislație sunt problemele conectate cu dreptul de a folosi limba minoritară [50, p. 12]. Lucrările asupra unui document corespunzător au luat mai mult de 10 ani și, în rezultat, în anul 1992 a fost prezentată „*Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare*”. În anul 1993 la acest document s-a adăugat și Recomandarea nr. 1201 ca un protocol adițional. Republica Moldova a semnat Carta europeană la 11.07.2002 [105, p. 19]. În 2011, a fost dispusă organizarea unui grup de lucru pentru pregătirea instrumentului de ratificare și în februarie 2012 a fost prezentat proiectul documentului [106], însă până la moment acesta nu a fost supus discuțiilor în Parlament.

Conform reglementărilor Cartei, statele membre sunt obligate să-și bazeze politicile și legislația pe ideea că minoritățile etnice au dreptul să utilizeze limba sau limbile minoritare în scris și în vorbire, în viața publică și privată. De asemenea, statele terțe vor adopta măsurile necesare pentru studierea și învățarea limbilor minoritare sau regionale la toate etapele procesului educațional [107]. Documentul a fost împărțit în părți conexe referitoare la protecția și folosirea limbii în educație, justiție, administrație, mass-media și cultură.

Chiar dacă principalul obiectiv al Cartei a fost protecția limbilor regionale sau minoritare, în preambulul Cartei se menționează că acest fapt nu trebuie să se facă în detrimentul limbilor oficiale și însușirii acestora [107]. Această prevedere este deosebit de importantă pentru realizarea politicii de integrare a minorităților etnice, în care însușirea limbii oficiale a statului reprezintă un element ce asigură buna interacțiune între grupurile etnice. Carta europeană a fost

semnată și ratificată până la acest moment de 25 de state, printre care evidențiem România și Ucraina.

Lansarea Cartei nu a marcat sfârșitul studiilor în acest domeniu. În 1995 a fost adoptată „*Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale*” [79]. Convenția-cadru este primul act internațional care protejează comprehensiv minoritățile. Documentul apelează la reglementările din domeniul protecției minorităților, îndeosebi la documentele Națiunilor Unite și a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa.

Principiile de bază din Convenție conțin dreptul la egalitate și protecție în fața legii, dreptul de a menține și dezvolta cultura minorităților, de a păstra elementele esențiale ale identității și anume religia, limba, tradițiile și patrimoniul cultural, de a respecta și a coopera cu toate persoanele locuitoare pe teritoriul statului indiferent de identitatea etnică, culturală, lingvistică și religioasă, în particular în domeniul educației, culturii și mass-media. În art. 1, a fost evidențiată importanța protecției acestei categorii de drepturi care formează „parte integrală a protecției internaționale a drepturilor omului și constituie domeniul de cooperare internațională” [79].

În a doua parte a Convenției se pot regăsi drepturile de bază ale minorităților etnice. Din punctul de vedere a stabilității sociale interne a statului, art. 6 este cel mai relevant. În conformitate cu articolul dat, statele membre ar trebui să încurajeze spiritul toleranței și dialogului intercultural. Ar trebui, de asemenea, să întreprindă măsuri efective pentru a promova respectul reciproc și înțelegerea cooperării între persoanele locuitoare pe un teritoriu dat „indiferent de identitatea etnică, culturală, lingvistică sau religioasă a persoanei în domeniile educației, culturii și mass-media” [79]. Obligațiile statelor membre includ realizarea măsurilor corespunzătoare de protejare și prevenire a ostilităților și tensiunilor ce pot apărea ca rezultat al identității etnice, culturale, religioase sau lingvistice.

A treia parte a Convenției include îndatoririle minorităților etnice și este prevăzut că persoanele aparținând minorităților au de respectat nu doar dreptul internațional, dar și legislația statelor în care locuiesc, inclusiv și drepturile altor persoane care locuiesc pe teritoriul statului.

Pe lângă cadrul juridic creat de Convenția-cadru, importanța acestui document în contextul prezentei cercetări este **evidențiată prin faptul că, Convenția menționează sintagma-cheie pentru prezenta lucrare – integrarea minorităților etnice**. Documentul recunoaște expres existența, dar și necesitatea unei astfel de politici la nivel de state, însă fără a explica ce ar presupune acestea. Art. 5 (1) al Convenției-cadru prevede că părțile se angajează să promoveze condițiile de natură să permită minorităților să-și mențină și să-și dezvolte cultura, precum și să-și păstreze elementele esențiale ale identității lor: religia, limba, tradițiile și patrimoniul lor cultural [79]. Tot în acest articol, dar în alin. (2) se menționează că „*Fără a se aduce atingere*

măsurilor luate în cadrul politicii generale de integrare, părțile se vor abține de la orice politică ori practică având drept scop asimilarea persoanelor aparținând minorităților naționale împotriva voinței acestora și vor proteja aceste persoane împotriva oricărei acțiuni vizând o astfel de asimilare” [79].

Identificăm o altă referință importantă privitor la „integrare” în Raportul explicativ asupra Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale. Paragraful 49 privind art. 6 prevede că în vederea întăririi coeziunii sociale și promovării toleranței și a dialogului intercultural, este necesară eliminarea barierelor dintre persoanele aparținând grupurilor etnice, culturale, lingvistice și religioase. Este bine-venită încurajarea măsurilor interculturale, care promovează respectul și înțelegerea reciprocă și ***integrează aceste persoane în societate, în condițiile păstrării identității lor*** [80]. Această prevedere, deși incompletă pentru înțelegerea profundă a procesului de integrare, scoate în evidență că integrarea minorităților este realizată în baza păstrării dreptului la identitate.

În același context, în vederea păstrării dreptului la identitate și protejării împotriva asimilării, Convenția-cadru în art. 5 alin. (2) conține prevederi ce interzic expres asimilarea împotriva voinței persoanei. Unele state care au ratificat Convenția-cadru au transpus această clauză în prevederi constituționale. Ne referim la Serbia [108], Muntenegru [109] și Bulgaria [110]. Art. 78 din Constituția Serbiei interzice asimilarea forțată a minorităților etnice [108]. Constituția Muntenegrului în art. 80 prevede că asimilarea forțată a minorităților etnice este interzisă și se declară că statul va proteja persoanele ce aparțin minorităților și alte comunități de toate formele de asimilare forțată [81, p. 48]. Constituția Bulgariei accentuează în art. 29, alin. (1) că nici o persoană aparținând unei minorități nu trebuie să fie subiectul unei asimilări forțate [81, p. 48]. În contextul Republicii Moldova, clauza de interzicere a asimilării minorităților nu este expusă expres în legislația națională.

Mecanismul de monitorizare a Convenției-cadru este reglementat de articolele 24-26 [79] și Rezoluția (97)10 a Comitetului de Miniștri [111]. Atribuția de evaluare a felului în care a fost pusă în aplicare Convenția-cadru de către statele terțe îi revine *Comitetului de Miniștri*, asistat de *Comitetul Consultativ*, compus din 18 experți independenți, propuși de statele care au ratificat Convenția și numiți de Comitetul de Miniștri. Membrii numiți aleg un Birou al Comitetului [112, p. 180]. Avizul acestui Comitet, împreună cu comentariul statelor vizate, constituie baza concluziilor și recomandărilor Comitetului de Miniștri. Statele semnatare ale Convenției sunt obligate să trimită, în termen de un an de la intrarea în vigoare a Convenției, un raport conținând măsurile legislative ori de natura politicilor publice orientate spre aplicarea prevederilor Convenției-cadru. Acestea sunt examinate de către Comitetul Consultativ, care, în baza lor și a

altor informații acumulate, elaborează un aviz. Ulterior, are loc monitorizarea periodică a implementării Convenției.

În ceea ce vizează Republica Moldova, Convenția-cadru a fost semnată la 13.07.1995 și ratificată la 20.11.1996. Documentul a intrat în vigoare la 01.02.1998. Până în prezent au fost efectuate patru cicluri de monitorizare a Convenției-cadru [113].

O altă entitate relevantă problematicii de studiu este *Comisia Europeană pentru Democrație prin Drept* (Comisia de la Veneția) creată în 1990. Comisia este un organ consultativ al Consiliului Europei, care de asemenea oferă expertiză consolidată în domeniul protecției drepturilor minorităților, elaborând o serie de rapoarte valoroase, opinii și studii în această materie [114].

În rândul principalelor documente adoptate de Comisia de la Veneția în domeniul protecției minorităților etnice se înscriu următoarele: Avizul privind interpretarea articolului 11 al proiectului de Protocol al Convenției europene a drepturilor omului, anexat la Recomandarea 1201 a Adunării Parlamentare al Consiliului Europei [115]; Avizul privind dispozițiile Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare, care ar trebui acceptate de către toate statele contractante [116]; Nota de sinteză privind participarea persoanelor aparținând minorităților naționale la viața publică [117]; Raportul privind tratamentul preferențial acordat minorităților naționale de către statul lor înrudit [118] etc. Rolul principal al acestor documente este acumularea și prezentarea celor mai bune practici democratice pentru statele membre ale Consiliului Europei în pregătirea și aplicarea legislației.

În contextul Republicii Moldova, a fost oferită opinia experților pe marginea unui spectru larg de proiecte de documente ce vizează domeniul relațiilor interetnice și protecției minorităților, printre care: Conceptul Politicii Naționale [119], Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor [120], Legea privind administrația locală și organizarea administrativ-teritorială [121], Legea privind modificarea și completarea Constituției Republicii Moldova în special cu privire la statutul Găgăuziei [122], Legea privind statutul juridic special al Găgăuziei, Legea privind statutul etnocultural al raionului Taraclia [123] etc.

O altă entitate importantă este *Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței* (ECRI). Aceasta este o instanță de monitorizare a Consiliului Europei în domeniul drepturilor omului specializată în problemele cu privire la rasism și discriminare rasială, înființată în 1994 la inițiativa primului Summit al șefilor de stat și de guvern ai statelor membre ale Consiliului Europei. ECRI, care în prezent își desfășoară activitatea în baza Statutului aprobat de Consiliul de Miniștri prin Rezoluția (2002)8 [124]. Comisia este alcătuită din experți independenți cu

experiență recunoscută în domeniul problematicii rasismului, xenofobiei, intoleranței și antisemitismului. Mandatul acesteia este de a examina legislația, politicile și alte măsuri luate de statele membre în vederea combaterii rasismului, xenofobiei, antisemitismului și intoleranței. De asemenea, mandatul prevede și evaluarea eficacității acestor politici, stimularea acțiunii în această materie la nivel local, național și european, formularea recomandărilor de politică generală către statele membre și studierea instrumentelor juridice internaționale aplicabile în această materie în vederea consolidării lor în caz de necesitate [124].

Evidențiem că ECRI realizează trei tipuri majore de acțiuni: monitorizarea fiecărei țări în parte, lucrări pe teme generale și menținerea relațiilor cu societatea civilă. Monitorizarea statelor constă în examinarea situației în toate țările membre pentru a face o evaluare exhaustivă, atât a fenomenelor de rasism sau intoleranță întâlnite, a măsurilor politice și juridice întreprinse pentru a le remedia, cât și a aplicării lor. În vederea obținerii unei viziuni mai detaliate și complete a situației privind problemele legate de rasism și intoleranță din diferite țări, înaintea elaborării fiecărui raport nou este organizată o vizită în teren. O delegație a ECRI are întreveneri în fiecare țară vizată cu actorii activi în combaterea rasismului și intoleranței.

În cadrul activităților sale pe teme generale, ECRI adoptă recomandări adresate guvernelor. Astfel, au fost adoptate nouă recomandări de politică generală referitoare la subiecte cum ar fi combaterea rasismului și intoleranței față de romi/țigani (Recomandarea nr. 3) [125], combaterea islamofobiei (Recomandarea nr. 5) [126], combaterea antisemitismului (Recomandarea nr. 9) [127], lupta împotriva difuzării materialelor cu un conținut rasist, xenofob și antisemit prin internet (Recomandarea nr. 6) [128] și elementele-cheie ale unei legislații naționale eficiente pentru combaterea rasismului și discriminării rasiale (Recomandarea nr. 7) [129].

În contextul Republicii Moldova, ECRI a pregătit patru rapoarte asupra situației din Republica Moldova (în anii 1998, 2002, 2007 și 2013) [130]. Cel mai recent document asupra situației în Republica Moldova reprezintă „Concluziile asupra Republicii Moldova” adoptate la 17.03.2016, în care se menționează principalele măsuri ce urmează a fi întreprinse de autorități pentru a eficientiza combaterea rasismului și discriminării, printre care: alocarea de fonduri suplimentare pentru sporirea vizibilității și informării populației asupra necesității de a combate rasismul, sporirea capacităților organelor publice de a elucida și documenta cazurile de rasism și discriminare rasială, promovarea toleranței prin intermediul canalelor media [131].

Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa

Sistemul normelor de drept privind minoritățile a fost dezvoltat și în cadrul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE) și are la bază Actul Final de la Helsinki, în special Declarația privind principiile care ghidează relațiile dintre Statele Părți. Principiul al VII-

lea al documentului prevede că „statele participante pe teritoriul cărora există minorități naționale vor respecta dreptul persoanelor aparținând acestor minorități prin egalitate în fața legii, prin asigurarea exercitării depline a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și în acest sens, prin protejarea intereselor lor legitime în acest domeniu” [132].

Acest deziderat a influențat mai târziu conținutul documentelor OSCE, care includeau reglementări referitoare la statutul minorităților. În acest context, menționăm Actul Final al întâlnirii de la Viena [133, p. 19], care evidențiază importanța introducerii obligației statelor de a garanta protecția drepturilor minorităților de a primi educație în limba aleasă de aceste grupuri, astfel protejând și creând condiții pentru promovarea identității acestor persoane pe teritoriul statelor terțe. Acest document a avut un rol decisiv, deoarece a introdus sistemul de control al instituțiilor CSCE.

Alt document important este Actul final al întâlnirii de la Copenhaga referitoare la dimensiunile umane ale CSCE [134], care este unul dintre documentele care au stat la baza adoptării Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale. Este cazul să menționăm că Actul final al întâlnirii de la Copenhaga nu are o forță juridică obligatorie și anume acest fapt a servit drept motiv pentru ca marea majoritate a dispozițiilor sale referitoare la minorități să fie ulterior reflectate în prevederile Convenției-cadru adoptată cinci ani mai târziu în cadrul Consiliului Europei [98, p. 77].

Actul final al întâlnirii de la Copenhaga cuprinde un set de norme privind drepturile minorităților, abordând așa probleme ca non-discriminarea, utilizarea limbilor minorităților, educația minorităților, precum și participarea efectivă la treburile publice, inclusiv implicarea în problemele referitoare la protecția și promovarea identității [134, p. 19]. Totodată, în document se menționează faptul că „fiecare stat participant va promova un climat de respect reciproc, înțelegere, cooperare și solidaritate între toate persoanele care trăiesc pe teritoriul său, fără deosebire de origine etnică, națională sau religie și va încuraja rezolvarea problemelor prin dialog bazat pe principiile statului de drept” [134, p. 20]. Considerăm că acest deziderat conține prevederile preliminare ce vizează realizarea unei politici de integrare a minorităților etnice.

În 1992, OSCE a întemeiat o instituție independentă denumită Înaltul Comisar pentru Minorități Naționale (ÎCMN). Rolul acestei entități nu este direct conectat cu monitorizarea respectării drepturilor minorităților etnice, dar se referă la „executarea acțiunilor ce ar preveni tensiunile etnice în escaladarea lor într-un conflict” [135]. Instituția Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale este un instrument de prevenire a conflictelor pe criterii etnice la etapa cea mai precoce de apariție a acestora.

Printre problemele ce au fost în vizorul Înalțului Comisar pentru Minorități Naționale se numără problema educației minorităților și folosirea limbilor minoritare. Acest subiect este remarcat ca un element semnificativ în păstrarea și dezvoltarea identității minorităților etnice. În vederea unei aplicări adecvate și coerente a drepturilor minorităților etnice în arealul OSCE au fost elaborate „*Recomandările de la Haga referitoare la drepturile minorităților naționale la educație*” [136] și „*Recomandările de la Oslo cu privire la drepturile lingvistice ale minorităților naționale*” [137].

Așa cum s-a menționat anterior, utilizarea limbilor minoritare reprezintă un domeniu sensibil la nivelul statelor. Aici este important de a evidenția că drepturile minorităților etnice de a-și folosi limba/limbile lor în public și în viața privată – așa cum sunt expuse și elaborate în Recomandările de la Oslo cu privire la drepturile lingvistice ale minorităților naționale – urmează a fi văzute în contextul echilibrat al participării depline într-o societate mai largă. Recomandările nu propun o abordare izolată, ci mai curând una care să încurajeze obținerea unui echilibru între dreptul minorităților de a-și păstra și dezvolta propria lor identitate, cultură și limbă, și necesitatea ca aceste persoane să poată să se integreze într-o societate mai largă, ca membri egali și cu drepturi depline. Din acest motiv, recomandările menționează expres faptul că este puțin probabil ca integrarea să aibă loc fără cunoașterea limbii sau limbilor oficiale ale statului. Această măsură este prevăzută și în art. 14 (3) din Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, care prevede că predarea limbii minorității „se va pune în aplicare fără a prejudicia învățarea limbii oficiale sau predarea în această limbă” [79].

Pentru a exprima empiric viziunea de sporire a participării minorităților la viața publică, această instituție a elaborat „*Recomandările de la Lund cu privire la participarea efectivă a minorităților naționale în viața publică*”. În document se menționează că participarea efectivă a minorităților la viața publică reprezintă o componentă esențială a unei societăți pașnice și democratice. Totodată, se menționează despre necesitatea de a crea oportunități pentru participarea efectivă a minorităților [138, p. 8]. Subliniem, că această participare va fi voluntară, făcându-se o distincție clară între politica de integrare și asimilare, în spiritul prevederilor art. 5 al Convenției-cadru.

Totodată, în documentele OSCE se indică faptul că Înalții Comisari care au ocupat succesiv această funcție au evidențiat că simpla recunoaștere și acceptare a culturii, a identității și a intereselor politice ale minorităților, precum și simpla promovare a participării în diverse domenii ale vieții publice, nu sunt întotdeauna suficiente pentru a pune bazele unei păci durabile. Drept urmare, Înalții Comisari au recomandat ca statele să adopte măsuri și să pună în aplicare politici menite să promoveze integrarea și coeziunea societăților diverse și multietnice. Această

viziune colectivă a instituției a fost ulterior reflectată în „*Liniile directoare Ljubljana privind integrarea societăților diverse*” [18].

În contextul Republicii Moldova, Înalțul Comisar pentru Minorități Naționale a avut un rol important în facilitarea dialogului interetnic și a pus bazele unei noi abordări în politica de integrare. În acest sens, ÎCMN a realizat un set de activități pentru susținerea predării limbii române pentru funcționarii publici alolingvi [139], a oferit sprijin în elaborarea programului de instruire multilingvă pentru minorități [140], a oferit sprijin și expertiză Guvernului Republicii Moldova în elaborarea unei politici de integrare [141] și a crearea unui mecanism de dialog permanent privind funcționalitatea unității teritoriale autonome Găgăuzia în raport cu prevederile legislative și cele constituționale [142].

La finele subcapitolului putem constata că problematica protecției minorităților etnice are o acoperire largă în cadrul reglementărilor normative internaționale, atât la nivel mondial, cât și regional. În urma cercetării efectuate, constatăm că documentele regionale sunt mult mai detaliate și mai eficiente din punct de vedere a mecanismului de implementare și monitorizare. Totodată, constatăm că problematica integrării minorităților etnice este puțin valorificată în plan normativ internațional. Nu există reglementări care să vizeze nemijlocit domeniul integrării minorităților, în schimb pot fi identificate elemente care ar conduce în timp la conturarea unor astfel de prevederi. Unele prevederi privind integrarea minorităților etnice se conțin expres doar în documentele adoptate de OSCE, însă au un caracter consultativ. Acestea contribuie major la dezvoltarea cadrului normativ și instituțional al integrării minorităților. Rolul Consiliului Europei este de asemenea important, mai cu seamă prin prisma mecanismelor de monitorizare a implementării Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale și asistența oferită la nivel de expertiză a legislației.

În acest subcapitol s-a evidențiat că tandemul în care aceste două instituții internaționale lucrează – Consiliul Europei și OSCE – are un efect major asupra îmbunătățirii cadrului regional de protecție a drepturilor minorităților etnice și asupra dezvoltării doctrinei cu un set nou de prevederi, care ajută conturarea elementelor ce stau la baza integrării minorităților. Un șir de state, printre care și Republica Moldova, au pus în aplicare sau se află la început de implementare a politicii de integrare a minorităților etnice. În cele ce urmează, se vor prezenta un șir de exemple în acest sens.

Evidențiem faptul că cercetarea efectuată în acest sub-capitol a vizat realizarea **obiectivului de cercetare:** „De a demonstra că integrarea minorităților etnice în vederea consolidării unității poporului este o măsură care se regăsește în reglementările internaționale și este în corespundere cu prevederile referitoare la drepturile omului”. Acest fapt a contribuit la

soluționarea problemei științifice prin faptul că a fundamentat reglementările normative și instituționale la nivel internațional cu privire la integrarea minorităților etnice pentru a demonstra că procesul de integrare a minorităților etnice este în absolută concordanță cu normele dreptului internațional cu referire la drepturile omului. Acest fapt a confirmat legalitatea realizării măsurilor de integrare a minorităților etnice și a clarificat că acest proces nu are nimic comun cu asimilarea forțată a minorităților.

2.4. Experiența Estoniei și Georgiei în domeniul integrării minorităților etnice

Una din constatările importante ale capitolului anterior este că fiecare stat urmează să determine în mod independent particularitățile politicii de integrare a minorităților etnice. Cerința de bază este respectarea drepturilor omului și mai cu seamă a drepturilor minorităților și asigurarea unui cadru nediscriminatoriu pentru participarea în viața politică, economică, culturală și socială. În cele ce urmează, se va prezenta abordarea asupra procesului de integrare a minorităților etnice a două state care împărtășesc un set de afinități social-politice cu Republica Moldova. Ne referim la Estonia și Georgia.

Estonia este un stat membru al Uniunii Europene din 1 mai 2004, însă la fel ca și Republica Moldova a fost parte a URSS. Estonia reprezintă o societate diversă din punct de vedere etnic, formată dintr-o națiune titulară – estonienii – și reprezentanții altor grupuri etnice constituind circa 192 la număr [143, p. 8]. Potrivit Departamentului de Statistică al Estoniei, la 01.01.2017 numărul total al populației era de 1 315 635 de persoane, dintre care 904 639 (68.7%) sunt etnicii estonieni [144]. Conform statisticii oficiale, la aceeași dată, circa 398 230 de persoane constituie reprezentanții minorităților etnice, ceea ce înseamnă circa 30.5% din numărul total al populației. În Estonia, datele recensământului din 2017 au indicat următoarele date privind componența etnică în rândul minorităților: 330 206 ruși (25.3%), 23 183 ucraineni (1.7%), 11 828 beloruși (0.9%), 7 591 finlandezi (0.5%) [144].

Până a discuta în detaliu procesul de integrare a minorităților etnice în Estonia, vom realiza cercetarea Constituției acestui stat pentru a înțelege mai bine particularitățile de organizare statală și specificul cadrului normativ. Evidențiem că Estonia a semnat și a ratificat principalele documente ale ONU, OSCE și Consiliului Europei referitoare la minorități, inclusiv Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale. Totuși, Estonia nu a semnat și nici nu a ratificat Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare.

Constituția Republicii Estonia este structurată în 15 capitole și 168 de articole. În primul capitol, intitulat „Dispoziții generale”, sunt expuse principiile generale de organizare a statului: suveranitatea și independența statului, caracterul inalienabil și indivizibil al teritoriului, limba

estoniană ca limbă oficială a statului și însemnele statului. Cel de-al doilea capitol se referă la drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale. Capitolul III reglementează drepturile electorale ale cetățenilor Estoniei [145].

Capitolele IV, V și VI reglementează modul de organizare și funcționare a Parlamentului, Președintelui și Guvernului. Parlamentul reprezintă puterea legislativă, care este un for unicameral și este constituit din 101 membri aleși în cadrul unor alegeri libere, conform principiului reprezentării proporționale. Președintele este șeful statului estonian și reprezintă statul în cadrul relațiilor internaționale. Președintele este ales de Parlament pentru un mandat de cinci ani, mandat ce poate fi reînnoit o singură dată. Guvernul exercită puterea executivă a statului, realizează politica internă și externă a țării, conduce și coordonează activitatea instituțiilor guvernamentale. Guvernul este alcătuit din Prim-ministru și miniștri [145].

Capitolul VII al Constituției reglementează procedura de legiferare în Parlament. Capitolul VIII al Constituției reglementează finanțele și bugetul național. Capitolul IX vizează relațiile și tratatele internaționale. Apărarea națională constituie subiect al capitolului X. Potrivit Constituției, cetățenii estonieni au datoria de a participa la apărarea națională potrivit principiilor și procedurii prevăzute prin lege. Persoana care refuză să îndeplinească serviciul militar în cadrul forțelor de apărare din motive religioase sau etice, are datoria de a îndeplini servicii alternative. Capitolul XI vizează activitatea Curții de Conturi în calitate de organism public care desfășoară activități de audit financiar al cheltuielilor publice [145].

În capitolul XII, Constituția Estoniei prevede existența unei instituții speciale denumită Cancelarul de Justiție. Această instituție este autoritatea publică ce examinează actele puterii legislative și ale celei executive, precum și pe cele ale autorităților locale în vederea stabilirii conformității acestora cu Constituția și cu legile. Această instituție este independentă în îndeplinirea îndatoririlor sale [145].

Capitolul XIII reglementează modul de organizare și funcționare a justiției, iar capitolul XIV se referă la autonomia locală. Ultimul capitol al Constituției reglementează procedura de revizuire a Constituției. Dreptul de a iniția revizuirea Constituției aparține unui număr de cel puțin o cincime dintre membrii Parlamentului și Președintelui Republicii Estonia. Revizuirea Constituției nu poate fi inițiată și Constituția nu poate fi revizuită în timpul stării de urgență sau de război [145].

Constituția Estoniei utilizează termenul „minoritate națională”, însă fără a oferi o definiție. Această sintagmă este definită în contextul „Legii privind autonomia culturală a minorităților naționale” unde în art. 1 se precizează că: „În sensul prezentei legi, o minoritate națională înseamnă cetățeni estonieni care: locuiesc pe teritoriul Estoniei; au legături strânse, stabile și

permanente cu Estonia; diferă de estonieni prin apartenența etnică, caracteristicile culturale, religia sau limba; sunt conduși de dorința lor de a-și păstra colectiv obiceiurile culturale, religia sau limba care stau la baza identității lor comune” [146].

Principiul nondiscriminării pe orice motive este consfințit în art. 12 alin. (1) și prevede că „Toate persoanele sunt egale în fața legii. Nici o persoană nu poate fi discriminată pe motive de naționalitate, rasă, culoare, sex, limbă, origine, religie, convingeri politice sau de altă natură, proprietate sau statut social ori din alte motive” [145]. Incitarea la ură din motive etnice, rasiale, religioase sau politice este interzisă expres prin prevederile constituționale. Limba de predare în instituțiile de învățământ ale minorităților naționale este aleasă la discreția instituției de învățământ. Dreptul la păstrarea identității este prevăzut în art. 49 printr-o formulare laconică „Orice persoană are dreptul să își păstreze identitatea etnică” [145]. Dreptul de a primi răspuns la petițiile adresate către instituțiile statului și în limba minorității naționale, se permite în localitățile în care cel puțin jumătate din rezidenții permanenți aparțin unei minorități naționale [145]. Art. 50 prevede dreptul la păstrarea culturii minorităților naționale la înființarea de entități care realizează autonomia locală [145].

Evidențiem că în Constituția Estoniei a fost inclusă denumirea legii care reglementează păstrarea identității etnice a minorităților – „Legea autonomiei culturale a minorităților naționale”. În art. 104 (2) este prevăzută lista legilor care pot fi adoptate și modificate numai în baza votului majorității membrilor Parlamentului și în această listă se regăsește și legea sus-menționată [145].

În ceea ce privește integrarea minorităților etnice, Estonia are o experiență bogată în acest sens. La moment, în Estonia se desfășoară a treia etapă a programului de integrare. În cele ce urmează, se vor cerceta fiecare dintre aceste etape și se vor elucidă lecțiile învățate ce pot fi utile pentru Republica Moldova.

Prima politică de stat „*Integrarea în societatea estoniană în perioada 2000 – 2007*” a fost aprobată de Guvernul Republicii Estonia la 14.03.2000. Inițierea programului a fost argumentată de „schimbarea situației politice interne și externe, care a dictat **necesitatea de a realiza următorul pas în politica de integrare a Estoniei**” [147, p. 2]. Această formulare recunoaște existența unor măsuri de integrare în Estonia, însă care erau dispersate în contextul cadrului normativ și instituțional. De aici evidențiem că în Estonia s-a perceput **importanța consolidării cadrului normativ și instituțional în vederea realizării măsurilor de integrare a minorităților etnice în contextul unei politici publice**. Autoritățile accentuau necesitatea modernizării rapide a societății în contextul aderării la Uniunea Europeană, menținând

stabilitatea internă și asigurând protecția și dezvoltarea în continuare a culturii estoniene [147, p. 2].

Procesul de integrare în societatea estoniană a înglobat două elemente majore. Pe de o parte, s-a purces la unificarea societății în baza cunoașterii limbii estoniene și dobândirea cetățeniei estone pentru persoanele rezidente, care nu dețineau cetățenia. În Estonia a persistat pe parcursul mai multor ani problema „concetățenilor” [148], care urma să fie soluționată prin măsuri centralizate la nivel de politici. Pe de altă parte, s-a evidențiat valoarea protecției drepturilor culturale ale minorităților etnice. În program se menționa că unificarea societății înseamnă integrarea atât a etnicilor estonieni, cât și a celor de origine etnică non-estoniană în jurul unei idei comune [147, p. 12].

Totodată, în document se menționau expres avantajele procesului de integrare atât pentru etnicii estonieni, cât și pentru cei de altă origine etnică. Pentru cei din urmă, integrarea asigura dispariția treptată a barierelor care la acel moment împiedicau competitivitatea multor etnici non-estonieni pe piața muncii estonă, obținerea de oportunități educaționale, participarea la viața culturală și politică. Aceste bariere erau în primul rând legate de cunoașterea insuficientă a limbii estoniene, necunoașterea culturii naționale, statutul juridic instabil, precum și temerile și prejudecățile provocate de schimbările din societate. Pentru etnicii estonieni integrarea s-a manifestat în primul rând prin refuzul de la poziția reticentă față de minoritățile etnice și reducerea temerilor privind păstrarea identității lor naționale.

În programul „*Integrarea în societatea estoniană în perioada 2000-2007*” se explica ce se subînțelege prin unificarea societății și în ce domenii ale vieții sociale aceasta urmează să se realizeze acest deziderat. Astfel, au fost selectate următoarele domenii de integrare:

- *Integrarea comunicativ-lingvistică*: presupunea existența unui spațiu comunicațional unic în Estonia și a unui mediu lingvistic estonian în contextul păstrării și cultivării diversității culturale și a toleranței reciproce;
- *Integrarea politico-juridică*: presupunea altoirea loialității față de statul estonian din partea populației și reducerea numărului de persoane care nu dețin cetățenia estoniană;
- *Integrarea social-economică*: exprimată prin încurajarea competitivității pe piața muncii, a mobilității sociale, indiferent de trăsăturile etnice sau lingvistice [147].

Ținând cont de cele menționate mai sus, programul de integrare conținea patru direcții de realizare: educație (punându-se accent pe însușirea limbii estoniene în rândul absolvenților școlii generale), educația și cultura minorităților etnice (crearea condițiilor pentru minorități de a primi educație în limba maternă și păstrarea culturii lor), predarea limbii estoniene adulților (crearea condițiilor potrivite pentru însușirea limbii estoniene pentru populația alolingvă și acumularea

competențelor social-culturale) și participarea publică (crearea premiselor de participare în viața publică și contribuirea la binele comun, indiferent de apartenența etnică și limba vorbită; îmbunătățirea statutului social pentru grupurile sociale defavorizate) [147, p. 13].

În vederea asigurării continuității eforturilor de integrare, după realizarea primului program s-a purces la cel de-al doilea – „*Programul de integrare estoniană pentru perioada 2008 - 2013*”, aprobat prin Decizia Guvernului Republicii Estonia nr. 172 din 10.04.08 [149, p. 3]. La baza noului program de integrare se aflau prevederile constituționale conform cărora sarcina statului estonian era de a garanta păstrarea identității etnice, limbii și culturii estoniene, precum și dreptul fiecăruia de a-și păstra identitatea [149, p. 4].

La momentul realizării acestui program, Estonia deja era membră a Uniunii Europene. Din acest motiv, programul s-a fundamentat pe acordurile cu Uniunea Europeană și alte acorduri internaționale, printre care Tratatul privind Uniunea Europeană, Tratatul de instituire a Comunității economice europene, Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, Convenția europeană a drepturilor omului, Declarația universală a drepturilor omului, Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice și Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială.

Cea mai recentă politică de integrare în Estonia reprezintă „*Programul de dezvoltare a integrării Lõimuv Eesti 2020*”. Aceasta reprezintă o continuitate logică a celor două programe anterioare. Obiectivul general al politicii de integrare formulat în acest program constituie sporirea coeziunii societății, precum și încurajarea implicării minorităților etnice în viața publică. Noul program de integrare stabilește următoarele obiective: creșterea coeziunii societății, creșterea competitivității statului estonian, asigurarea securității, păstrarea limbii și culturii estoniene, conservarea culturii minorităților etnice, creșterea nivelului toleranței față de diferite grupuri sociale, sporirea conștiinței civice [150].

Al treilea program este abia la începutul procesului de implementare, însă în baza obiectivelor stabilite putem vedea creșterea graduală a numărului și a complexității priorităților, care vizează și integrarea cetățenilor străini.

În ceea ce ține de cadrul instituțional de realizare a politicii de integrare în Estonia, instituția coordonatoare este Ministerul Culturii. În anul 2010 a fost creată o agenție specială care a combinat atribuțiile de integrare a minorităților etnice și de integrare a imigranților denumită „*Fundația de Integrare și Migrație – Oamenii noștri*” [151], care are rolul de a gestiona fondurile destinate pentru inițiativele de integrare și de a selecta solicitările de finanțare din partea societății civile. La nivel de coordonate a politicilor, în implementarea măsurilor de integrare se

implică activ Ministerul de Interne, Ministerul Educației și Cercetării și Ministerul Protecției Sociale [143, p. 10].

Integrarea minorităților etnice în Estonia constituie un angajament de durată, scopul final al căruia reprezintă crearea unei societăți inclusive, cu o identitate puternică față de statul estonian, dar și cu păstrarea particularităților etnice, inclusiv în rândul populației majoritare. Scopul politicii de integrare constă în menținerea unui sentiment de apartenență la societatea estonă prin împărtășirea valorilor comune și prin cunoașterea limbii de stat. Toate cele trei politici de integrare au inclus mecanisme de implementare și au avut acoperirea financiară necesară. Exemplul Estoniei indică în mod convingător cum poate fi realizată politica de integrare a minorităților etnice și sporirea coeziunii la nivel de societate.

Georgia reprezintă un alt exemplu relevant de politici privind integrarea minorităților etnice. Acest stat de asemenea întrunește o serie de afinități de ordin social-politic cu Republica Moldova. Georgia este un stat multiethnic cu o populație de 3 713 804 persoane, în care, conform datelor recensământului din 2014, componența etnică a populației arată în felul următor: etnicii georgieni 3 224 567 (86.8%), azeri 233 024 (6.2%), armeni 168 102 (4.5%), ruși 26 453 (0.7%), ossetini 14 385 (0.3%) [152]. Procentajul minorităților etnice în baza datelor recensământului din 2014 constituie circa 13.1% din populație.

Evidențiem câteva trăsături specifice ale demografiei etnice din Georgia. Armenii populează compact regiunea Samtkhe-Javakheti, iar azerii locuiesc compact în regiunea Kvemo Kartli. De asemenea, în Georgia există reprezentări ai altor grupuri etnice, care au un mod dispersat de amplasare la nivelul întregului stat. Aici se încadrează rușii, grecii, kurzii (yezidi), evreii, ucrainenii, armenii și azerii. În condițiile existenței unui cadru multiethnic, în Georgia au fost adoptate o serie de acte normative care au venit să reglementeze relațiile dintre majoritate și minorități.

Cercetarea actelor normative cu privire la minoritățile etnice a permis să identificăm principalele direcții de reglementare, precum și unele curențe ale cadrului legal cu privire la minorități în Georgia.

Georgia a semnat Convenția-cadru la 21.01.2000 și a ratificat acest document la 22.12.2005. În Rezoluția adoptată de Parlamentul Georgiei cu privire la ratificarea acestui document a fost propusă definiția pentru termenul de „minoritate națională” (în legislație alternează sintagmele: „minoritate națională” și „minoritate etnică”). Art. 2 lit. (a) prevede „că statutul de „minoritate națională” nu poate fi conferit decât unui grup de indivizi care: sunt cetățeni georgieni; diferă de majoritatea populației printr-o identitate lingvistică, culturală și

etnică proprie; locuiesc pe teritoriul statului georgian de mult timp; populează compact teritoriul Georgiei” [153].

Așa cum putem observa, Georgia a ratificat cu întârziere Convenția-cadru și până la momentul actual în Georgia nu există o lege dedicată reglementării statutului minorităților etnice. Georgia nu a semnat și nici nu a ratificat Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare [154]. Totuși, în 2013, o comisie interministerială în cooperare cu experții Consiliului Europei au elaborat un proiect de instrument de ratificare [155], care până la moment nu a fost aprobat.

În Constituția Georgiei și în alte acte normative din diverse domenii de interes social și politic se conțin prevederi generale referitoare la minoritățile etnice. În cele ce urmează, se va efectua o cercetare a Constituției Georgiei, fapt ce va facilita înțelegerea orânduirii acestui stat în calea integrării minorităților etnice.

Constituția Georgiei cuprinde 9 capitole și 109 articole. Primul capitol, intitulat „Dispoziții generale”, conține prevederi referitoare la teritoriul statului, denumirea acestuia, competențele generale ale administrației publice centrale, structura bicamerală al Parlamentului georgian (din componența senatului fac parte membrii aleși din Abhazia, Republica Autonomă Ajara, alte unități teritoriale autonome și cinci membri numiți de Președintele Georgiei), statutul unităților teritoriale autonome, stabilirea limbii de stat – georgiana, iar în Abhazia – abhaziana. Capitolul II stabilește criteriile pentru obținerea cetățeniei, drepturile și libertățile fundamentale ale persoanei. În capitolul III sunt stabilite mai detaliat atribuțiile Parlamentului, care este constituit din 150 de membri pentru camera inferioară, aleși în baza unui sistem electoral mixt [156].

Capitolul IV prevede atribuțiile Președintelui, care este șeful statului și atribuțiile Guvernului. În capitolul V este descris sistemul puterii judecătorești. Capitolul VI prevede mecanismul de control asupra cheltuielilor publice, capitolul VII – sistemul de apărare, capitolul VIII – mecanismele de revizuire a Constituției și capitolul IX – prevederi tranzitorii și finale [156].

În ceea ce vizează prevederile referitoare la minorități, Constituția Georgiei conține clauza de egalitate în fața legii exprimată în art. 14 „Oricine este liber prin naștere și este egal în fața legii, indiferent de rasă, culoare, limbă, sex, religie, opiniile politice și de altă natură, apartenența națională, etnică și socială, originea, proprietatea și titlul, locul de ședere” [156]. O altă prevedere ce conține clauze de nondiscriminare, dar și reglementări referitoare la protecția dreptului la identitate, este formulată în art. 38 (1) „Cetățenii Georgiei sunt egali în viața socială, economică, culturală și politică, indiferent de apartenența lor națională, etnică, religioasă sau lingvistică. În conformitate cu principiile și regulile universale recunoscute ale dreptului

internațional, aceștia au dreptul să se dezvolte liber, fără nici o discriminare și interferență în cultura lor, să folosească limba lor maternă în public și în privat” [156].

În ceea ce vizează drepturile minorităților, Constituția conține o reglementare ce utilizează sintagma „drepturile minorităților” în art. 38 alin. (2): „În conformitate cu principiile și normele universale recunoscute ale dreptului internațional, exercitarea drepturilor minorităților nu va afecta suveranitatea, structura statului, integritatea teritorială și independența Georgiei” [156]. Includerea prevederilor referitoare la minorități în textul unui articol referitor la egalitatea și nondiscriminarea cetățenilor Georgiei conduce la concluzia că una din criteriile determinante a unei „minorități” este deținerea cetățeniei Georgiei, fapt care a fost reflectat și în definiția exprimată în instrumentul de ratificare al Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale.

Referindu-ne la integrarea minorităților, primii pași în calea construirii unor entități instituționale în domeniul politicii de integrare au fost făcuți în Georgia după evenimentele politice din noiembrie 2003 (așa-zisa „Revoluția Trandafirilor”). Autoritățile Georgiei au demarat o serie de reforme la nivel instituțional și legal. O parte componentă a acestor reforme a vizat procesul de integrare civică a societății din Georgia.

După 2003, autoritățile au creat diverse instituții cu atribuții în domeniul minorităților etnice. Inițial, responsabilitatea pentru acest domeniu revenea Ministrului de Stat pe probleme de Integrare Civilă, dar mai târziu, ca urmare a unor reforme guvernamentale din 2008, acest domeniu a trecut în subordinea Ministrului pe Probleme de Reintegrare. La fel din 2008 a fost creată o instituție nouă denumită Consiliul pentru Integrare Civilă și Toleranță în cadrul administrației prezidențiale. Sub auspiciile acestei instituții a fost crearea unui document-cheie pentru politica de integrare în Georgia și anume *Concepția Națională cu privire la Toleranță și Integrare Civilă*, adoptată la 08.03.2009 [157, p. 108]. Documentul era însoțit de un plan de acțiuni pentru cinci ani.

Concepția Națională cu privire la Toleranță și Integrare Civilă a fost elaborată în conformitate cu prevederile Convenției-cadru privind protecția minorităților naționale și stabilea viziunea statului pe 6 direcții principale: supremația legii, învățământul și însușirea limbii de stat, mass-media și accesul la informație, integrarea politică și participarea civică, integrarea economică și regională, cultura și păstrarea identității [158]. Scopul principal al Concepției consta în edificarea unei societăți democratice și consolidate, în care se respectă diversitatea etnică și unde fiecare cetățean se bucură de dreptul de a-și păstra și dezvolta propria identitate. Pentru realizarea scopului propus au fost formulate următoarele obiective:

- Crearea unui mediu tolerant și respectuos pentru toate persoanele ce locuiesc în Georgia;

- Crearea condițiilor necesare pentru reprezentanții minorităților etnice de a participa efectiv în sfera politică, socială, economică și culturală a statului;
- Realizarea dreptului la învățătură la toate nivelurile pentru reprezentanții minorităților etnice și satisfacerea cerințelor speciale de instruire în domeniul educației generale;
- Crearea condițiilor pentru păstrarea și dezvoltarea culturii minorităților etnice și protecția elementelor esențiale ale identității lor, în special religia, limba și tradițiile [158, p. 3].

Conștientizând importanța politicii lingvistice în sistemul educațional ca mijloc de integrare a minorităților etnice „*Concepția Națională cu privire la Toleranță și Integrare Civilă*” a trasat aspectele principale în domeniul educației minorităților etnice și anume: asigurarea accesului la educație la toate nivelurile (preșcolar, școlar, superior) a minorităților etnice; creșterea nivelului de cunoaștere a limbii de stat în rândul minorităților etnice; asigurarea protecției limbilor minoritare și asigurarea accesului la programele de învățământ profesional pentru minoritățile etnice [158, p. 5]. Autoritățile georgiene au identificat lacunele lingvistice drept un obstacol important în integrarea minorităților. În particular au fost evidențiate competențe reduse de cunoaștere a limbii georgiene în rândul populației de etnie azeră și armeană, localizată în regiunile Kartli și Javakheti [158, p. 7].

În scopul promovării limbii georgiene în sistemul educațional, noua legislație a educației stipulează că toate școlile trebuie să studieze limba și literatura georgiană, geografia și istoria Georgiei, precum și alte științe sociale în limba de stat, începând cu anul de studiu 2010-2011. Însă până la etapa actuală, studierea limbii georgiene în rândul minorităților nu a generat rezultate vizibile. Situația creată se datorează mai multor carențe în domeniul aplicării reformelor. Cele mai vizibile sunt: finanțarea insuficientă, lipsa cadrelor didactice calificate, aplicarea unor metode de predare cu o eficiență redusă. De asemenea, un impact negativ constituie și lipsa unui mediu de comunicare extrașcolar în limba georgiană pentru copiii care își fac studiile în școlile pentru minorități [159, p. 26].

În urma monitorizării procesului de realizare a „*Concepției Naționale cu privire la Toleranță și Integrare Civilă*” și a planului de acțiuni, rezultatele indică un nivel scăzut de integrare politică și participare civică a reprezentanților minorităților etnice. Minoritățile etnice au o participare redusă în sfera executivă, în cadrul partidelor politice și a societății civile. Aceste dificultăți sunt cauzate de o serie de factori, printre care: necunoașterea limbii de stat, lipsa unei calificări corespunzătoare, gradul scăzut de alfabetizare juridică [160, pp. 95-97].

Un document premergător Concepției, care are scopul de a continua politica de integrare în Georgia este „*Strategia de stat privind egalitatea civilă și integrare pentru perioada 2015-2020*” [161]. Scopul principal al strategiei este de a proteja valorile culturale și identitatea fiecărui

membru al societății. Acțiunile din document vizează nu doar minoritățile etnice, dar și populația de etnie georgiană. În document se evidențiază că procesul integrării, participarea și implicarea tuturor membrilor societății este considerată importantă pentru succesul acestei politici [161].

Principalele obiective strategice și schimbările dorite pe termen lung, ce urmează a fi realizate în urma implementării acestui document sunt:

- Participarea echitabilă și deplină a reprezentanților minorităților etnice în viața publică;
- Crearea oportunităților sociale și economice egale pentru reprezentanții minorităților etnice;
- Creșterea nivelului de cunoaștere a limbii de stat;
- Conservarea culturii minorităților etnice și încurajarea unui mediu tolerant [161, p. 6].

Modelul politicii de integrare a minorităților în Georgia s-a axat la fel ca și în cazul Estoniei, pe crearea condițiilor pentru însușirea limbii de stat de către minorități. Cadrul instituțional fluctuant și finanțarea redusă au creat impedimente în realizarea prevederilor celor două politici menționate. Prevederile constituționale în Georgia conțin un cadru permisibil pentru protecția drepturilor minorităților. Totuși, chiar din textul constituțional, se poate observa preocuparea și îngrijorarea autorităților că anumite minorități ar aspira spre secesionism. Considerăm că o asemenea amenințare a servit ca un catalizator adițional pentru autoritățile Georgiei de a grăbi eforturile de integrare a minorităților etnice și de a consolida societatea.

În contextul acestui subcapitol, s-a elucidat abordarea autorităților Georgiei și Estoniei în consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice. Aceste state întrunesc afinități demografice, sociale și istorice cu Republica Moldova. Mai mult, un criteriu important în selectarea statelor pentru efectuarea studiului de caz a fost întrunirea aspirațiilor europene și/sau calitatea de stat membru al Uniunii Europene. *Determinarea naturii juridice și instituționale a integrării minorităților etnice în baza experienței Estoniei și Georgiei* a permis identificarea unor elemente definitoare, care pot contribui semnificativ la realizarea acestui deziderat în Republica Moldova și anume:

- *Compromisul societal*: necesitatea formulării politicii de integrare într-un mod care să reflecte interesele statului, a societății și a tuturor grupurilor etnice din societate. Acest demers presupune depolitizarea domeniului relațiilor interetnice, implicarea activă a societății civile în elaborarea și implementarea politicii, prezentarea avantajelor realizării acestui demers atât pentru minorități, cât și pentru majoritatea etnică.
- *Fundamentarea drepturilor omului*: politica de integrare urmează să aibă în calitate de reper protecția drepturilor omului în conformitate cu documentele ONU, Consiliului

Europei și OSCE. Acest fapt constituie și un garant că procesul de integrare va respecta drepturile minorităților etnice și politica respectivă nu va fi una de asimilare forțată.

- *Apartenența civică:* experiența realizării politicii de integrare în Estonia și Georgia a evidențiat importanța consolidării loialității față de valorile supreme ale statului democratic și anume: statul de drept, pacea civică, democrația, demnitatea omului, drepturile și libertățile omului, dreptatea și pluralismul politic. *Apartenența civică reprezintă elementul de conexiune între majoritatea etnică și minorități în scopul consolidării poporului ca fundament al statului.*
- *Implicarea majorității și minorităților:* această cerință este una importantă în realizarea politicii de integrare, deoarece așa cum s-a menționat anterior, conceptul de „popor” întrunește atât cetățenii ce aparțin majorității etnice, cât și cei ce fac parte din minoritățile etnice. Participarea acestora este imperativă pentru asigurarea unității poporului.
- *Rolul unificator al limbii de stat:* cunoașterea limbii de stat are rolul de a spori și facilita interacțiunea dintre grupurile etnice și ameliora diferențele existente între acestea. Cunoașterea limbii de stat asigură premise reale pentru participarea efectivă a tuturor membrilor societății. Totuși, însușirea limbii de stat nu trebuie să fie în contradicție cu dreptul la păstrarea identității lingvistice ale minorităților etnice, fapt confirmat și de prevederile documentelor internaționale.
- *Consolidarea cadrului normativ și instituțional:* experiența Estoniei și a Georgiei indică faptul că autoritățile au consimțit necesitatea consolidării cadrului normativ și instituțional în vederea realizării politicii de integrare. Autoritățile au perceput just că prevederile normative și atribuțiile instituționale dispersate, nu au eficiența necesară pentru unificarea poporului. Din acest motiv, s-a purces la edificarea unei viziuni de politică asupra procesului de integrare a minorităților etnice, care trasează principalele obiective și sarcini în acest sens. Existența unei asemenea politici, permite ajustarea cadrului normativ și instituțional în corespundere cu ideea asigurării unității poporului, însă în concordanță cu prevederile constituționale și a legislației internaționale.
- *Continuitatea politicii de integrare:* cercetarea experienței Estoniei și Georgiei, indică importanța asigurării continuității unei asemenea politici. Integrarea este un angajament pe termen lung, care presupune eforturi consolidate pentru realizarea acesteia. Politica de integrare este un domeniu intersectorial, care urmează să se regăsească în multitudinea domeniilor de intervenție a statului și să beneficieze de suportul societății civile.
- *Alocarea mijloacelor financiare suficiente:* experiența celor două state este antitetică pe dimensiunea alocării mijloacelor financiare. Așa cum s-a prezentat în text, unul din

elementele-cheie ce au avansat integrarea minorităților etnice în Estonia și a condus la atingerea unor rezultate valoroase a fost alocarea mijloacelor financiare la un nivel corespunzător. Acestea au permis realizarea acțiunilor de integrare, atât la nivelul instituțiilor publice, cât și alocări financiare pentru societatea civilă. Avantajul Estoniei a fost și suportul semnificativ din partea Uniunii Europe, atât prin sprijinul direct, cât prin oportunitatea actorilor statali și non-statali să acceseze fonduri structurale ale UE. Georgia a întâmpinat dificultăți în realizarea politicii de integrare din cauza resurselor insuficiente ce au fost alocate. Prin urmare, lipsa alocațiilor financiare sau alocațiilor insuficiente riscă succesul politicii de integrare. Cele mai costisitoare măsuri vizează predarea și însușirea limbilor – atât a limbii de stat, cât și protejarea limbilor minoritare. Anume aceste prevederi reprezintă direcțiile importante pentru politica de integrare a minorităților etnice, care în lipsa alocațiilor financiare vor avea un rezultat scăzut.

La final, evidențiem că cercetarea efectuată a vizat realizarea **obiectivului de cercetare**: „De a identifica bunele practici din experiența europeană privind integrarea minorităților ce pot fi aplicate pentru perfecționarea cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova.” Acest demers a contribuit la **soluționarea problemei științifice** prin formularea elementelor-definitoare a unei politici de integrare a minorităților etnice în baza elucidării experienței Estoniei și Georgiei, care urmează să contribuie la perfecționarea acestui proces în Republica Moldova.

2.5. Concluzii la Capitolul 2

În acest capitol s-a elucidat argumentarea utilizării sintagmei „minoritate etnică” în contextul cercetării și s-a fundamentat conceptul „integrare”. De asemenea, prezentul capitol reprezintă unul din compartimentele tezei în care s-au descris rezultatele cercetării teoretice în vederea studierii reglementărilor internaționale referitoare la problematica tezei. Evidențiem că acestea servesc în calitate de puncte de reper pentru legislațiile naționale ale statelor în domeniul protecției drepturilor omului. Includerea protecției minorităților etnice în cadrul sistemului universal de protecție a drepturilor omului a îmbunătățit semnificativ statutul juridic ale acestor persoane. În cursul deceniilor, s-a evidențiat rolul a trei organizații internaționale care au contribuit la dezvoltarea reglementărilor în domeniu, este vorba despre ONU, Consiliul Europei și OSCE.

În baza cercetării, s-a evidențiat un set de trăsături definitorii ale procesului de integrare și s-au elucidat principalele lecții învățate ce sunt relevante pentru consolidarea cadrului normativ

și instituțional a integrării minorităților etnice în Republica Moldova, prezentate în acest subcapitol.

3. TENDINȚELE ȘI PERSPECTIVELE DE INTEGRARE A MINORITĂȚILOR ETNICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

În capitolul respectiv ne propunem să cercetăm tendințele și perspectivele integrării minorităților etnice în Republica Moldova. Vom începe acest demers cu studierea cadrului legal și instituțional cu referire la minoritățile etnice și vom cerceta prevederile aplicate în Republica Moldova. Pentru a crea o imagine completă asupra procesului de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova, ne-am propus să elucidăm și situația din localitățile din stânga Nistrului (Transnistria). Acest efort este important pentru a elucida complexitatea realizării procesului de integrare pe termen lung în Republica Moldova.

În debutul acestui capitol, considerăm importantă contextualizarea subiectului prin prezentarea structurii etnice a Republicii Moldova în baza celor mai recente date statistice. În baza recensământului din 2014 organizat de Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, din totalul de 2 804 801 de persoane, din populația care a declarat etnia 2 068 058 (73.7%) au menționat că sunt moldoveni, 181 035 (6.5%) ucraineni, 126 010 (4.5%) găgăuzi, 111 726 (4.0%) ruși, 51 867 (1.9%) bulgari, 9 323 (0.3%) roma, 13 900 (0.5%) alte etnii. Datele recensământului indică de asemenea că 192 800 (6.9%) au declarat că sunt români. Din numărul persoanelor intervievate, 50 082 (1.8%) nu au declarat etnia [162]. Datele statistice includ doar informații despre situația localităților aflate sub jurisdicția Republicii Moldova.

Datele recensământului susțin ipoteza conform căreia în Republica Moldova diversitatea etnică este o parte componentă a structurii populației, informație care de astfel este consfințită și în preambulul Constituției Republicii Moldova.

3.1. Evaluarea cadrului normativ de integrare a minorităților etnice

Din cercetarea realizată în capitolului precedent s-a evidențiat că respectarea drepturilor minorităților etnice este un element fundamental, o precondiție, pentru realizarea procesului de integrare. În Republica Moldova cadrul normativ cuprinde reglementări referitoare la drepturile omului și minoritățile etnice, însumând peste 30 de documente. În cele ce urmează, se va face o cercetare a celor mai importante prevederi normative în scopul evidențierii concordanței cadrului național cu prevederile internaționale, care servesc ca referință pentru acest domeniu, dar și pentru a elucida elementele normative care se referă la integrarea minorităților etnice.

Studiul va începe cu prevederile din Declarația de Independență a Republicii Moldova, care, conform aprecierii Curții Constituționale în Hotărârea nr. 36 din 05.12.2013 „este un document politico-juridic ce a consacrat crearea noului stat independent Republica Moldova,

reprezentând „certificatul de naștere” al noului stat, și stabilește temeliile, principiile și valorile fundamentale ale organizării statale a Republicii Moldova” [163].

Preambulul Declarației de Independență a Republicii Moldova prevede că „Republica Moldova garantează exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale și a libertăților politice ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparținând grupurilor naționale, etnice, lingvistice și religioase, în conformitate cu prevederile Actului final de la Helsinki și ale documentelor adoptate ulterior, ale Cartei de la Paris pentru o nouă Europă” [163]. Evidențiem că această formulare evidențiază că la temelia formării Statului Republica Moldova s-a ținut cont de prevederile internaționale în materia drepturilor omului și ale minorităților ca parte al acestui sistem. De asemenea, se recunoaște faptul că poporul Republicii Moldova este eterogen din punctul de vedere a apartenenței sale etnice, lingvistice și religioasă.

Prevederile Constituției Republicii Moldova continuă această idee. Chiar în Preambul se evidențiază aspectul multietnic al societății Republicii Moldova, subliniindu-se tradiția ca reprezentanții diferitor etnii să conviețuiască în cooperare și înțelegere: „Năzuind spre satisfacerea intereselor cetățenilor de altă origine etnică, care împreună cu moldovenii constituie poporul Republicii Moldova,/ Considerând statul de drept, pacea civică, democrația, demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic valori supreme [...]” [7].

Referindu-ne la aceste prevederi în raport cu procesul de integrare a minorităților etnice, este relevantă una din hotărârile Curții Constituționale, care a evidențiat rolul funcțional al Preambulului Constituției Republicii Moldova. Hotărârea nr. 36 din 05.12.2013 privind interpretarea art. 13 alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova a evidențiat că „Preambulul, aflat la originea textului constituțional, este acea parte a Constituției ce reflectă exact spiritul Legii Supreme. Astfel, Preambulul expune anumite clauze constituționale cu caracter imperativ, ce pot servi drept surse independente pentru normele care nu sunt neapărat reflectate expres în textul Constituției” [164]. Mai mult, se menționează faptul că „Scopul preambulului nu este doar de a garanta drepturi sau furniza argumente juridice, ci și de a stabili valorile fundamentale ale societății (*crediința constituțională*)” [164]. Una din concluziile acestei constatări este faptul că Preambulul Constituției și Declarația de Independență au creat premise favorabile pentru realizarea integrării minorităților etnice.

Din perspectiva integrării minorităților etnice și consolidării unității poporului Republicii Moldova sunt importante prevederile art. 10 alin. (1) din Constituția Republicii Moldova, care se referă în mod expres la unitatea poporului Republicii Moldova. Specificăm că, indiferent de

caracterul statului din punct de vedere etnic (stat național sau stat multinațional), de lipsa sau prezența unei multitudini de grupuri etnice, poporul desemnează masa tuturor indivizilor și constituie suportul demografic al statului. Suntem de acord cu părerile doctrinarilor autohtoni, care au constatat că Republica Moldova este un stat național. Constatăm că acest lucru rezultă expres chiar din preambulul Constituției în care este indicat grupul etnic edificator al statului. Totodată, este recunoscut și rolul altor grupuri etnice, care se află în minoritate din punct de vedere al criteriului numeric, în calitate de fundament al statului.

Prevederile art. 10 alin. (2) recunosc și garantează dreptul tuturor cetățenilor la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase [7]. Acest deziderat vizează dreptul la identitate, care este ulterior dezvoltat în cadrul normativ național, având în calitate de fundament prevederile constituționale și cele ale legislației internaționale.

Aspectul de unitate civică exprimat prin deținerea cetățeniei Republicii Moldova servește drept un prim element unificator pentru reprezentanții tuturor grupurilor etnice. În acest sens, Republica Moldova este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi, iar fundamentul oricărui stat rezidă în unitatea poporului. Un element important care completează respectiva idee reprezintă jurisprudența CEDO în cazul Tănase contra Moldovei, în care Înalta Curte argumentează că loialitatea față de Stat întrunește respectul pentru Constituția statului, legile, instituțiile, independența și integritatea teritorială [165].

Așa cum este reflectat și în Comentariu la Constituția Republicii Moldova, ideea de unitate este în corelație cu ideea de solidaritate, reprezentând o legătură între toți membrii colectivității, mai presus de deosebirile inerente a unei societăți pluraliste. Unitatea poporului Republicii Moldova înseamnă responsabilitate și interese comune. Este de remarcat faptul că unitatea poporului nu reprezintă o sumă de trăsături ale acestuia, ci este o unitate integratoare și valorică, bazată pe solidaritatea socială [66, p. 64]. Asume această unitate, care se fundamentează pe împărtășirea intereselor și valorilor comune, urmează să servească drept bază la formarea unei identități civice comune.

Totodată, este necesar de a face câteva precizări suplimentare referitoare la ideea unității poporului în contextul Constituției Republicii Moldova și a cadrului normativ. O explicație oportună acestui context reprezintă jurisprudența Curții Constituționale și anume Hotărârea nr. 35 din 21.12.1995 cu privire la constituționalitatea art. 1 alin. (4) din Legea nr. 344-XIII din 23 decembrie 1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri) [166]. Așa cum s-a menționat, Constituția Republicii Moldova recunoaște că teritoriul Republicii Moldova este populat doar de un singur popor – poporul Republicii Moldova. Însă, în preambulul Legii privind statutul juridic special al Găgăuziei este utilizată noțiunea de „popor găgăuz” [167]. Această

noțiune este ulterior desfășurată în art. 1 alin (4) din aceeași lege cu prevederea că „În cazul schimbării statutului Republicii Moldova ca stat independent poporul Găgăuziei are dreptul la autodeterminare externă” [167]. Considerăm oportună opinia separată a judecătorului Curții Constituționale care a considerat că o asemenea formulare aduce prejudicii suveranității și statutului unitar, și este neconstituțională. [166].

Această idee este continuată în Avizului Curții Constituționale nr. 4 din 28.11.2002 asupra proiectului de lege constituțională pentru modificarea și completarea unor articole din Constituția Republicii Moldova care propunea completarea și modificarea Constituției cu un articol nou – 111¹ cu referire la Unitatea teritorială autonomă Găgăuzia – care prevedea că „în cazul pierderii statutului de stat independent al Republicii Moldova, populația unității teritoriale autonome Găgăuzia are dreptul la autodeterminare”. În opinia separată al unuia din judecătorii Înaltei Curți s-a precizat corect că autorii acestor modificări fac o confuzie între dreptul popoarelor și dreptul minorităților naționale la autodeterminare. De asemenea, se confundă cele două aspecte ale autodeterminării: internă, ce oferă dreptul la autoadministrare, și externă, ce oferă poporului dreptul la independență și autodeterminare [168].

Menționăm că art. 2 din Rezoluția nr. 1514 (XV), adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 14.12.1960, stipulează că „toate popoarele au dreptul la autodeterminare; în virtutea acestui drept ele își stabilesc statutul politic și realizează dezvoltarea economică, socială și culturală”, dar concomitent, art. 6 din aceeași Rezoluție prevede că „orice tentativă de a distruge parțial sau total unitatea națională și integritatea teritorială a țării este incompatibilă cu obiectivele și principiile Cartei Organizației Națiunilor Unite” [169]. Evidențiem că proclamarea autodeterminării popoarelor nu are nimic în comun cu secesiunea teritorială și pierderea caracterului unitar al statului.

În continuare, purcedem la cercetarea cadrului normativ ce stabilește baza normativă pentru protecția drepturilor minorităților și anume *Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor*. Menționăm că din conținutul legii se evidențiază unele idei de bază cu privire la politica statului în integrarea minorităților etnice și asigurarea unității poporului Republicii Moldova. Astfel, art. 22 al Legii se prevede că „la elaborarea și promovarea politicii în domeniul culturii și învățământului minorităților naționale, Guvernul, ministerele, departamentele, autoritățile administrației publice locale vor consulta organizațiile persoanelor aparținând minorităților naționale ale căror interese sunt atinse în deciziile respective” [68].

Accentuăm faptul că anume în această lege există stipulări referitoare la unele obligațiuni atribuite minorităților etnice. Spre exemplu, în art. 6 alin. (4) se stipulează că „studierea limbii și

literaturii moldovenești, precum și a istoriei Moldovei, în toate instituțiile de învățământ este obligatorie” [68], iar art. 26 prevede că „realizarea drepturilor și libertăților persoanelor aparținând minorităților naționale presupune îndeplinirea obligațiilor acestor persoane față de statul Republica Moldova și nu poate limita drepturile și interesele legitime ale altora” [68]. Evidențiem că, cunoașterea acestor obligații este un efort consolidat din partea cetățeanului, în timp ce statul urmează să creeze premisele de informare. În acest context, este relevantă argumentarea din Hotărârea Curții Constituționale nr. 15 din 27.05.2014 pentru controlul constituționalității Legii nr. 61 din 11 aprilie 2014 pentru modificarea unor acte legislative (interzicerea votării în baza pașapoartelor de tip ex-sovietic) unde s-a reiterat că, potrivit art. 23 alin. (2) din Constituție, statul asigură dreptul fiecărui om de a-și cunoaște drepturile și îndatoririle. În acest scop, statul publică și face accesibile toate legile și alte acte normative [170]. În contextul acestui paragraf vom evalua prevederile acestei legi în raport cu reglementările din Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale.

În anul 2003 a Parlamentul Republicii Moldova adoptat Legea privind aprobarea *Concepției politicii naționale* a Republicii Moldova [171]. Considerăm că acest document a fost prima politică consolidată în domeniul integrării minorităților etnice, care a avut scopul de a asigura unitatea poporului Republicii Moldova. Documentul chiar menționa *inter alia* scopul de „consolidare a poporului Republicii Moldova, ținând cont de specificul multiethnic, multicultural, multilingvistic și regional, prin întărirea încrederii cetățenilor în patria lor comună – Republica Moldova” [171]. Totuși, pentru un document care și-a propus asemenea sarcini complexe, Concepția nu a acumulat consensul necesar în societate și la nivel de proiect a întrunit o serie de critici din partea experților Comisiei de la Veneția. Critica acestui document a fost exprimată în Opinia nr. 254/ 2003 în avizul experților exprimate în CDL (2003) 50 [172] și CDL (2003) 51 [173]. Principalele critici expuse au fost:

- Ideea de „consolidare a statalității” a fost considerată ambiguă și ar putea crea riscul limitării drepturilor și libertăților persoanei dacă nu este realizată în limitele drepturilor omului.
- S-a pus la îndoială natura juridică a statutului limbii ruse ca „limbă de comunicare interetnică”, mai ales în ceea ce ar viza diferența dintre acest statut și cel de limbă oficială de stat.
- S-a considerat că declarata „lupta împotriva demoldovenizării” exprimată în Concepție ar putea fi subiectul unor încălcări ale Convenției europene a drepturilor omului.

- Terminologia de „inadmisibilitatea oricăror acțiuni orientate spre asimilare și deznaționalizare” s-a considerat că ar putea contravine obligațiilor și prevederilor internaționale.

Aceste obiecții nu au fost corectate și s-au regăsit în varianta finală a documentului. Mai mult, în scurt timp a fost încălcată una din prevederile fundamentale referitoare la mecanismul de transpunere în practică și anume de elaborare în termenul indicat, a unui plan de acțiuni pentru implementarea Concepției. Documentul prevedea că „Guvernul, până la 1 ianuarie 2004, va elabora și va prezenta Parlamentului spre aprobare programul de măsuri pentru realizarea Concepției menționate” [171].

Studierea prevederilor Concepției politicii naționale prin prisma aspectelor ce vizează integrarea minorităților etnice și asigurarea unității poporului, însă cu abstractizarea de la lacunele identitare și criticile enunțate mai sus, conține și anumite prevederi relevante:

- Dezvoltarea unui sistem de repere valorice, bazate pe principii democratice, pe respectarea drepturilor și libertăților omului;
- Însușirea limbii de stat de către alolingvi;
- Inadmisibilitatea manifestărilor de discriminare pe criterii etnice, lingvistice și religioase, precum și a restrângerii drepturilor cetățenilor la folosirea limbilor materne, la alegerea limbii de educare și instruire;
- Instruirea și educarea tinerei generații în spiritul respectului față de istoria, cultura și limbile comunităților etnice, inclusiv față de valorile spirituale comune [171].

Evidențiem că la nivel terminologic, Concepția utilizează lexemul „integrare”. Deși documentul nu explică semnificația acestuia, din context rezultă că termenul de „integrare” vizează efortul autorităților de a consolida și spori coeziunea societății.

Menționăm că Legea privind aprobarea Concepției politicii naționale a Republicii Moldova este încă în vigoare, dar constatăm că *de facto* că aceasta nu mai funcționează. Planul de acțiuni care urma să fie elaborat de Guvern, nu a fost transpus în practică și nici careva măsuri care ar reieși vădit din Concepție nu sesizăm în contextul normativ național. Mai mult, acest document a continuat să trezească nemulțumire atât la nivelul societății civile, cât și celei politice.

Astfel, la 05.07.2013, un grup de deputați în Parlament au adresat Curții Constituționale sesizarea pentru controlul constituționalității prevederilor prezentei Concepții. În opinia autorilor sesizării, Legea nr.546-XV din 19 decembrie 2003 privind aprobarea Concepției naționale a Republicii Moldova prin întregul său conținut reprezintă o ideologie, ridicată la rang de politică națională, ceea ce contravine rigorilor constituționale prevăzute expres în art. 5 alin.(2), potrivit căruia: „Nici o ideologie nu poate fi instituită ca ideologie oficială a statului” [174]. Înalta Curte

a respins prezenta sesizare, deoarece nu au fost întrunite datele admisibile pentru exercitarea controlului constituționalității, respectiv nu a putut fi acceptată pentru examinare în fond.

Totuși, deliberarea Înaltei Curți privitor la această sesizare conține un aspect important atât la nivel conceptual, cât și la nivel empiric, pentru prezenta teză. S-a precizat faptul că, Concepția reprezintă un document de politici și nu cuprinde norme juridice. Aspectele identificate în documentele de politici urmează a fi soluționate și puse în aplicare ulterior cu ajutorul instrumentelor normative [174]. Considerăm că raționamentul prezentat în expunerea Înaltei Curți indică necesitatea ca documentele de politici să fie urmate de eforturi din partea legislativului și executivului în vederea consolidării cadrului normativ în concordanță cu viziunile trasate de Parlament. Astfel, **politica de integrare a minorităților etnice este în primul rând o viziune al procesului de asigurare a unității poporului, care urmează să fie realizată prin ajustarea și consolidarea cadrului normativ și instituțional.**

Următorul demers în contextul prezentului subcapitol este studierea corespunderii legislației naționale cu prevederile documentului-cheie din domeniul cercetat și anume al Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale. Argumentul acestui demers este faptul că respectarea drepturilor omului și mai cu seamă a drepturilor minorităților, reprezintă fundamentul de realizare a integrării minorităților etnice.

Începem această cercetare de la art. 3 alin. (1) al Convenției-cadru cu referire la dreptul persoanei de a alege să fie sau să nu fie tratată ca o persoană aparținând unei minorități [79]. Această prevedere se regăsește în art. 2 din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor, care prevede că orice persoană aparținând unei minorități naționale are dreptul să aleagă liber dacă aparține sau nu acesteia [68].

Principiul reflectat în art. 4 alin. (1) al Convenției prevede garantarea egalității în fața legii a persoanelor aparținând minorităților [79]. Această prevedere este inclusă în art. 4 al Concepției politicii naționale a Republicii Moldova, unde se stipulează aplicarea standardelor unanim recunoscute în domeniul apărării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, precum și ale persoanelor care aparțin minorităților etnice și lingvistice [171].

Art. 4 alin. (2) din Convenție prevede adoptarea de măsuri în vederea promovării, în toate domeniile vieții economice, sociale, politice și culturale, a egalității depline dintre persoanele aparținând minorităților și majoritatea [79]. Această prevedere este reflectată expres în Constituția Republicii Moldova în art. 10 alin. (2) în care se menționează că statul recunoaște și garantează dreptul tuturor cetățenilor la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase [7]. Mai mult, referitor la această prevedere, art. 4 alin. (1) din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul

juridic al organizațiilor lor prevede că statul garantează persoanelor aparținând minorităților dreptul la protecție egală în fața legii [68].

Prevederile din art. 5 din Convenția-cadru referitoare la păstrarea culturii și a elementelor esențiale ale identității și anume: religia, limba, tradițiile și patrimonial cultural [79] se regăsesc în textul Constituției în art. 10 alin. (2) [7] și în Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor, unde în art. 5 alin. (1) se menționează că statul se obligă să contribuie la crearea condițiilor pentru păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității etnice, culturale, lingvistice și religioase a persoanelor aparținând minorităților naționale [68].

Art. 6 alin. (1) din Convenția-cadru include prevederi referitoare la încurajarea spiritului de toleranță și a multiculturalismului, iar art. 6 alin. (2) face referință la măsurile pentru protejarea persoanelor, care ar putea fi victime ale violenței din cauza identității lor etnice, culturale, lingvistice sau religioase [79]. Constituției Republicii Moldova în art. 31 garantează libertatea conștiinței și reglementează că aceasta trebuie să se manifeste în spirit de toleranță și de respect reciproc [7]. Cu o completare intervine Codul Penal în art. 176 alin. (1) în care este prevăzut că orice deosebire, excludere, restricție sau preferință în drepturi și în libertăți a persoanei sau a unui grup de persoane, orice susținere a comportamentului discriminatoriu în sfera politică, economică, socială, culturală și în alte sfere ale vieții, bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau pe orice alt criteriu, se pedepsește cu închisoare de la 2 la 6 ani [175]. În același context, Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor adaugă în art. 4 alin. (2) că orice discriminare din motivul apartenenței la o minoritate națională este interzisă [68].

Art. 7 din Convenția-cadru prescrie libertatea de asociere [79]. Această reglementare este reflectată în art. 41 din Constituția Republicii Moldova, care prevede că, cetățenii se pot asocia liber în partide și în alte organizații social-politice [7]. În art. 18 din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor este prevăzut că aceste persoane pot să-și exercite drepturile atât în mod individual, cât și asociindu-se, în condițiile legii, în organizații (asociații, comuniuni, comunități, societăți) cu un caracter iluminist, cultural, religios și de binefacere [68].

Art. 8 din Convenția-cadru prevede libertatea religioasă [79]. Această normă este reflectată în Constituția Republicii Moldova în art. 31 alin. (2), care prevede: „cultele religioase sunt libere și se organizează potrivit statutelor proprii, în condițiile legii” [7]. Art. 14 din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor

adaugă că aceste persoane au dreptul, în condițiile legii, să-și determine atitudinea față de religie, în special să-și aleagă confesiunea, precum și să desfășoare, individual sau împreună cu coreligionarii, activitatea religioasă de iluminare în limba maternă sau în altă limbă pe care o acceptă, să săvârșească ritualuri, să întrețină clădiri de cult, să utilizeze literatură religioasă și obiecte de rit [68].

Art. 9 din Convenția-cadru prescrie libertatea de expresie pentru fiecare persoană aparținând unei minorități naționale și include libertatea de opinie [79]. Această normă este evidențiată în art. 32 din Constituția Republicii Moldova prin faptul că oricărui cetățean îi este garantată libertatea gândirii, a opiniei, precum și libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil [7]. Art. 5 din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor vine cu o suplinire la această reglementare că statul se obligă să contribuie la crearea condițiilor necesare păstrării, dezvoltării și exprimării identității etnice, culturale, lingvistice și religioase a persoanelor aparținând minorităților naționale [68].

O premisă pentru realizarea politicii de integrare, după cum a fost menționat și în capitolele anterioare, constituie domeniul lingvistic, care asigură o bază importantă pentru politica de integrare. În Republica Moldova, subiectul dat este controversat din cauza existențelor antagonismelor la nivel identitar. Totuși, în contextul prezentei lucrări, dorim să ne distanțăm de aceste controverse și să realizăm o cercetare a cadrului normativ prin prisma instrumentarului de cercetare juridică.

Astfel, prevederea art. 10 din Convenția-cadru cu referire la dreptul la folosirea limbii minoritare în viața publică și privată [79], este reflectată în art. 13 din Constituția Republicii Moldova, care stipulează că statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea limbii ruse și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării [7]. În art. 35 alin. (2) se mai menționează la capitolul dat că statul asigură, în condițiile legii, dreptul de a alege limba de educare și instruire a persoanelor [7].

Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești rămâne una dintre puținele legi care nu au fost adaptate contextului Republicii Moldova după obținerea independenței. Acest fapt confirmă complexitatea subiectului lingvistic, inclusiv la nivel legislativ. Legea respectivă, în art. 4 prevede că statul garantează folosirea limbilor ucraineană, rusă, bulgară, ivrit, idiș, țigănească, a altor limbi [176]. Art. 15 prevede că participanților la proces, care nu cunosc limba în care se desfășoară procesul, li se asigură dreptul de a lua cunoștință cu materialele din dosar, de a participa la acțiunile de urmărire penală și judiciare prin

intermediul translatorului, precum și dreptul de a lua cuvântul și de a face depoziții în limba maternă [176].

Art. 18 din aceeași lege stipulează că statul garantează dreptul la educație preșcolară, la studii medii de cultură generală, medii de specialitate, tehnico-profesionale și superioare în limba de stat, limba rusă și creează condițiile necesare pentru realizarea dreptului cetățenilor de alte naționalități la educație și instruire în limba maternă (găgăuză, ucraineană, bulgară, ivrit, idiș ș.a.) [176]. Art. 31 conchide această prevedere cu ideea că propagarea ostilității, a disprețului față de limba oricărei naționalități, crearea obstacolelor la funcționarea limbii de stat și a altor limbi pe teritoriul republicii, precum și lezarea drepturilor cetățenilor din motive de limbă implică răspunderea în modul stabilit prin legislație [176].

În acest context, considerăm important de a sublinia faptul că prevederile normative din această lege nu au fost supuse adaptării normative, care ar răspunde contextului existenței statului Republica Moldova și păstrează realitățile existente din URSS și, respectiv, RSSM. Îmbunătățirea cadrului lingvistic ar urma să respecte prevederile legislației internaționale și ar fi oportună odată cu ratificarea de către Republica Moldova a Cartei Europene a limbilor regionale sau minoritare, care de asemenea rămâne a fi un subiect complex în politica internă și externă al statului.

Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor conține prevederi din domeniul lingvistic. În art. 7 se evidențiază ideea că aceste persoane au dreptul la libera folosire a limbii materne, atât în scris, cât și oral, să aibă acces la informații în această limbă, să o difuzeze și să facă schimb de informații [68]. Art. 13 alin. (1) adaugă dreptul, în condițiile legii, de a fonda mijloace de informare în masă, de a edita literatură în limbile minorităților [68].

Legislația Republicii Moldova asigură dreptul producerii și difuzării emisiunilor radio și televizate în limbile minorităților. Există intervenții de reglementare pozitivă prin intermediul cotelor privind limba difuzării. Astfel, art. 11 alin. (9) din Codul audiovizualului garantează difuzorilor care își desfășoară activitatea în zonele în care minoritățile constituie majoritatea populației realizarea a 80% din volumul emisiunilor în limbile minorităților respective, 20% fiind rezervate emisiunilor în limba de stat [177]. Mai mult, art. 29 alin. (4) din Codul audiovizualului stabilește că prestatorii de servicii care dețin autorizații de retransmisie și care activează în localitățile în care persoanele aparținând unei naționalități sau etnii reprezintă o pondere mai mare de 20% au obligația de a asigura retransmiterea serviciilor de programe în limba minorității respective [177].

În ceea ce privește atribuțiile difuzorilor publici, art. 51 alin. (1) lit. (f) prevede asigurarea dreptului la informare pentru toate categoriile de cetățeni ai Republicii Moldova, inclusiv pentru persoanele aparținând minorităților [177]. Totodată, unul dintre obiectivele primordiale ale difuzorului public este, conform art. 54 lit. (a) din Codul audiovizualului, realizarea emisiunilor de radio și de televiziune în limba de stat, precum și în limbile minorităților sau în alte limbi de circulație internațională, cu scop informativ, cultural, educativ și de divertisment, ținându-se cont de prevederile Codului [177].

Art. 11 din Convenția-cadru proclamă dreptul la folosirea numelui și prenumelui în limba minoritară, dreptul de a expune în limba minoritară însemne, inscripții și alte informații cu caracter privat și dreptul de expunere a denumirilor străzilor, indicațiilor topografice [79]. Prevederi la acest capitol există în Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor. Art. 5 alin. (3) remarcă faptul că monumentele de istorie și cultură ale minorităților naționale sunt ocrotite de stat, iar art. 10 evidențiază că denumirile localităților, străzilor și stradelor se indică în limba de stat, dar, după caz, la decizia autorităților administrației publice locale și în altă limbă, în conformitate cu legislația în vigoare [69].

Prevederile art. 12 din Convenția-cadru, care remarcă eforturile în domeniul educației și cercetării pentru încurajarea cunoașterii culturii, istoriei, religiei și limbii minorităților și majorității [79], sunt regăsite în art. 35 alin. (2) din Constituția Republicii Moldova. Aici se menționează că statul asigură, în condițiile legii, dreptul de a alege limba de educare și instruire a persoanelor [7]. Art. 9 alin. (7) din Codul Educației menționează că statul garantează formarea și dezvoltarea competenței de comunicare eficientă în limba română, în limbile minorităților naționale, după caz, și în cel puțin două limbi de circulație internațională [178]. Art. 5 alin. (2) din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor stipulează că statul asigură efectuarea de cercetări științifice în domeniul istoriei, limbii și culturii minorităților naționale [68].

Dreptul la învățătură în limba minoritară, reflectat în art. 14 din Convenția-cadru [79], este regăsit în art. 6 alin. (1) din Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor, care prevede că statul garantează realizarea drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale la educație preșcolară, la studii primare, medii (generale și profesionale), superioare și postuniversitare în limba de stat și limba rusă, creează condiții pentru realizarea dreptului lor la educație și la instruire în limba maternă [68]. În alin. (2) este prevăzut că, pentru asigurarea procesului de instruire în instituțiile de învățământ în care predarea se face în întregime sau parțial în limbile minorităților naționale,

statul contribuie la elaborarea de programe și literatură didactico-metodică, la instruirea cadrelor didactice, colaborând în acest domeniu cu alte țări [68].

Dreptul la învățătură în limba maternă a minorităților [79] este garantat și de Codul educației al Republicii Moldova. Printre principiile fundamentale ale educației se menționează principiul recunoașterii și garantării drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale, inclusiv dreptului la păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase (art. 7) [178]. În art. 5 se stipulează că una din misiunile educației este promovarea dialogului intercultural, a spiritului de toleranță, a nediscriminării și incluziunii sociale [178]. Astfel, instruirea în sistemul național de învățământ în limbile minorităților este prevăzută în art. 10 din Codul educației [178]. Totuși, Codul nu include modalitatea de aplicare a acestor prevederi. Considerăm relevantă descifrarea acestor reglementări prin adoptarea actelor normative suplimentare în conformitate cu standardele internaționale.

Un element important, care a fost reiterat pe parcursul lucrării este prezentat în art. 14 alin. (2) din Convenția-cadru și prevede că predarea limbii minoritare ori educația în această limbă nu ar trebui să influențeze negativ predarea limbii oficiale al statului sau educația în această limbă [79]. Este recunoscut faptul că, cunoașterea limbii de stat este o condiție pentru participarea în viața publică și reprezintă un factor important pentru integrarea minorităților etnice și asigurarea unității poporului. Acest lucru a fost discutat pe larg în capitolele anterioare și a fost identificat drept unul din elementele-cheie ale politicii de integrare a minorităților etnice.

Considerăm că nivelul de cunoaștere a limbii de stat de către minoritățile etnice în Republica Moldova este insuficient. Opiniile Comitetului Consultativ privind Convenția-cadru în mod repetat au evidențiat acest fapt [179]. Totuși, remarcăm că datele statistice oficiale nu oferă informații privitor la nivelul cunoașterii limbii de stat de către populația Republicii Moldova.

Una din măsurile ce vizează îmbunătățirea predării limbii de stat în sistemul educațional cu referire la minoritățile etnice este Programul național pentru îmbunătățirea calității învățării limbii române în instituțiile de învățământ general cu instruire în limbile minorităților naționale (2016-2020) [180]. Documentul prevede acțiuni care urmează să pună bazele unei pregătiri mai bune al sistemului educațional pentru predarea limbii române în școlile alolingve. O expunere suplimentară asupra acestui document se va realiza în contextul subcapitolelor premergătoare.

Prevederea referitoare la participarea minorităților la viața culturală, socială și economică și la treburile publice, reflectată în art. 15 din Convenția-cadru [79], poate fi identificată în legislația națională în art. 24 din în Legea cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor. În contextul acestei legi se menționează că persoanele aparținând minorităților naționale au dreptul de fi reprezentați

aproximativ într-o măsură proporțională în structurile puterii executive și celei judecătorești la toate nivelurile, în armată și în organele de drept [68]. Mai mult, art. 20 al acestei legi stipulează că organizațiile persoanelor aparținând minorităților naționale beneficiază de susținerea statului în realizarea programelor ce contribuie la păstrarea și dezvoltarea culturii, științei, învățământului, cercetărilor istorice, binefacerii [68].

Totodată, Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public în art. 27 alin. (1) prevede șanse egale pentru accederea în funcții publice, indiferent de apartenența etnică [181]. Astfel, orice cetățean al Republicii Moldova poate candida la o funcție publică, una dintre condiții fiind posedarea limbii de stat și a limbilor oficiale de comunicare interetnică vorbite pe teritoriul respectiv în limitele stabilite de lege [181]. Aceeași condiție este prevăzută și de art. 7 din Legea cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești [176]. Considerăm ambiguă această formulare, deoarece cadrul normativ nu delimitează „limbile oficiale de comunicare interetnică”, însă este cert că funcționarii publici trebuie să cunoască limba de stat.

Legislația în vigoare garantează dreptul egal al cetățenilor de a vota și de a fi aleși, indiferent de originea etnică și de nivelul cunoașterii limbii de stat. Candidații la funcția de președinte al Republicii Moldova și la funcția de bașcan al Găgăuziei fac excepție de la regula în cauză: președintele Republicii Moldova trebuie să cunoască limba de stat [7], iar bașcanul Găgăuziei – limba găgăuză [167].

Garantarea egalității tuturor persoanelor a fost consemnată prin Legea cu privire la asigurarea egalității, care are un cadru de aplicare mai larg asupra domeniului nondiscriminării și egalității efective. În art. 1 alin. (1) se precizează că scopul legii este prevenirea și combaterea discriminării, precum și asigurarea egalității tuturor persoanelor aflate pe teritoriul Republicii Moldova în sfera politică, economică, socială, culturală și alte sfere ale vieții, fără deosebire de rasă, culoare, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau orice alt criteriu similar [182]. În art. 7 alin. (1) se adaugă că este interzisă orice deosebire, excludere, restricție sau preferință pe baza criteriilor stabilite de prezenta lege, care au drept efect limitarea sau subminarea egalității de șanse sau tratament la angajare sau concediere, în activitatea nemijlocită și în formarea profesională [182]. În art. 9 alin. (1) lit. (a) este prevăzut că instituțiile de învățământ asigură respectarea principiului nondiscriminării prin oferirea accesului la educație de orice tip și nivel [182].

Privitor la principiul nondiscriminării și egalității depline și efective, constatăm că Republica Moldova a introdus dispoziții adecvate atât în Constituție, cât și în alte acte legislative de natură civilă și penală. Importanța prevederilor nondiscriminatorii și a egalității depline a

tuturor membrilor societății a fost realizată prin emiterea actelor corespunzătoare. Datorită acestor principii, s-au instituit politici de înlăturare a obstacolelor discriminatoare, s-au egalat în șanse minoritățile etnice cu ceilalți cetățeni ai Republicii Moldova și s-a ajustat cadrul normativ la standardele internaționale.

Prevederile referitoare la cazurile de discriminare conțin sancțiuni eficiente, proporționale și disuasive, despăgubiri corespunzătoare și măsuri reparatorii, fapt care poate fi evidențiat în Codul Penal al Republicii Moldova. În așa mod, putem afirma că pe dimensiunea nondiscriminării și asigurarea egalității depline sunt întrunite premisele legislative pentru realizarea politicii de integrare a minorităților naționale.

Un document de politici important, care în viziunea noastră este a doua încercare a autorităților de a pune în aplicare o politică de integrare a minorităților etnice (reamintim că prima politică în acest sens a fost Concepția Politicii Naționale) este „Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027”. Acest document a fost aprobat de către Guvernul Republicii Moldova la 30.12.2016 și în calitate de scop declarat a evidențiat „facilitarea concordiei interetnice, încurajarea diversității incluzive a societății din Republica Moldova prin integrarea minorităților naționale în diverse sfere ale vieții statului, asigurarea egalității cetățenilor indiferent de apartenența etnică, culturală, lingvistică, respectarea legislației naționale și standardelor internaționale” [9]. În document sunt evidențiate în mod repetat angajamentele Republicii Moldova în domeniul drepturilor omului, inclusiv și prevederile Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale. O cercetare detaliată a Strategiei va fi realizată în subcapitolul 3.4 al prezentei lucrări.

Constatăm că în linii generale, cadrul normativ conține prevederile esențiale ce servesc în calitate de bază normativă pentru integrarea minorităților etnice Republicii Moldova. În legislație se regăsesc prevederi ce creează premise favorabile procesului de integrare a minorităților etnice. Totuși, în sfera aplicării în practică a legislației există anumite lacune care servesc drept obstacole pentru realizarea efectivă a acestui proces. Constatăm că lipsesc mecanismele de aplicare în practică ale prevederilor din legislație. Acest lucru a fost elucidat mai cu seamă în contextul Legii cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor [69], Legii cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești [176], Codului educației (pe dimensiunea prevederilor referitoare la minoritățile etnice) [178] și Concepția politicii naționale [171]. Este necesar de remarcat și exemplele pozitive. Astfel, Legea cu privire la asigurarea egalității [182] prevede expres mecanismele de realizare în practică. Acest fapt creează premise favorabile pentru asigurarea funcționalității legislației din domeniul asigurării egalității și combaterii discriminării.

3.2. Cercetarea cadrului instituțional privind integrarea minoritățile etnice

În ceea ce vizează cadrul instituțional, în Republica Moldova există un sistem de autorități a căror competență vizează protecția drepturilor omului, inclusiv a drepturilor minorităților etnice, neadmiterea discriminării, protecția și promovarea patrimoniului cultural-lingvistic al acestora. Prin urmare, vom elucida activitatea și competențele acelor instituții în vederea determinării gradului de implicare în realizarea activităților ce vizează integrarea minorităților etnice cu scopul asigurării unității poporului Republicii Moldova.

Comisia permanentă pentru drepturile omului și relații interetnice a Parlamentului Republicii Moldova

În structura Parlamentului Republicii Moldova pe parcursul legislaturilor s-a perindat precedentul pozitiv de a crea o comisie permanentă pentru drepturile omului și relații interetnice. Obiectivul de activitate al acestei comisii vizează drepturile omului, problemele minorităților, problemele cultelor, cetățenia Republicii Moldova, asigurarea reglementărilor juridice în domeniul migrației, asigurarea șanselor egale pentru femei și bărbați, protecția comunităților de cetățeni ai Republicii Moldova din străinătate, victimelor represiunilor politice și a refugiaților [183].

Studierea activității Comisiei permanente pentru drepturile omului și relații interetnice putem evidenția următoarele tendințe în activitate:

- Comisia a inclus pe agendă doar acele proiecte de acte legislative care urmează a fi discutate în Parlamentul Republicii Moldova. Acest lucru a fost realizat ca un element obligatoriu al procedurii legislative în conformitate art. 45 din Regulamentul Parlamentului [184].
- La nivel de activitate și organizare, în baza informațiilor prezentate în rapoartele statistice cu privire la procesul legislativ pe parcursul anilor 2013 – 2017, această comisie a avut numărul cel mai scăzut de ședințe comparativ cu celelalte comisii permanente [185].
- Comisia nu publică rapoarte de activitate asupra documentelor discutate și avizate. Pe pagina web al Parlamentului Republicii Moldova sunt prezentate doar proiectele de documente și ordinea de zi a ședinței. Acest fapt complică procesul de apreciere a bunei activități a comisiei în realizarea sarcinilor ce îi revin și în procesul de integrare a minorităților etnice.
- Totuși, în contextul dezbaterilor publice privind elaborarea „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027”, membrii comisiei au

participat în calitate de reprezentanți ai Parlamentului și ai Comisiei permanente la consultările publice [186].

Biroul Relații Interetnice

Biroul Relații Interetnice este organul de specialitate al administrației publice centrale, care elaborează politica de stat în domeniul relațiilor interetnice, monitorizează respectarea drepturilor minorităților etnice și funcționarea limbilor pe teritoriul Republicii Moldova.² Această instituție coordonează procesul de implementare a Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale și este responsabil de realizarea prevederilor art. 14 al Convenției internaționale privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială [187].

Biroul asigură prezentarea comentariilor Guvernului Republicii Moldova pe marginea comunicărilor individuale sau colective contra Republicii Moldova adresate Comitetului ONU pentru eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială. De asemenea, după aprobarea de către Guvernul Republicii Moldova a „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice pentru anii 2017-2020”, Biroului i-a revenit și funcția de coordonare a procesului de implementare al acestui document [9].

În calitate de organ consultativ, pe lângă Biroul Relații Interetnice funcționează *Consiliul Coordonator al organizațiilor etnoculturale*. Din componența Consiliului fac parte circa 89 de organizații ale minorităților etnice care sunt acreditate pe lângă Birou. Consiliul funcționează în calitate de platformă consultativă și de dialog dintre autoritățile centrale și comunitățile minorităților etnice [187].

Studierea activității Biroului Relații Interetnice pe parcursul ultimilor ani, constatăm că eforturile esențiale au fost orientate spre elaborarea Strategiei sus-menționate, organizarea evenimentelor de consultări publice a proiectelor de acte normative ce au impact asupra drepturilor minorităților, organizarea evenimentelor culturale pentru promovarea diversității în societatea Republicii Moldova. În continuarea celor enunțate, menționăm direcțiile principale ale activității Biroului Relații Interetnice din ultimii 3 ani.

- Dezvoltarea cadrului normativ în domeniul relațiilor interetnice:
 - Proiectul „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027”. Elaborarea documentului s-a caracterizat prin consultări ample și implicarea nemijlocită a reprezentanților organizațiilor minorităților etnice, instituțiilor ale

² În anul 1991, pe lângă Guvernul Republicii Moldova, a fost creat Departamentul de Stat pentru Probleme Naționale al Republicii Moldova, organ al autorității publice centrale responsabil de realizarea politicii naționale în domeniul relațiilor interetnice și funcționării limbilor.

administrației publice centrale, reprezentanți ai administrației publice locale. Procesul a fost susținut de Înalțul Comisar pentru Minoritățile Naționale al OSCE [9].

- Proiectul „Planului de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020”, care reprezintă totalitatea acțiunilor pe termen mediu de implementare a Strategiei [10].
- Proiectul „Cu privire la aprobarea planului de acțiuni pentru anii 2017-2019 privind implementarea Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la acceptarea Raportului final al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului, prezidată de Elie Wiesel” [188].
- Proiectul „Planului de acțiuni pentru susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2016-2020” [189].
- Implementarea convențiilor internaționale:
 - Raportarea periodică a Republicii Moldova în cadrul procesului de monitorizare de către Consiliul Europei a implementării Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale.
 - Raportul periodic al Republicii Moldova privind Convenția internațională cu privire la eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială.
- Promovarea dialogului intercultural și toleranței:
 - Mese rotunde în cadrul proiectului național „Programul de instruire lingvistică a minorităților naționale din Republica Moldova”, precum și a „Programului învățăm româna la distanță”, care au scopul de integrare lingvistică, socială, culturală, precum și profesională a alolingvilor [190].
 - Organizarea anuală a Festivalului Republican al etniilor „Unitate prin diversitate”, care are scopul de a promova diversitatea culturală și de a oferi o platformă pentru realizarea dialogului intercultural la nivelul societății [191].

Menționăm că evaluarea activității acestei instituții este facilitată semnificativ de existența rapoartelor de activitate publicate pe pagina web al acesteia.

Avocatul Poporului (Ombudsmanul)

Această instituție publică este una independentă și este formată din doi avocați ai poporului, dintre care unul este responsabil de drepturile copilului. Instituția Avocatului Poporului asigură respectarea drepturilor și libertăților omului de către autoritățile publice, de către organizații și întreprinderi, indiferent de tipul de proprietate și forma juridică de organizare, de către organizațiile necomerciale și de către persoanele cu funcții de răspundere de toate nivelurile [192].

Legea cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul) reglementează activitatea acestei instituții și evidențiază că Avocatul Poporului contribuie la apărarea drepturilor și libertăților omului prin prevenirea încălcării acestora, prin monitorizarea și raportarea modului de respectare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului la nivel național, prin perfecționarea legislației ce ține de domeniul drepturilor și libertăților omului, prin colaborarea internațională în acest domeniu și prin promovarea drepturilor și libertăților omului [193].

În vederea realizării obiectivelor statutare, această instituție organizează instruirii pentru beneficiari din domenii diferite. Astfel, în 2017, printre temele devenite tradiționale pentru activitățile de instruire, au fost organizate sesiuni de informare despre activitatea instituției Avocatului Poporului (6 activități), atribuțiile Avocatului Poporului pentru drepturile copilului (29 activități), drepturile copilului (17 activități), combaterea discriminării (3 activități), jurisprudența CEDO (6 activități), prevenirea violenței (37 activități), drepturile minorităților (1 activitate) [194]. În urma studierii temelor abordate și a numărului de activități desfășurate pe parcursul anului 2017 de oficiul Avocatului Poporului, putem constata că subiectul minorităților etnice în Republica Moldova nu este printre prioritățile majore ale instituției. Acest fapt poate fi determinat de evaluarea internă și prioritățile care sunt trasate la nivel de instituție.

Constatăm că Raportul privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova din 2016 publicat de această instituție, confirmă necesitatea întreprinderii de către autorități a acțiunilor ce vizează integrarea minorităților etnice și anume:

- Importanța asigurării accesului efectiv pentru reprezentanții minorităților etnice la studierea limbii de stat prin elaborarea diverselor programe educaționale, precum și punerea accentului pe studii și predare calitativă, care ar permite facilitarea dialogului interetnic în societate;
- Necesitatea asigurării participării minorităților etnice la procesele de luare a deciziilor atât la nivel local, cât și la nivel central [195, pp. 13-14]

Considerăm că evidențierea acestor măsuri în raportul Avocatului Poporului reprezintă un pas important spre consolidarea cadrului normativ și instituțional a integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității

Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității (în continuare CPPEDAE) este o autoritate publică autonomă, imparțială și independentă, creată în 2013. Misiunea CPPEDAE este activitatea împotriva discriminării, asigurarea egalității și restabilirii în drepturi a persoanelor discriminate. În conformitate cu art.12 al Legii cu privire la asigurarea egalității, Consiliul are atribuția de examinare a plângerilor persoanelor care se consideră a fi

victime ale discriminării, de constatare a contravențiilor cu elemente discriminatorii în conformitate cu prevederile Codului contravențional, de sesizare a organelor de urmărire penală în cazul constatării unor fapte discriminatorii ce întrunesc elemente ale infracțiunii [182].

Cercetarea activității CPPEDAE pe parcursul anului 2015 constatăm că spre examinare au fost preluate 156 de plângeri și 2 cauze inițiate prin note de autosesizare. Faptul discriminării a fost constatat în 35 de decizii, ceea ce reprezintă 27% din totalul deciziilor adoptate [169, p. 41]. În calitate de criterii de discriminare au servit: sex/gen – 8 cazuri; dizabilitate/stare a sănătății – 8 cazuri; rasă/etnie – 4 cazuri; opinie – 4 cazuri; limbă – 4 cazuri; vârstă – 3 cazuri; domiciliul /sediul persoanei juridice – 2 cazuri [196, p. 42].

Pentru a prezenta exemple pentru cele invocate, este relevantă Decizia Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității din 30.03.2017 în cauza 01/17 privind discriminarea pe criterii etnice [197]. Petiționarul, Asociația Obștească „Comunitatea Armeană din Moldova”, s-a plâns că declarațiile A. G. făcute la postul de televiziune CBC în cadrul emisiunii „В тему”, unde a fost abordat subiectul „Фальсификация истории и агрессивная политика армении”, a constituit o discriminare și segregare rasială pe criteriu de origine națională și etnică a cetățenilor Republicii Moldova de etnie armeană. Petiționara notează că emisiunea din 12.04.2016 a fost plasată pe un canal multimedia de pe internet, iar la data de 27.09.2016 o parte din această emisiune a fost difuzată separat. Conducându-se de prevederile art. 1, 2, 3 și art.15 alin. (4), din Legea nr. 121 cu privire la asigurarea egalității, Consiliul pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității a decis că faptele constatate reprezintă instigare la discriminare pe criteriul de origine etnică și a hotărât ca A. G. să aducă scuze publice pentru afirmațiile instigatoare la discriminare pe criteriu de origine etnică prin aceleași mijloace prin care a răspândit aceste declarații [197].

În domeniul discriminării lingvistice, urmărind cazurile CPPEDAE în perioada octombrie 2013 – aprilie 2016, s-au atestat că 12.62% din cazurile de discriminare au fost în baza limbii. Pe parcursul acestei perioade, CPPEDAE a recepționat majoritatea cazurilor de discriminare în baza limbii în accesul la justiție și în informarea publică [198, pp. 237-238].

În pofida prevederilor art. 24 al Codului de Procedură Civilă [199], există anumite probleme ce țin de accesul persoanelor care nu cunosc limba de stat la justiție. De exemplu, în 2014, I.V. s-a plâns de discriminare pe criterii de limbă în accesul la justiție, în baza faptului că decizia unei instanțe judecătorești de a nu acționa în cazul unei cereri de chemare în judecată nu a fost scrisă în limba rusă. CPPEDAE a stabilit că I.V. s-a confruntat cu obstacole în exercitarea drepturilor sale procedurale doar din motiv că este vorbitor de limba rusă, o limbă recunoscută de către legislația națională ca limbă de comunicare interetnică [198, p. 240]. De asemenea a

recomandat luarea de măsuri pentru a preveni repetarea faptelor similare pe viitor, asigurând, astfel, acces la justiție minorităților etnice și lingvistice care folosesc limba rusă ca limbă de comunicare interetnică. CPPEDAE a remis decizia și Consiliului Superior al Magistraturii pentru a examina faptele sub aspectul răspunderii disciplinare a judecătorilor. Totodată, CPPEDAE, fără a diminua din importanța obligației pozitive a instituțiilor publice de a respecta legislația privind limbile vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, a îndemnat petiționarul să întreprindă acțiuni de maximă diligență pentru a studia și a cunoaște limba de stat, Republica Moldova fiind și patria minorităților etnice [198].

Un alt aspect care generează manifestarea unor cazuri de discriminare în baza limbii în accesul la justiție, în opinia noastră, poate fi faptul că prevederile legale care reglementează limba în care pot fi depuse plângeri în instanță sunt confuze și incoerente. De exemplu, legislația nu stabilește clar dacă instanțele judecătorești au obligațiunea de a accepta plângerile în limba rusă, nu prevăd o bază clară pentru respingerea sau restituirea plângerilor depuse în instanță într-o altă limbă, decât limba română și nu stipulează clar obligația interpreților de a traduce plângerile din limba rusă în limba de stat. Acest fapt în esență reprezintă o carență ce vizează mecanismul de implementare a legilor anterior elucidat în subcapitolul referitor la studierea cadrului normativ.

Consiliul Coordonator al Audiovizualului

Consiliul Coordonator al Audiovizualului (CCA) a fost creat în 1996 prin Legea audiovizualului 1995 [200] și Hotărârea Parlamentului nr. 988 din 15.10.1996 [201] în calitate de autoritate publică autonomă, cu statut de persoană juridică de drept public care reglementează domeniul comunicării audiovizuale.

Rolul CCA rezidă în asigurarea unei piețe a audiovizualului bazată pe responsabilitatea față de public în sfera audiovizualului, în care să fie respectate principiile de comunicare audiovizuală, libera concurență, să fie garantată libertatea de exprimare, principiile pluralismului de opinii și idei, celui politic și social, în cadrul programelor transmise de radiodifuzorii aflați sub jurisdicția Republicii Moldova [177]. Un aspect important în activitatea Consiliul Coordonator al Audiovizualului se referă la protejarea spațiului informațional, patrimoniului lingvistic și cultural, inclusiv a culturii și limbilor minorităților etnice [202, p. 3]. Astfel, în art. 11 alin. (1) din Codul audiovizualului se menționează că „La elaborarea Strategiei de acoperire teritorială cu servicii de programe se va ține cont de specificul lingvistic la nivel național și local și se va asigura ca, de la 1 ianuarie 2010, cel puțin 70% din numărul de frecvențe să fie oferite serviciilor de programe transmise în limba de stat” [177]. Totodată, alin. (9) al aceluiași articol statuează că: „În localitățile în care reprezentanții unei minorități naționale constituie majoritatea

populației, radiodifuzorii locali și regionali vor asigura difuzarea unor programe în limba de stat în proporție de nu mai puțin de 20% din serviciul de programe” [177].

Consiliul Coordonator al Audiovizualului desfășoară anual activități de încurajare a radiodifuzorilor care produc emisiuni și investesc în dezvoltarea pieței audiovizuale autohtone. În 2017, CCA a continuat susținerea radiodifuzorilor aflați sub jurisdicția Republicii Moldova în implementarea dispozițiilor legale și normative cu privire la produsul de programe autohtone și în vederea atingerii scopurilor fixate în „Strategia de acoperire a teritoriului național cu servicii de programe (2016-2018)” în Obiectivul 2. „Consolidarea patrimoniului cultural-lingvistic național prin promovarea politicilor de susținere a radiodifuzorilor în producerea programelor autohtone în limba română și în limbile minorităților etnice” [203].

Printre acțiunile realizate de CCA în anul 2017 în vederea implementării Strategiei menționate, au fost organizate două concursuri de selectare a proiectelor de programe audiovizuale în vederea acordării resurselor financiare pentru producere din Fondul de susținere a radiodifuzorilor a programelor cu/despre/pentru minoritățile naționale în limbile minorităților naționale, cu subtitrare în limba română [204].

În cele ce urmează, prezentăm activitatea de pe teritoriul Republicii Moldova a posturilor de radio și de televiziune care difuzează în limbile minorităților etnice:

- *Găgăuză:*
 - Posturi TV: TV-Găgăuzia, ATV Coguk, ATV, Bizîm Dalgamîz și Eni Ai;
 - Posturi de radio: GRT, Bugeac FM și Bizim Dalgamîz FM.
- *Bulgară:*
 - Postul TV: NTS;
 - Postul de radio: Albena.
- *Romă:*
 - Postul de radio: Romano Patrin FM. Menționăm că „Romano Patrin FM” este primul post de radio pentru comunitatea romă, care își propune să promoveze drepturile, limba, cultura și tradițiile romilor în Republica Moldova [204].

Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova”

Activitatea Companiei este ghidată de atribuțiile fundamentale ale radiodifuzorului public, stipulate în Codul Audiovizualului. Prevederile Companiei prevăd că activitatea acesteia să asigure informarea corectă, imparțială, echidistantă a consumatorilor, respectând echilibrul politic, libertatea de exprimare, de creație și de convingeri și asigurând dreptul la informare al tuturor categoriilor de cetățeni ai Republicii Moldova, inclusiv a minorităților etnice [177].

Pe lângă posturile de radio și de televiziune private, Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova” (în continuare – Compania „Teleradio-Moldova”) oferă produse media destinate și realizate în limbile minorităților etnice. Potrivit art. 51 alin. (1), lit. (f) și art. 54, lit. (a) al Codul audiovizualului, respectarea intereselor și asigurarea dreptului la informare al cetățenilor, inclusiv al minorităților, este una din misiunile Companiei „Teleradio-Moldova” [177].

În incinta Companiei „Teleradio-Moldova” funcționează Secția etniei în cadrul Departamentului de producție al TV „Moldova 1” și Redacția minorității naționale a postului „Radio Moldova”, care au drept sarcini reflectarea vieții minorităților etnice. Activitatea subdiviziunilor se bazează pe respectarea prevederilor Codului menționat, Legii cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor, Legii cu privire la Instituția publică națională a audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova”, Statutului Companiei „Teleradio-Moldova”, precum și altor acte normative [205].

Secția Etniei din cadrul „Moldova 1” difuzează 6 cicluri de emisiuni pentru minoritățile etnice: „Svitanok” – în limba ucraineană; „Gagauz ogea” – în limba găgăuză; „Unda Bugeacului” – în limba bulgară; „Russkii mir” – în limba rusă; „Petalo romano” – în limba romani; „Sub același cer” – emisiune despre viața altor grupuri etnice (polonezi, belaruși, azeri, evrei, lituanieni, arabi etc.). Cota programelor în limbile minorităților etnice constituie 2.08% din volumul total al emisiei [205].

Redacția Minorității naționale din cadrul Postul Radio Moldova difuzează emisiuni în 6 limbi: rusă („Casa rusească”, „Spațiul culturii”); ucraineană („Renaștere”); bulgară („Radiomegdan”); găgăuză („Unda Bugeacului”); idiș („Viața evreiască”); romani („Romano glasos”) [205].

Cercetarea coraportului dintre programele emise în cadrul Companiei „Teleradio-Moldova” indică că pentru anul 2017 volumul de emisie rezervat programelor în limba română a fost de 7915 ore, ceea ce reprezintă 91.34% din volumul total de emisie, iar în limbile minorităților etnice s-a difuzat 750 ore, ceea ce reprezintă 8.66 % din volumul total de emisie [4]. Datele Raportului de activitate al Companiei indică că pentru anul 2017, volumul total al emisiunilor în limbile minorităților în afară de limba rusă a fost de 107 ore și 10 minute din cele 750 de ore emise, restul emisiei fiind în limba rusă. Acest fapt indică o disproporționalitate în ceea ce ține de emisiile în limbile minorităților etnice în favoarea limbii ruse [205].

Centrului de etnologie al Institutului patrimoniului cultural

Centrului de etnologie al Institutului patrimoniului cultural pe lângă Ministerul Educației, Culturii și Cercetării este instituția de cercetare a patrimoniului etnocultural al grupurilor etnice

din Republica Moldova [206]. Aceasta are în componență următoarele subdiviziuni: secția „Probleme generale ale etnografiei”, ce include două sectoare: „Etnologia moldovenilor” și „Relații interetnice” și secția „Minorități etnice” cu sectoarele: „Etnologia Ucrainenilor”, „Etnologia Rușilor”, „Etnologia Găgăuzilor”, „Etnologia Bulgarilor”, „Etnologia Evreilor” și „Etnologia Romilor” [206]. Această instituție se află în proces de reorganizare, anterior fiind în subordinea Academiei de Științe a Moldovei.

La finele subcapitolului, conchidem că în Republica Moldova există un sistem de autorități a căror competență vizează, pe de o parte, protecția drepturilor omului, inclusiv a drepturilor minorităților etnice, și, pe de altă parte, la o etapă mai incipientă, realizarea procesului de integrare a minorităților etnice. Din cercetarea efectuată, observăm că unele instituții precum CCA, CPPEDAE, BRI, se află la o etapă mai avansată în ceea ce vizează capacitățile instituționale și percepția privind la importanța realizării dezideratului de integrare a minorităților etnice și asigurarea unității poporului. Altele – Centrului de etnologie al Institutului patrimoniului cultural și Instituția Publică Națională a Audiovizualului Compania „Teleradio-Moldova” – se află la început de cale și este important ca acestea să preia viziunea de integrare.

3.3. Situația în domeniul de cercetare în localitățile din stânga Nistrului (Transnistria)

În cele ce urmează, ne propunem să elucidăm situația din stânga Nistrului. Considerăm că, este dificil de a realiza demersul de integrare a minorităților etnice în scopul asigurării unității poporului Republicii Moldova, atât timp cât o parte din popor, dar și din teritoriu, se află în afara cadrului constituțional.

Teritoriul controlat de către organele autoproclamate de la Tiraspol nu este recunoscut în calitate de stat independent de comunitatea internațională și este recunoscut unanim ca parte a Republicii Moldova. În contextul prezentei teze de doctor, referințele la instituții, factorii de decizie și alți actori din această entitate se efectuează în baza situației *de facto*. În contextul prezentului subiect, se vor utiliza noțiunile de referință din legislația Republicii Moldova și, totodată, se va sintetiza cercetarea prin prisma cercetării instituțiilor și legislației care există *de facto* în stânga Nistrului.

Cadrul normativ este inconsistent în terminologia referitoare la aria geografică studiată. Astfel, Constituția Republicii Moldova în art. 110 alin. (2) utilizează sintagma „localitățile din stânga Nistrului” [7], iar Legea cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stânga Nistrului (Transnistria) utilizează termenul de „Transnistria” [207]. De asemenea, în alte acte normative sunt utilizate și denumirile de „regiunea transnistreană” și „raioanele de Est”. Prin urmare, nu există un termen unanim adoptat, care ar defini teritoriul aflat

sub controlul autorităților secesioniste, motiv pentru care, pe parcursul acestui subcapitol vor fi alternate mai multe denumiri. Sintagmele cu referire la regiunea, precum: „Republica Moldovenească Nistreană”, „Soviet Suprem”, „Constituție”, „Lege”, „Președinte” etc. nu indică o valoare *de jure* ale acestor entități și sunt utilizate pentru a asigura o identificare cât mai exactă a documentelor, autorităților, persoanelor și instituțiilor relevante. Utilizarea termenilor „malul stâng” și „malul drept” are rolul de a indica teritoriul controlat de autoritățile secesioniste și de cele constituționale.

După semnarea Acordului cu privire la principiile de reglementare pașnică din 21 iulie 1992, a fost creată Zona de Securitate, au fost introduse forțele tripartite de menținere a păcii și au fost instituite puncte de trecere dintre maluri [208]. La sfârșitul ostilităților, autoritățile de facto controlau cea mai mare parte din teritoriul aflat pe malul stâng al Nistrului și au păstrat controlul asupra orașului Tighina situat pe malul drept și asupra câtorva sate învecinate. Toate instituțiile din aceste teritorii au devenit subordonate autorităților secesioniste. Doar un număr mic de instituții a rămas sub controlul efectiv al autorităților Republicii Moldova.

Imposibilitatea onorării angajamentelor în sfera drepturilor omului în regiunea transnistreană a determinat introducerea unor prevederi adiționale în instrumentele de ratificare a documentelor internaționale relevante, care urmăresc absolvirea Republicii Moldova de responsabilitate până la soluționarea definitivă a conflictului în regiune. Respectiv, cadrul juridic și instituțional creat pe malul drept referitor la drepturile minorităților etnice este inaplicabil pe malul stâng. Autoritățile de facto au creat un cadru legislativ și instituțional propriu, care însă, întrunește o serie de omisiuni grave și afectează drepturile omului în general.

Aplicarea cadrului juridic și instituțional al Republicii Moldova pe malul stâng este principala provocare pentru realizarea politicii de integrare a minorităților etnice. Așa cum s-a ilustrat în contextul capitolelor anterioare, statul Republica Moldova a adoptat un cadru normativ și instituțional comprehensiv de protecție a drepturilor minorităților etnice, însă aplicarea acestuia în regiunea transnistreană nu este realizată.

Dorim să atragem atenția că imposibilitatea aplicării legislației Republicii Moldova pe malul stâng este caracteristică și altor domenii ale politicii statului [209, pp. 5-6]. Acest fapt stagnează dezvoltarea Republicii Moldova și în alte sectoare, nu doar în sfera relațiilor interetnice și onorării angajamentelor în domeniul drepturilor omului.

În procesul de monitorizare a implementării Convenției-cadru în Republica Moldova, autoritățile Republicii Moldova reiterează, atât în rapoartele periodice, cât și în Opiniile Comitetului Consultativ, faptul că implementarea Convenției-cadru în regiunea de referință depinde în mod direct de soluționarea definitivă a conflictului. În calitate de exemplu, în al III-

lea Raport de Stat privind implementarea Convenției-cadru se menționează că: „Regimul separatist de la Tiraspol a împiedicat permanent, ostentativ și cu înverșunare autoritățile moldovenești să-și exercite prerogativele constituționale în regiunea transnistreană, inclusiv angajamentele ce decurg din convențiile internaționale cu privire la protecția drepturilor omului la care Republica Moldova este parte” [179].

Lipsa unei monitorizări efective a situației minorităților etnice în regiunea transnistreană este confirmată și în Opiniile Comitetului Consultativ al Convenției-cadru. În calitate de exemplu, în a III-a Opinie se evidențiază: „Comitetul Consultativ nu a avut posibilitatea să studieze situația din Transnistria. Totuși, în baza informației parvenite din diferite surse, Comitetul remarcă cu îngrijorare cazuri de încălcare ale drepturilor omului, inclusiv a drepturilor minorităților de pe teritoriul Transnistriei” [179].

Absolvirea de responsabilitate a Republicii Moldova în cazul regiunii transnistrene se aplică și în cazul Convenției internaționale privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială, unde se menționează faptul că regiunea este în afara controlului efectiv al statului Republica Moldova și nu este posibil de a monitoriza aplicarea acestui document pe acest teritoriu [210, p. 36].

Aceeași clauză se aplică și în cazul Convenției europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, unde în documentul de ratificare se menționează că nu se va putea asigura respectarea dispozițiilor Convenției „pentru omisiunile și actele comise de către organele autoproclamatei Republici Nistrene pe teritoriul controlat de aceste organe până la soluționarea definitivă a conflictului în regiune” [211]. De fapt, această formulare a devenit o practică utilizată pe larg în textele de ratificare a tratatelor și convențiilor internaționale la care Republica Moldova este parte.³

Instituția abilitată în domeniul relațiilor interetnice – Biroul Relații Interetnice – nu poate desfășura activități de monitorizare a situației în domeniu în regiunea transnistreană. Acest lucru este confirmat în rapoartele periodice către Consiliul Europei, unde este evidențiat: „În prezentul Raport nu sunt reflectate datele privind realizarea prevederilor Convenției-cadru și situația

³ În viziunea autorului, absolvirea de responsabilitate privitor la încălcările din domeniul drepturilor omului din partea autorităților de facto din regiune a fost introdusă în instrumentele de ratificare după condamnarea Republicii Moldova la CEDO în cazul „Ilașcu și alții împotriva Federației Ruse și Republicii Moldova”. Curtea a stabilit responsabilitatea Federației Ruse pentru violarea drepturilor fundamentale în această regiune, pornind de la exercițiul efectiv al jurisdicției sale pe acest teritoriu, pentru ajutorul militar, economic și de altă măsură pe care Federația Rusă acordă regimului separatist. De asemenea, Curtea a decis răspunderea Republicii Moldova pentru încălcarea obligațiilor pozitive, din momentul ce a constatat că Republica Moldova a renunțat să mai depună eforturi pentru restabilirea drepturilor violate.

minorităților etnice în raioanele de est a Republicii Moldova (Transnistria), întrucât în prezent nu este restabilită integritatea teritorială a republicii și raioanele din stânga Nistrului nu sunt sub jurisdicția autorităților oficiale ale Republicii Moldova” [179].

Nici instituția Avocatului Poporului nu are acces în partea stângă a Nistrului și nici cetățenii de acolo nu se încumetă să se adreseze pentru repunerea în drepturi din partea organelor Republicii Moldova. În rapoartele de activitate se menționează că din regiunea transnistreană sunt recepționate un număr foarte mic de adresări. În documente se menționează că acest lucru se datorează unei credibilități reduse a autorităților de la Chișinău de a soluționa problemele existente în acest teritoriu unde legile Republicii Moldova nu funcționează, dar și fricii de a fi urmăriți de către autoritățile din regiune [212, p. 10].

În baza cercetărilor realizate anterior [213, pp. 97-109] și din cele prezentate mai sus, se poate de concluzionat că în regiunea transnistreană nu este aplicat cadrul juridic internațional și nici cel al Republicii Moldova privitor la protecția minorităților etnice și nici nu există o monitorizare eficientă și formală a situației din regiune. Constatând acest fapt ne propunem în continuare să realizăm o cercetare al **cadrului legal și instituțional de facto în stânga Nistrului (Transnistria)** pentru a elucida în ce măsură organele secesioniste și-au atribuit competențe cu privire la domeniul minorităților etnice.

În raportul Comitetului Special pentru Afaceri Europene intitulat „Dezghețarea unui conflict înghețat: aspecte legale ale crizei separatiste din Moldova”, se menționează faptul că, și în contextul unui regim secesionist, autoritățile autoprocimate trebuie să respecte drepturile omului în conformitate cu prevederile internaționale. În acest sens, este invocată și Opinia Consultativă a Curții Internaționale de Justiție cu privire la Africa de Sud-vest/ Namibia [143], care explică: „Controlul fizic al teritoriului și nu suveranitatea sau legitimitatea titlului, este baza responsabilității Statului pentru actele care afectează alte State”. Totodată, este necesar de atras atenția că Adunarea Generală a ONU și Consiliul de Securitate apelează la statele membre ale acestei organizații să nu recunoască entitățile secesioniste [214, p. 49].

Autoritățile secesioniste au ratificat unilateral câteva acorduri internaționale din domeniul drepturilor omului, printre care:

- Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid;
- Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice;
- Convenția europeană a drepturilor omului;
- Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale [215, p. 77]

Așa cum se menționează în „Raportul privind drepturile omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova”, logica acestei situații ar fi că autoritățile de facto consideră aceste tratate

ca fiind parte a legislației din regiune [216, p. 4]. Cu toate acestea, în sursa citată se evidențiază corect faptul că normele acestor convenții au un rol limitat în sistemul judiciar și nici nu par să fi inspirat în vreun fel cadrul normativ și instituțional din regiune. De asemenea, în pofida faptului că autoritățile de facto au ratificat aceste documente internaționale, mecanismele de monitorizare a implementării nu pot fi realizate în practică.

În ceea ce ține expres de protecția drepturilor persoanelor ce aparțin minorităților etnice, în regiune nu există un cadru juridic în acest sens. Nu este reglementată activitatea asociațiilor minorităților etnice și nici nu există politici care ar trasa o viziune în acest domeniu. Legislația regiunii nu oferă vreo definiție pentru sintagma „minoritate națională” sau „minoritate etnică”. Cel mai des, pentru a face referire la subiecte aferente domeniului în legislația regiunii este întâlnit lexemul „naționalități” (fără a explica valoarea acestui termen) [215, p. 77].

De la început atragem atenția că prevederile normative au un caracter declarativ și lipsesc mecanismele de implementare. Din acest motiv, este dificil de a aprecia modul în care cele declarate în legislație se transpun în practică. În materia drepturilor minorităților etnice există doar câteva prevederi generale. Din acest motiv, cercetarea ce urmează se va axa în special pe cadrul lingvistic, care este extins în prevederile mai multor reglementări. Constatăm că autoritățile secesioniste s-au limitat la transpunerea în legislație doar a prevederilor referitoare la cele trei limbi declarate ca fiind oficiale și cu desăvârșire ignoră alte limbi vorbite în această regiune.

Constituția regiunii recunoaște caracterul multietnic al acestei entități, fiind menționat acest lucru în mod expres în preambul: „popor multinațional al Republicii Moldovenești Nistrene” [215, p. 78]. În regiune există 3 limbi oficiale (art. 12): „Statutul de limbi oficiale cu un statut egal este oferit limbilor moldovenească, rusă și ucraineană” [215, p. 78]. Documentul proclamă (art. 16) că „Protecția drepturilor și libertăților omului și cetățeanului reprezintă valoarea supremă și este o obligație a statului” [215, p. 79]. Clauza de nondiscriminare are următoarea formulare (art. 17): „Toți au drepturi și libertăți egale, sunt egali în fața legii fără deosebire de apartenența de gen, rasă, naționalitate, limbă, religie, proveniență socială, convingeri și statut social” [215, p. 79]. Dreptul la identitate este formulat prin art. 43: „Fiecare are dreptul să își păstreze apartenența națională; nimeni nu poate să fie obligat să se identifice și să indice o anumită apartenență națională” [215, p. 79]. Dreptul la utilizarea liberă a limbii în privat și în public, oral și în scris, este formulat prin: „Fiecare are dreptul să folosească limba maternă și să aleagă limba de comunicare” [215, p. 79].

În ceea ce ține de legislația lingvistică, *Legea cu privire la limbi* este principalul document în acest sens. În preambulul legii se menționează că autoritățile de facto asigură dezvoltarea

egală și păstrarea limbilor vorbite pe acest teritoriu. Legea reconfirmă statutul de limbi oficiale pentru limbile rusă, moldovenească și ucraineană (art. 3) [215, p. 79]. Se menționează că localitățile din regiune au dreptul să aleagă de sine stătător în baza unui referendum limba ce va avea prioritate. De asemenea, legea determină forma de scriere pentru limba moldovenească – alfabetul chirilic (art. 6). Este important de menționat că, acest articol expune expres faptul că pentru impunerea alfabetului latin pentru limba moldovenească sunt pasibile contravenții conform legislației [215, p. 79]. Această normă confirmă expres caracterul abuziv al legislației din regiune.

Legea cu privire la educație prevede în art. 7 că limba de predare în sistemul educațional se stabilește în conformitate cu *Legea cu privire la limbi*. În instituțiile de învățământ școlare unde studiile se organizează în una din limbile oficiale a regiunii, suplimentar se predă și o a doua limbă oficială. Dacă în instituția de învățământ limba de studii este alta decât una din cele 3 limbi oficiale, atunci legea prevede că este obligatorie predarea uneia din limbile oficiale a regiunii transnistrene [215, p. 79].

Legea cu privire la adresările cetățenilor prevede în art. 5 că adresările cetățenilor către organele administrației de stat pot fi realizate în una din cele 3 limbi oficiale a regiunii. Răspunsul la adresare va fi oferit în una dintre limbile oficiale (art. 9-1) [215, p. 77].

Legea cu privire la funcționarea Curții constituționale prevede în art. 40 că limba de lucru al acestei instituții este limba rusă. Participanților la proces care nu posedă limba rusă, li se oferă dreptul de a oferi explicațiile în altă limbă și de a utiliza serviciile traducătorului [213, p. 97].

Legea cu privire la procesul judiciar prevede în art. 15 (1) că procesul judiciar se efectuează în una din limbile oficiale. Totodată, în art. 15 (2) se menționează că persoanelor care participă în procesul judiciar și care nu posedă limba în care are loc procesul, li se asigură dreptul de a oferi mărturii în limba maternă sau în altă limbă care o posedă, fiind permisă contractarea unui traducător [213, p. 97]. În practică, aceste prevederi nu se respectă. Cazurile elucidate sunt expuse în mai multe rapoarte ale organizațiilor din domeniul drepturilor omului.

Codul electoral prevede în art. 75 că buletinul de vot se tipărește în limba rusă. Aici se observă expres disproporționalitatea în ceea ce vizează aplicarea legislației lingvistice și așa-numita egalitate dintre cele trei limbi oficiale [213, p. 97].

Legea cu privire la pașaportul cetățeanului prevede că în pașaport este inclusă „naționalitatea”, câmp completat la dorința persoanei. Este menționat că însemnul privitor la naționalitate nu mai poate fi schimbat ulterior [213, p. 97]. Acest fapt reprezintă o altă măsură abuzivă în ceea ce vizează dreptul persoanei de a-și alege liber identitatea etnică.

În concluzie, studierea primară a legislației regiunii scoate în evidență un set de necorespunderi și chiar abuzuri codificate în reglementările din regiune, care vin în contradicție atât cu cadrul normativ din Republica Moldova, cât și cu cel internațional. Acest fapt reprezintă un impediment major în consolidarea cadrului normativ și instituțional în vederea integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

În ceea ce ține de **cadrul instituțional de facto**, cercetarea efectuată a scos în evidență instituții care și-au asumat nominativ anumite sarcini în domeniu. În cele ce urmează, sunt prezentate principalele entități care influențează politica în regiune pe dimensiunea relațiilor interetnice.

Sovietului Suprem îi revine rolul legislativ și de control asupra aplicării legislației lingvistice. Din cercetările efectuate, nu a fost identificate rapoartele privitor la aplicarea legislației lingvistice elaborate de Sovietul Suprem sau de altă entitate abilitată [213, p. 98]. Respectiv, această atribuire a autorității are un rol declarativ. De asemenea, nu există studii sau rapoarte privind situația minorităților etnice în regiune și relațiile interetnice prezentate de alte instituții care ar aparține așa-numitei „administrații de stat”, așa cum este prevăzut în legislația *de facto* a regiunii.

Totuși, studierea legislației a scos în evidență un interes sporit din partea autorităților din regiune de a aplica și menține în mod special cerințele ce vizează limba moldovenească în baza alfabetului chirilic, fapt ce poartă un caracter ideologic. În acest sens, a fost creată o *Comisie de stat privind normele de funcționare a limbii moldovenești* [213, p. 99]. În calitate de membri ai acestei comisii au fost desemnați reprezentanți ai autorităților de facto și ai organizațiilor neguvernamentale. Deciziile acestei comisii, rapoartele de activitate sau alte documente nu sunt disponibile publicului larg.

O altă autoritate care formal este împuternicită cu sarcini ce vizează protecția drepturilor minorităților etnice este *ombudsmanul* din regiune. Activitatea acestei entități nu prevede în mod expres competențe privitor la protecția drepturilor minorităților [215, p. 79]. Mai mult, cercetarea rapoartelor întocmite de această entitate a scos în evidență caracterul ideologic și declarativ al acestora, care în esență reprezintă un canal de îndreptățire a acțiunilor autorităților de a păstra caracterul secesionist al regiunii, dar și de calomniere a autorităților Republicii Moldova și a altor state. În ceea ce ține de protecția drepturilor omului în regiune, rapoartele nu conțin careva prevederi relevante. Pentru a ilustra acest fapt, este elocvent următorul citat: „În pofida multiplelor greutăți, blocadei, politicii dublelor standarde promovată de Republica Moldova, SUA și anumite state din Europa față de Republica Moldovenească Nistreană, statul nostru tânăr, în fruntea căruia se află drepturile și libertățile omului și a cetățeanului în calitate de valoare

supremă fiind statul și societatea democratică, reușește să câștige din ce în ce mai multă recunoaștere și respect” [215, p. 79].

În regiunea transnistreană există o entitate care gestionează domeniul audiovizualului public – *Serviciul de stat de comunicații, informații și mass-media*, care este parte a puterii executive de facto. Această entitate are rolul de a elabora politicile din domeniu, de a reglementa și coordona sfera tehnologiilor informaționale, mass-media, televiziune, presa scrisă, prelucrarea datelor cu caracter personal etc. [215, p. 80]. În subordinea acestei instituții se află Compania de Stat Teleradio Transnistria și alte 6 instituții din această sferă (Ziarul Transnistria, Poșta Transnistriei, Marca Transnistriei, Centrul de reglementare a comunicațiilor, Fabrica de producere a purtătorilor tehnici de informații din Bender, Tipografia din Bender „Poligrafist”). În ceea ce vizează activitatea televiziunii publice, sunt difuzate emisiuni în cele 3 limbi oficiale a regiunii, însă transmisiunile în limba rusă sunt cele dominante. În ceea ce vizează postul de radio public din regiune, majoritatea emisiei este realizată în limba rusă [215, p. 81].

Situația cu privire la asociațiile minorităților etnice din regiunea transnistreană este, de asemenea, una alarmantă. Se evidențiază un grad sporit de politizare a acestora. Un anumit grup de organizații domină sfera publică și se implică în procesele politice. Aici ne referim la trei asociații: „Uniunea rușilor din Transnistria”, „Uniunea ucrainenilor din Transnistria A. Buta” și „Uniunea moldovenilor din Transnistria”. Acestea, spre exemplu, au semnat un set de acorduri de colaborare în vederea „unificării eforturilor pentru păstrarea independenței Republicii Moldovenești Nistrene și consolidarea statalității”. Activitatea acestei triade de organizații este resimțită în mai multe contexte ce vizează promovarea secesiunii regiunii. Astfel, aceste organizații au deja un precedent de prezentare a comunicatelor de presă, scrisori publice către autoritățile din Federația Rusă, organizarea de evenimente publice care promovează statalitatea Republicii Moldovenești Nistrene [215, p. 81]. Este regretabil faptul că societatea civilă este politizată și dimensiunea relațiilor interetnice este utilizată pentru argumentarea secesionismului în regiune.

În ceea ce ține de relația dintre asociațiile minorităților etnice de pe cele două maluri ale râului Nistru, situația este una dificilă, deoarece determinismul politic și ideologic influențează această interacțiune. În pofida faptului că pe ambele maluri există reprezentanți ai acelorași grupuri etnice și organizații obștești, multe dintre acestea interacționează limitat [213, p. 97]

În ceea ce vizează **accesul la educație**, declarativ, politicile educaționale din regiune proclamă dreptul la educație, libertatea alegerii limbii de instruire, folosirea mai multor limbi în educație și garantează învățământul în limba maternă. În realitate însă, în majoritatea instituțiilor

de învățământ preșcolar, școlar și universitar nu există o alternativă viabilă instruirii în limba rusă [213, p. 97].

În ceea ce ține de *situația școlilor cu predare în baza alfabetului latin*, situația prezintă încălcări flagrante a drepturilor omului. Problema datează din primii ani de la secesiunea regiunii. Autoritățile de facto au întreprins un șir de acțiuni pentru a stopa activitatea acestor instituții. Spre exemplu, a fost adoptată o hotărâre a executivului cu nr. 332 din 15.09.1995 cu privire la funcționarea pe teritoriul Republicii Moldovenești Nistrene a școlilor cu predare în limba română [213, p. 97]. În preambulul documentului se menționează că acestea nu respectă prevederile Legii cu privire la limbi și Legii cu privire la educație. În mod expres, hotărârea respectivă interzicea funcționarea pe teritoriul regiunii a acestor școli, informarea structurilor de forță despre faptul că legile regiunii sunt încălcate de administrația școlilor și stoparea finanțării pentru aceste instituții din data de 10.11.1995 [213, p. 97].

În consecință, administrarea acestor școli de către autoritățile Republicii Moldova este deosebit de problematică. Două din cele opt școli, cele din Dubăsari și din Grigoriopol, au fost anterior închise de către autoritățile transnistrene și au fost nevoite să se mute în teritoriul controlat de autoritățile Republicii Moldova. Celelalte rămân în zonele controlate de autoritățile de facto. Școlile au fost supuse unor abuzuri permanente din partea autorităților de facto și anume: au existat dispute legate de sediu; profesorii și părinții au fost intimidați și au existat obstacole în ceea ce vizează accesul la aceste instituții. Curtea europeană a drepturilor omului s-a pronunțat pe marginea acestei situații, invocând că tratamentul aplicat acestor școli și situația copiilor care le frecventează încalcă prevederile Convenției europene a drepturilor omului. O descriere mai detaliată a situației școlilor este prezentată într-un studiu al Misiunii OSCE în Moldova, în cooperare cu Înalțul Comisar al OSCE pentru Minorități Naționale intitulat „Școlile cu predare în grafia latină, administrate de Moldova, în Transnistria. Istoric, situația actuală, analiză și recomandări” [217].

Contextul precar al situației din domeniul educației a fost confirmată prin numeroasele cazuri judecate la CEDO. Cele mai cunoscute cauze sunt cauzele Catan și alții 27 c. Moldovei și Rusiei [218], Căldare și alții 42 c. Moldovei și Rusiei [219], Cercavschi și alți 98 c. Moldovei și Rusiei [219]. Cauzele au fost expediate de către părinți, profesori și elevi din localitățile Râbnîța, Tighina (Bender) și Grigoriopol din regiunea transnistreană a Republicii Moldova și vizează încălcări ale drepturilor acestora la educație, la viața privată, precum și ale dreptului la nondiscriminare. Prin Hotărârea CEDO din data de 19.10.2012 a fost recunoscută violarea art. 2 Protocol 1 – Dreptul la educație în raport cu Federația Rusă. În același timp, Curtea a stabilit că Republica Moldova nu se face vinovată de violarea dreptului la educație în cauzele date [219].

3.4. Perspectivile consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republica Moldova

În contextul acestui subcapitol, ne propunem să evidențiem tendințele consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republicii Moldova. În acest sens, vom începe cu retrospectiva celor discutate în capitolele anterioare și vom elucida inițiativele curente în calea integrării minorităților etnice și consolidării unității poporului Republicii Moldova.

Așa cum s-a evidențiat în capitolele anterioare, în Republica Moldova, chiar în etapa de declarare a independenței s-a prevăzut necesitatea asigurării unui cadru optim de protecție și acomodare a cetățenilor de altă origine etnică decât cea majoritară. Diversitatea etnică și importanța protecției drepturilor minorităților a fost exprimată solemn în Preambulul Declarației de Independență [67] și ulterior în Preambulul Constituției Republicii Moldova [7]. Pe parcursul anilor, cadrul normativ a cuprins peste 30 de norme ce reglementează drepturile minorităților etnice.

Totuși, normele privitor la integrarea minorităților au fost dispersate în mai multe prevederi legislative și documente de politici. Acestea au fost studiate și discutate în contextul capitolelor anterioare. Cadrul instituțional ce include competențe privitor la minoritățile etnice s-a dezvoltat neuniform. Unele instituții au perceput oportunitatea trecerii la un nivel mai avansat în domeniul protecției drepturilor minorităților etnice și anume de a realiza integrarea acestora în scopul consolidării unității poporului Republicii Moldova. Altele se află la etapa de reformare și abia încep această cale.

Tentativa autorităților în 2003 de a prezenta un document de politici cu o viziune de unificare a societății și integrării minorităților etnice – Concepția politicii naționale – a avut un impact redus asupra consolidării cadrului normativ și instituțional. Documentul nu a fost urmat de un plan de acțiuni și a întrunit critici atât din partea experților Comisiei de la Veneția, cât și din partea societății civile.

Ulterior, a urmat o perioadă în care au fost adoptate politici care vizau soluționarea izolată a unor probleme de integrare. Prioritate s-a oferit domeniului integrării populației de etnie romă. În acest sens, începând cu anul 2007 autoritățile au elaborat un set de programe ce vizau integrarea acestei minorități cu o consecutivitate stabilă:

- Planul de acțiuni pentru susținerea ȡiganilor/romilor din Republica Moldova pe anii 2007-2010 [220];

- Planul de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2011-2015 [221];
- Planul de acțiuni pentru susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pe anii 2016-2020 [189].

Elementul central al acestor documente reprezintă acțiunile de prevenire și combatere a discriminării și excluderii sociale a romilor în Republica Moldova. Rolul de instituție coordonatoare al procesului de implementare a revenit Biroului Relații Interetnice.

Totuși, în pofida unei perioade extinse de implementare a acestor politici, rezultatele obținute nu sunt pe măsura așteptărilor. În 2013, Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței în cel de-al 3-lea Raport în privința Republicii Moldova, a statuat că „majoritatea romilor se confruntă cu numeroase dificultăți, care conduc la marginalizarea acestora în Moldova” și a recomandat Guvernului să adopte în continuare măsuri pentru îmbunătățirea situației etnicilor romi [130, p. 31].

Un alt demers al autorităților, ce vizează integrarea minorităților etnice, este adoptarea „Programului național pentru îmbunătățirea calității învățării limbii române în instituțiile de învățământ general cu instruire în limbile minorităților naționale (2016-2020)” [180]. Programul respectiv, este o măsură a autorităților de a implementa în practică prevederile art. 10 alin. (4) al Codului educației al Republicii Moldova care prevede asigurarea de către stat a condițiilor necesare pentru studierea limbii române în toate instituțiile de învățământ [178].

În 2016, Guvernul a aprobat „Strategia de consolidare a relațiilor interetnice pentru perioada 2017-2027” [9]. Adoptarea acestui document a oferit o oportunitate nouă de a consolida cadrul normativ și instituțional în vederea integrării minorităților etnice și realizării dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova.

În urma cercetării acestui document, s-au evidențiat următoarele tendințe:

- *Introducerea unei abordări comprehensive privitor la domeniul relațiilor interetnice.*

Strategia introduce și explică un set de noțiuni-cheie aferente domeniului relațiilor interetnice și anume: „integrare”, „dialog intercultural” și „diversitate culturală” [9]. Delimitarea semnificației acestor definiții în contextul respectivei politici facilitează semnificativ înțelegerea documentului și aplicarea prevederilor din Strategie. În contextul capitolelor anterioare, s-a studiat definiția termenului de „integrare” cu privire la minoritățile etnice și s-a cercetat definiția prezentată de Strategie.

- *Fundamentarea unor principii noi în politica statului cu privire la relațiile interetnice.*

Principiile enunțate și explicate în document sunt: *valori și norme democratice, sentimentul de apartenență civică, respectarea și protecția drepturilor omului, supremația*

autoidentificării voluntare, nediscriminare și egalitate efectivă, unitate în diversitate, identități multiple, participare activă, drepturi și responsabilități, recunoașterea rolului unificator al limbii de stat și a diversității lingvistice [9, pp. 5-6].

Aceste principii sunt reflectate și inspirate din „Liniile directoare Ljubljana privind integrarea societăților diverse” [18, pp. 14-25]. Acest document a fost cercetat anterior în contextul prezentei lucrări. Considerăm că reflectarea acestor principii în cadrul normativ și instituțional al Republicii Moldova servește în calitate de viziune nouă pentru realizarea în termen mediu și lung a procesului de integrare a minorităților etnice. Aceste principii introduc de asemenea direcții noi, care nu se regăsesc în legislația Republicii Moldova (spre exemplu conceptul de „identitate multiplă”, „rolul unificator al limbii de stat” etc. [9]). Aceste principii urmează a fi înțelese și aplicate atât de autorități, cât și de populația țării.

Este, de asemenea, salutară reiterarea aspirațiilor de integrare europeană a Republicii Moldova ca un vector de asigurare a celor mai înalte standarde de protecție a drepturilor omului și asigurare a nondiscriminării.

- *Abordarea pragmatică și apolitică a relațiilor interetnice și al procesului de integrare a minorităților etnice.*

Relațiile interetnice și procesul de edificare a identității naționale reprezintă subiecte politizate și contradictorii în societatea Republicii Moldova. Acest fapt este confirmat chiar în una din hotărârile CEDO, mai cu seamă în cauza Ciubotaru c. Moldovei (cererea nr. 27138/04) [222]. Cauza a fost inițiată printr-o cerere contra Republicii Moldova, depusă la 19 iulie 2004, adresată Curții în conformitate cu art. 34 din Convenția privind apărarea drepturilor și libertăților fundamentale din partea cetățeanului Republicii Moldova, Mihai Ciubotaru, care a pretins violarea art. 8 din Convenție datorită faptului că la momentul colectării și înregistrării informației referitoare la identitatea sa, autoritățile au refuzat să-i înscrie identitatea română și i-au impus o altă etnie de care el nu se identifica [222].

Prezenta hotărâre a recunoscut expres disensiunile la nivel identitar din societatea din Republica Moldova menționând: „*Republica Moldova, unde problema identității este obiectul tensiunilor sociale și disputelor aprige de mai mult timp și, nu mai puțin important, unde înregistrarea etnică, prin contrast cu alte aspecte ale identității înregistrate, devine decisivă pentru determinarea identității etnice a copiilor și a generațiilor ce urmează*” [222]. Considerăm prezenta speță ca fiind ilustrativă a trăsăturilor aspectelor identitare din Republica Moldova.

Cercetările la această temă au evidențiat că antagonismul identitar influențează negativ eficiența politicii de integrare a minorităților etnice [223, pp. 18-21]. Acest antagonism este creat

în contextul denumirii limbii de stat, interpretarea istoriei, apartenența culturală, etc. Dorim să evidențiem că evenimentele istorice sunt adesea interpretate și respectiv, sunt scoase în evidență doar acele întâmplări care susțin un anumit discurs identitar [42, p. 40]. Antagonismul identitar a determinat geneza partidelor politice în Republica Moldova care a conturat două poluri ce s-au format în jurul ideilor ce vizează formarea identității naționale [42, p. 42].

Este plauzibil faptul că Strategia începe de la premisa necesității evitării subiectelor controversate aferente acestui domeniu și propune o abordare nouă, bazată pe prevederile legislației internaționale și recomandărilor ONU, Consiliului Europei și mai cu seamă pe experiența Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE.

- *Identificarea unui număr realizabil de priorități ce vizează domeniile de intervenție*

Strategia include activități pe următoarele patru priorități:

1. Participare la viața publică.

În scopul depășirii obstacolelor apărute în calea participării active a persoanelor aparținând minorităților etnice în toate sferele de activitate a statului, Strategia propune următoarele direcții de acțiune:

- Încurajarea participării tuturor cetățenilor în mod egal în administrația de stat și serviciul public.
- Contribuirea la o comunicare mai eficientă între autorități și societatea civilă.
- Îmbunătățirea cunoașterii în domeniile ce se referă la relațiile interetnice și ameliorarea statisticii în acest domeniu.

2. Limba ca mijloc de integrare: politicile privind limba de stat și limbile minoritare.

Strategia conține următoarele direcții de acțiune în domeniul lingvistic:

- Îmbunătățirea studierii și posedării limbii de stat a Republicii Moldova.
- Asigurarea protecției și dezvoltării limbilor minorităților naționale, precum și promovarea diversității lingvistice.

3. Dialogul intercultural și apartenența civică la statul Republica Moldova.

Strategia evidențiază următoarele direcții de acțiune pentru dezvoltarea dialogului cultural și apartenenței civice:

- Facilitarea și extinderea dialogului intercultural în Republica Moldova.
- Crearea premiselor favorabile pentru educația interculturală.
- Prevenirea și eliminarea discriminării, xenofobiei, stereotipurilor etnice, tensiunilor interetnice și segregării.
- Consolidarea sentimentului de apartenență civică la statul Republica Moldova.

4. Mass-media.

La capitolul mass-media sunt prevăzute următoarele direcții de acțiune:

- Asigurarea accesului minorităților naționale la informații și programe în limbile minorităților.
- Promovarea multilingvismului și diversității în societate prin intermediul mass-mediei [9].

Considerăm că experții care au elaborat documentul au apreciat just relevanța de a include un număr realist de acțiuni realizabile cu o proiecție temporală specifică, pentru a nu „cuprinde necuprinsul”.⁴

Strategia stabilește obiective și sarcini ce vizează participarea la viața publică a persoanelor aparținând minorităților naționale, facilitarea dialogului intercultural, consolidarea identității civice față de statul Republica Moldova, asigurarea condițiilor necesare pentru studierea și aplicarea limbii de stat de către cetățenii alolingvi, inclusiv cei adulți, promovarea limbilor minorităților naționale, asigurarea accesului minorităților naționale la informație și mass-media în limbile acestora, precum și promovarea diversității în societate [9].

Realizarea scopului propus de Strategie presupune formularea de politici orientate spre asigurarea unei viziuni strategice pentru procesul de integrare și consolidare a societății Republicii Moldova. Documentul prin termenul său extins de acțiune – 11 ani – reprezintă un angajament de lungă durată. De asemenea, este important că s-a ținut cont de una din carențele principale ale cadrului normativ și cel de politici național – lipsa unor mecanisme de transpunere în practică a prevederilor. În cazul Strategiei, etapa de implementare și coordonare a fost reflectată în textul documentului și ulterior Guvernul a adoptat și „Planul de acțiuni pentru perioada 2017-2020 privind implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” [10].

Planul de acțiuni este coordonat de Biroul Relații Interetnice și conține în total 27 de acțiuni, dintre care 24 revin acestei instituții. Planul a fost elaborat având în calitate de reper cele 4 domenii prioritare din Strategie și reflectă o parte din acțiunile evidențiate în textul Strategiei. Documentul prevede realizarea unui număr considerabil de studii și cercetări în domeniul relațiilor interetnice. Spre exemplu: efectuarea unui studiului referitor la situația curentă a reprezentativității și participării diferitor grupuri etnice în serviciul public, efectuarea bienală a etnobarometrului în Republica Moldova, elaborarea unui studiu de fezabilitate privind crearea unei instituții publice pentru predarea limbii române pentru populația alolingvă adultă și altele.

⁴ Opinia autorului prezentei teze de doctor, care a făcut parte din echipa de experți ce a elaborat Strategia și planul de acțiuni pentru prima etapă de implementare.

Considerăm oportună această abordare, din motiv că integrarea minorităților etnice urmează să fie realizată într-o manieră fundamentată științific [10].

Considerăm că una din măsurile esențiale ale Planului de acțiuni reprezintă efectuarea studiului cu privire la identificarea necesităților de ajustare a cadrului legal și instituțional național în vederea corespunderii cu principiile și prevederile politicii de integrare. În calitate de instituții responsabile au fost desemnate Biroul Relații Interetnice și Academia de Științe a Moldovei, termenul limită de realizare fiind trimestrul III al anului 2020 [10].

Considerăm că această acțiune ar urma să fie una din prioritățile de realizare a Planului de acțiuni. Esența acestei măsuri rezidă în tematica prezentei teze de doctor – consolidarea normativă și instituțională a integrării minorităților etnice în Republica Moldova în vederea consolidării unității poporului Republicii Moldova.

La finalul lucrării, dorim să evidențiem un set de aspecte teoretico-practice privitor la demersul de integrare a minorităților în Republica Moldova.

În primul rând, considerăm just faptul că demersul de a consolida cadrul normativ și instituțional în vederea integrării minorităților etnice a fost inițiat de către autorități. În acest context, este relevantă Decizia Curții Constituționale nr. 124 din 15.12.2017 de inadmisibilitate a sesizării nr. 117a/2017 privind controlul constituționalității Legii nr.154 din 20 iulie 2017 pentru modificarea și completarea unor acte legislative prin care s-a făcut referință la Recomandările de la Lund cu privire la participarea efectivă a minorităților naționale la viața publică [224]. La acest document a făcut referire și Curtea Europeană în cauza Grosaru v. România, care a evidențiat că „statele trebuie să garanteze persoanelor aparținând minorităților naționale dreptul de a lua parte la administrarea treburilor publice, în special prin dreptul de a vota și de a candida, fără discriminare” [225]. În acest sens, considerăm că, pentru a edifica o societate cu adevărat democratică, statul urmează să fie promotorul politicii de integrare a minorităților etnice. Acest fapt va evidenția angajamentul statului de a respecta identitatea cetățenilor și capacitatea de a depune eforturile necesare în vederea consolidării fundamentului statului, care este poporul.

Mai mult, credem că subiectul integrării minorităților etnice vizează în mod direct securitatea națională. Acest fapt este argumentat în documentul-cheie din sfera securității naționale – Strategia securității naționale a Republicii Moldova – care atribuie procesul de integrare la domeniul securității societale [70]. Acest fapt argumentează suplimentar, de ce în mod echivoc evidențiem rolul statului Republica Moldova în acest proces. În una din hotărârile Curții Constituționale, Hotărârea nr. 14 din 02.05.2017 privind interpretarea art. 11 din Constituție (neutralitatea permanentă), s-a menționat expres faptul că „îndeplinirea adecvată a

imperativelor care decurg din apărarea integrității teritoriale și securității statului este o prioritate constituțională a politicii externe și de securitate a Republicii Moldova. Printre altele, aceasta înseamnă necesitatea de a pune în aplicare standardele europene privind drepturile și libertățile omului” [226]. Considerăm că argumentele prezentate mai sus reprezintă un fundament solid pentru a argumenta importanța consolidării cadrului normativ și instituțional în vederea integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

Este, de asemenea, lăudabil faptul că textul Strategiei menționează expres importanța însușirii limbii de stat ca un fundament al procesului de integrare, dar cu păstrarea și protejarea limbilor minorităților. În acest context, este relevantă Decizia Curții Constituționale nr. 6 din 04.03.2002 asupra inițiativei de revizuire a Constituției din partea unui grup de 37 de deputați în Parlamentul Republicii Moldova cu inițiativa de modificare și completare a art. 13 din Constituție. Aceștia au propus ca art. 13 alin. (2) să aibă următorul conținut: „(2) Limba rusă în Republica Moldova este limbă oficială și alături de limba moldovenească se folosește în autoritățile publice centrale, organele administrației publice centrale și locale, justiție și în alte domenii ale vieții sociale a statului”. După alin. (2) să introducă un alineat nou cu următorul conținut „(3) În afară de limbile moldovenească și rusă, statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării” [227].

Cu alte cuvinte, a fost introdusă propunerea de introducere a celei de-a doua limbă de stat în Republica Moldova. Curtea Constituțională, în urma examinării acestei inițiative de revizuire, a constatat că aceasta nu poate fi acceptată spre examinare din lipsa argumentării. Deputații solicitanți au argumentat că se dorește modificarea Legii Supreme cu privire la prevederile lingvistice cu scopul „de a introduce o mai mare flexibilitate a legislației lingvistice și de a asigura un bilingvism real în societatea noastră” [227]. Curtea a menționat atunci că acest fapt este insuficient pentru a opera asemenea modificări esențiale. Alături de argumentele ce au vizat pregătirea proiectului de modificare al art. 13 din Constituție, Curtea a decis că nu acceptă spre examinare inițiativa de revizuire a Constituției pe această dimensiune.

Pe de o parte, această hotărâre a Înaltei Curți evidențiază importanța limbii de stat ca un element fundamental al statului. Schimbarea limbii sau suplinirea cu noi prevederi referitoare la limba oficială de stat urmează a fi realizate doar prin revizuirea Constituției. Acest fapt introduce garanții constituționale pentru păstrarea și aplicarea limbii de stat pe teritoriul Republicii Moldova. Pe de altă parte, Constituția conține și prevederi referitoare la „dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea limbii ruse și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării” reflectate în art. 13 alin. 2 [7]. Acest fapt oferă garanții și pentru limbile minorităților etnice. Considerăm că

art. 13 din Constituție introduce o balanță între necesitatea însușirii limbii de stat și protejarea limbilor minoritare.

În contextul tezei s-a menționat importanța participării majorității etnice în procesul de integrare a minorităților etnice. Considerăm că acest deziderat urmează să respecte voința și interesele majorității etnice. Această cerință este argumentată de Hotărârea Curții Constituționale nr. 35 din 21.12.1995 Cu privire la constituționalitatea art. 1 alin. (4) din Legea nr. 344-XIII din 23 decembrie 1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri), care a reiterat faptul că statul recunoaște și garantează persoanelor aparținând minorităților dreptul la identitate [228]. Însă Înalta Curte a evidențiat că acest drept, recunoscut de stat și garantat prin Constituție, nu trebuie să degenereze în privilegii. Iată de ce, măsurile de protecție, luate de stat pentru păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității persoanelor aparținând altor etnii decât cea majoritară, trebuie să fie conforme cu principiile egalității și nediscriminării lor în raport cu ceilalți cetățeni ai statutului [228].

La finalul acestui capitol, dorim să discutăm și despre un domeniu, care a fost trecut cu vederea în politicile de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova. Ne referim la legătura minorităților etnice cu așa-numita „Patrie istorică” și implicarea altor părți terțe – organizațiile internaționale – în realizarea procesului de integrare a minorităților.

În lucrarea „Naționalismul reformulat” de R. Brubaker [229] este prezentat un concept analitic, care în viziunea noastră, prezintă un interes sporit atât la nivel doctrinar, cât și la nivel practic. Brubaker vorbește despre așa-numita „legătură triadică” ce presupune trei dimensiuni. Prima, este legătura la nivel de state, care reprezintă relațiile dintre statul de referință și statele care întruchiează „Patria istorică” a minorităților (pentru acele minorități care au un asemenea stat de referință). A doua, este legătura dintre minorități și patria istorică a acestora. A treia dimensiune presupune rolul și implicarea organizațiilor internaționale în intermedierea relațiilor dintre state și minorități, precum și legătura între state.

Importanța prezentării acestui model, rezidă în faptul că Brubaker susține că relația dintre minoritățile etnice și stat depinde nu numai de actorii interni – adică demersurile la nivel de societate despre care am discutat pe larg în contextul tezei de doctor – dar este strâns legată și de forțele externe, cum ar fi țara de „referință” a minorităților și implicarea organizațiilor internaționale în procesele interne. Considerăm că abordarea propusă de Brubaker este validă și relevantă pentru Republica Moldova prin faptul că atrage atenția asupra **importanței de a include în direcțiile de realizare a integrării minorităților etnice a dimensiunii de politică externă.**

Considerăm că relațiile dintre minorități și „Patria istorică” urmează a fi tratate de către stat cu precauție, deoarece o proximitate și o implicare excesivă din partea unui stat terț poate alimenta tendințe secesioniste sau poate influența din exterior agenda internă a statului. Acest lucru este mai cu seamă valid atunci când minoritățile dețin cetățenia statului considerat ca fiind cea „Patrie istorică”.

O părere relevantă la această discuție prezintă constatările lui E. Jenne, care pune accent pe revendicările minorităților etnice. Cercetătoarea consideră că interacțiunea dintre majoritatea titulară și minorități este un proces de negociere [230]. Jenne evidențiază rolul actorilor externi în susținerea și influențarea relației dintre majoritate și minorități. Autoarea evidențiază că retorica etnocentristă și implicarea altor state în mobilizarea minorităților are un rol important în revendicările minorităților etnice. Mai mult, este prezentată ideea că mobilizarea pe dimensiunea identității etnice, lingvistice, religioase a minorităților poate urmări atingerea unor scopuri la nivel geopolitic [230, p. 43]. Considerăm că, abordările lui Jenne și Brubaker sunt relevante, deoarece evidențiază importanța incorporării domeniului politicii externe la prioritățile de integrare a minorităților etnice.

Reieșind din cele menționate, conchidem că, măsurile de consolidare a cadrului normativ și instituțional a integrării minorităților etnice presupun eforturi consolidate pe următoarele direcții:

- *Direcția internă:* măsurile la nivel național care urmăresc asigurarea unității poporului și promovarea valorilor fundamentale ale statului. Direcțiile de acțiune vizează cunoașterea limbii de stat, promovarea drepturilor omului, educația civică a populației în spiritul valorilor fundamentale ale statului – așa cum sunt reflectate în Constituție – cunoașterea istoriei statului și predarea acesteia într-un mod care să reflecte contribuția diferitor grupuri etnice la edificarea societății.
- *Direcția externă:* măsurile de veghere și prevenire a tentativelor de mobilizare a minorităților în baza identității etnice, religioase, lingvistice etc. din partea statelor terțe pentru atingerea scopurilor geopolitice.

Relațiile cu statele ce sunt considerate de minorități în calitate de „Patrie istorică” urmează să includă acorduri bilaterale care să recunoască integritatea teritorială, unitatea poporului, caracterul suveran și independent, unitar și indivizibil al statului. Este necesar de a evita transformarea minorităților în exponenții și/sau agenții unui stat terț, însă cu respectarea drepturilor omului și a prevederilor constituționale. Implicarea și destabilizarea relațiilor interetnice din exterior poate afecta negativ relațiile inter-statale și crea tensiuni interetnice în interiorul statului. Anume identificarea minorităților etnice cu alte state reprezintă unul din factorii care generează neîncredere din partea grupului etnic majoritar.

În ceea ce vizează relațiile cu organizațiile și entitățile internaționale, considerăm importantă colectarea bunelor practici în materie de drepturile omului și respectarea angajamentelor internaționale ale statului după principiul *Pacta sunt servanda*. Organizațiile internaționale conțin mecanisme instituționale care monitorizează aceste angajamente, fapt care servește ca un audit extern al statului pentru politica realizată la nivel național.

Importanța actorilor internaționali în vegherea situației interne din domeniul interetnic rezidă și în faptul că acestea au adesea pîrghii care pot influența atât actorii naționali în cazul abuzurilor față de minorități, care ulterior pot degenera în situații de tensiuni sau conflict interetnic, cât și actorii externi care prin intermediul factorului etnic doresc influențarea politicii interne și externe al statului. Un exemplu elocvent de asemenea implicare a actorilor internaționali este Acordul cadru de la Ohrid, care a marcat încheierea fazei militare a conflictului interetnic din Macedonia și a creat premise pentru realizarea măsurilor de consolidare a societății [231, pp. 3-13].

3.5. Concluzii la Capitolul 3

Capitolul 3 a prezentat cercetarea tendințelor și perspectivelor de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova. În baza acestui demers s-a evaluat cadrul normativ de integrare în raport cu prevederile internaționale. Un accent aparte a avut contrapunerea prevederilor din Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale cu cele din legislația națională. Conchidem că prevederile internaționale servesc ca referință pentru cadrul normativ și instituțional din Republica Moldova. S-a realizat de asemenea identificarea și studierea cadrului instituțional privind integrarea minorităților etnice în Republica Moldova.

Retrospectiva procesului de integrare, indică faptul că pe parcursul anilor, autoritățile Republicii Moldova au realizat acțiuni dispersate, care au reprezentat în fapt stagnarea la o etapă incipientă al acestui proces.

Reieșind din faptul că dezideratul de integrare a minorităților etnice are scopul de a consolida unitatea poporului Republicii Moldova, s-a considerat importantă studierea situației din stînga Nistrului (Transnistria) unde locuiește o parte din populația Republicii Moldova, însă care se află sub diriguirea unor autorități secesioniste. Situația din stînga Nistrului rămâne a fi deosebit de gravă din perspectiva drepturilor omului. Republica Moldova nu poate aplica cadrul normativ și instituțional în această regiune și acest fapt face imposibilă realizarea demersului de integrare a minorităților etnice. La finalul capitolului s-a realizat o retrospectivă al cadrului de integrare a minorităților etnice și s-au trasat reperele pentru consolidarea normativă și instituțională al acestui proces.

La finalul acestui capitol, atragem atenția că cercetarea efectuată în acest context a permis realizarea **obiectivului de cercetare** expus în debutul respectivei teze și anume: „De a clarifica care sunt premisele principale pentru realizarea integrării minorităților etnice și de a determina în ce măsură acestea sunt întrunite în contextul cadrului normativ și instituțional din Republica Moldova”. Acest fapt a contribuit la **soluționarea problemei științifice** prin elucidarea principalei premise pentru realizarea integrării minorităților etnice – asigurarea și respectarea drepturilor minorităților etnice. În acest sens, a fost demonstrată corespunderea cadrului normativ din Republica Moldova cu prevederile internaționale cu privire la protecția drepturilor minorităților etnice. Totodată, s-a evidențiat că *de facto* această premisă nu este realizată pe întreg teritoriul Republicii Moldova. Este vorba despre situația din localitățile din stânga Nistrului (Transnistria) în care drepturile omului sunt încălcate flagrant de autoritățile secesioniste.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Cercetarea reprezintă o investigația multidimensională a reglementărilor juridice și instituționale a integrării minorităților etnice în vederea realizării dezideratului constituțional de asigurare a unității poporului Republicii Moldova.

Generalizând principalele constatări ale cercetării, am ajuns la următoarele concluzii:

1. Procesul de integrare a minorităților etnice urmează a fi considerat un pas premergător protecției drepturilor omului și mai cu seamă a drepturilor minorităților. Experiența statelor din Europa, confirmată și prin activitatea Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE, a indicat că simpla recunoaștere a drepturilor minorităților nu reprezintă un factor de stabilitate și securitate. Sunt necesare eforturi adiționale – exprimate prin politica de integrare a minorităților – care să contribuie la realizarea coeziunii în societate [84, p. 71]. Avansarea de la etapa de simpla recunoaștere și asigurare a drepturilor minorităților etnice la procesul de integrare a minorităților reprezintă în esență evoluția instituției protecției minorităților etnice. Mai mult, considerăm că integrarea minorităților etnice prin respectarea autentică a drepturilor minorităților, este un indicator de maturitate normativă și instituțională al statului. Acest fapt indică o dorință sinceră de a atinge valorile expuse în Constituția Republicii Moldova în art. 1 alin. 3 în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate.
2. Dihotomia dintre conceptele „minoritate etnică” și „minoritate națională” rămâne actuală pentru literatura juridică autohtonă. Lucrarea a argumentat că în contextul Republicii Moldova este oportună utilizarea termenului „minoritate etnică”. Această sintagmă corespunde contextului social-politic, particularităților de formare a statului și reflectă spiritul documentelor fundamentale: Declarația de Independență și Constituția Republicii Moldova [42, p. 14]. În lucrare s-a demonstrat că raționamentul utilizării termenului „minoritate națională” în contextul „Legii cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor” a fost determinată de un conformist normativ pentru a corespunde terminologiei expuse în Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale.
3. Fundamentarea teoretică și practică al conceptului „integrare” [42, pp. 18-28] a permis elucidarea elementelor-determinante și expunerea definiției proprii după cum urmează: *„integrarea” este interacțiunea la nivel de societate în baza elementelor unificatoare cetățenești, care asigură fără vreo discriminare și cu respectarea drepturilor omului, participarea minorităților etnice în domeniul politic, economic, cultural și social în*

vederea asigurării unității poporului ca fundament al statului, în care statul este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi. Acest termen reflectă prevederile doctrine autohtone și este expusă în spiritul reglementărilor internaționale din domeniul protecției drepturilor minorităților și a prevederilor Declarației de Independență și a Constituției Republicii Moldova.

4. Studierea experienței de integrare a minorităților etnice în Estonia și Georgia a scos în evidență un set de lecții învățate care sunt aplicabile și în contextul Republicii Moldova. Ne referim la realizarea unui compromis la nivel de societate; asigurarea drepturilor omului ca un element indispensabil al integrării; promovarea valorilor fundamentale ale statului; implicarea atât a minorităților, cât și a majorității în realizarea dezideratului de asigurare a unității poporului; importanța cunoașterii limbii oficiale de stat ca un liant ce asigură comunicarea între cetățeni și un mijloc de participare activă în viața politică, socială, economică și culturală; consolidarea cadrului normativ și instituțional în calitate de premisă teoretico-practică de realizare a integrării și alocare de resurse suficiente pentru punerea în practică a măsurilor de integrare a minorităților etnice [81, pp. 46-49].
5. Evaluarea cadrului normativ în raport cu prevederile Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale a confirmat ipoteza că la nivel teoretic, Republica Moldova a creat cadrul normativ și instituțional necesar pentru asigurarea și protejarea drepturilor minorităților etnice [232, pp. 140-145]. Totuși, în ceea ce vizează realizarea măsurilor de integrare reflectate în cadrul normativ și instituțional, Republica Moldova se află la început de cale.

Problema științifică de importanță majoră soluționată constă în cercetarea multidimensională a integrării minorităților etnice la nivel național și internațional, precum și *elucidarea* practicilor internaționale și identificarea elementelor constitutive a integrării în baza experienței altor state, *fapt ce a avut ca efect formularea propunerilor de lege ferenda*, în vederea *consolidării și perfecționării* cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova. **Problema științifică soluționată** a constatat în:

- *Concretizarea scopului politicii de integrare a minorităților etnice – asigurarea unității poporului Republicii Moldova și dezvoltarea societății.* Acest fapt vine să contribuie la realizarea dezideratului prevăzut în Constituția Republicii Moldova expus în art. 10 alin. (1) care stabilește că: „Statul are ca fundament unitatea poporului Republicii Moldova. Republica Moldova este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi” [7], precum și alin. (2) prin care se confirmă că „Statul recunoaște și garantează dreptul tuturor cetățenilor la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale,

lingvistice și religioase” [7]. Acest argument urmează a fi valorificat de către autorități în procesul de perfecționare al cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice, dar și în elaborarea altor măsuri pentru consolidarea societății.

- *Fundamentarea cadrului conceptual a consolidării normative și instituționale a integrării minorităților etnice în Republica Moldova.* Acest fapt a condus la definirea termenului „integrare” cu referire la minoritățile etnice, în corespundere cu doctrina juridică și contextul Republicii Moldova, a determinat fundamentul teoretic și empiric al respectivului concept în vederea ajustării definiției expuse în „Strategia de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” și al „Planului de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020”.
- *Reconceptualizarea dezbaterii privind termenele „minoritate etnică” și „minoritate națională”, fiind demonstrată oportunitatea utilizării în doctrină și practică al termenului „minoritate etnică” în contextul Republicii Moldova.* Acest fapt are ca efect prezentarea unor argumente suplimentare la cercetările existente a doctrinarilor autohtoni care subliniază necesitatea utilizării terminologiei „minoritate etnică”. În contextul tezei s-a argumentat că autorii „Legii cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor” au urmat un conformist normativ prin aplicarea termenului „minoritate națională” în corelație cu denumirea Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale, fără a ține cont de argumentele doctrinarilor și a contextului social-politic național. Acest fapt completează argumentele doctrinare și empirice în favoarea ajustării cadrului normativ privind utilizarea termenului de „minoritate etnică”.
- *Fundamentarea reglementărilor normative și instituționale la nivel internațional cu privire la integrarea minorităților etnice pentru a demonstra că procesul de integrare a minorităților etnice este în absolută concordanță cu normele dreptului internațional cu referire la drepturile omului.* Acest fapt a confirmat legalitatea realizării măsurilor de integrare a minorităților etnice și a clarificat că acest proces nu are nimic comun cu asimilarea forțată a minorităților.
- *Formularea elementelor-definitoare a unei politici de integrare a minorităților etnice în baza cercetării experienței Estoniei și Georgiei,* care urmează să contribuie la perfecționarea acestui proces în Republica Moldova (în condițiile în care autoritățile s-au angajat să realizeze politica de integrare în conformitate cu aspirațiile de integrare europeană).

- *Elucidarea principalei premise pentru realizarea integrării minorităților etnice – asigurarea și respectarea drepturilor minorităților etnice.* În acest sens, a fost demonstrată corespunderea cadrului normativ din Republica Moldova cu prevederile internaționale cu privire la protecția drepturilor minorităților etnice. Acest fapt a stabilit că la nivel normativ *de jure* Republica Moldova întrunește principala premisă pentru realizarea integrării minorităților etnice. Totodată, s-a evidențiat că *de facto* această premisă nu este realizată pe întreg teritoriul Republicii Moldova. Este vorba despre situația din localitățile din stânga Nistrului (Transnistria) în care drepturile omului sunt încălcate flagrant de autoritățile secesioniste. Această constatare va contribui la eforturile comunității științifice de a veni cu soluții comprehensive, dar și va spori atenția decidenților pentru ameliorarea acestei situații.

Soluționarea **problemei științifice** ne permite să formulăm următoarele **recomandări**:

- Adoptarea unei poziții unice în reglementările naționale asupra utilizării conceptului „minoritate etnică”. Utilizarea acestei sintagme nu va influența negativ procesul de asigurare și respectare a drepturilor minorităților. Respectiva ajustare va avea un efect pozitiv datorită faptului că se utilizează terminologia juridică ce corespunde doctrinei și contextului național.
- La nivel de propuneri pentru *lege ferenda*, este oportună completarea conținutului „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” cu următoarele prevederi:
 - *Principiul loialității față de stat*: loialitatea față de stat trebuie să constituie o componentă obligatorie a procesului de realizare a politicii de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova. Acest fapt include, *inter alia*, respectul pentru Constituție, legile, instituțiile, independența și integritatea teritorială a Republicii Moldova.
 - *Prevederi cu privire la politica externă*: includerea măsurilor de prevenire a tentativelor de mobilizare a minorităților în baza identității etnice, religioase, lingvistice etc. din partea statelor terțe pentru atingerea scopurilor geopolitice.
 - *Ajustarea definiției pentru termenul „integrare”*: în teză s-a discutat definiția expusă în Strategie, însă se propune modificarea acesteia în corespundere cu definiția expusă în prezenta lucrare, care corespunde contextului de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova.

- *Introducerea în Strategiei a elucidării situației din stânga Nistrului* și reflectarea acțiunilor de remediere a situației din domeniul drepturilor omului în Planul de acțiuni.
- Este imperativ de fortificat capacitățile instituționale a entităților publice ce participă în implementarea „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” și alocarea de resurse financiare suficiente pentru realizarea prevederilor expuse în „Planul de acțiuni pentru anii 2017-2020 pentru implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020”.
- Este necesar de a include în următoarea etapă de implementare a „Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027” care este prevăzută pentru perioada 2021-2024 [9] a bunelor practici identificate în baza experienței Georgiei și Estoniei, și anume:
 - *Compromisul societal*: formularea politicii de integrare într-un mod care să reflecte interesele de consolidare a statului, a societății și a tuturor grupurilor etnice din societate.
 - *Fundamentarea drepturilor omului*: politica de integrare urmează să aibă în calitate de reper protecția drepturilor omului în conformitate cu documentele Consiliului Europei, OSCE și ONU.
 - *Apartenența civică*: experiența realizării politicii de integrare în Estonia și Georgia a evidențiat că apartenența civică reprezintă elementul de conexiune între majoritatea etnică și minorități în scopul consolidării poporului ca fundament al statului.
 - *Implicarea majorității și minorităților*: această cerință este una importantă în realizarea politicii de integrare, deoarece așa cum s-a menționat anterior, poporul reprezintă atât cetățenii ce aparțin majorității etnice, cât și cei ce fac parte din minoritățile etnice.
 - *Rolul unificator al limbii de stat*: cunoașterea limbii de stat are rolul de a spori și facilita interacțiunea dintre grupurile etnice și ameliora diferențele existente între acestea.
 - *Alocarea mijloacelor financiare suficiente*: lipsa alocațiilor financiare sau alocațiilor insuficiente riscă succesul politicii de integrare. Cele mai costisitoare măsuri vizează predarea și însușirea limbilor – atât a limbii de stat , cât și protejarea limbilor minoritare. Anume aceste prevederi reprezintă direcțiile importante pentru politica de

integrare a minorităților etnice, care fără alocări financiare vor avea un rezultat scăzut.

Valoarea elaborării propuse rezidă în înțelegerea noțiunilor și termenilor care sunt explicați în această cercetare și care ar putea preveni anumite erori în domeniul aplicării politicii de integrare. Mai mult, această cercetare este benefică pentru autoritățile publice centrale, autorităților publice locale și societății civile pentru fortificarea eforturilor pentru asigurarea unității poporului Republicii Moldova. Cercetarea propusă este relevantă și autorităților centrale care elaborează sau implementează politici publice cu referire la minoritățile etnice, domeniului de securitate națională pe dimensiunea de securitate societală, dar și procesului de reintegrare a Republicii Moldova.

Impactul asupra științei. Prezenta lucrare reprezintă una din puținele cercetări din doctrina autohtonă realizată în vederea studierii problematicei consolidării cadrului normativ și instituțional de integrare a minorităților etnice în Republica Moldova. Concluziile prezentate în urma cercetărilor efectuate, precum și recomandărilor elaborate în baza acestor concluzii, reprezintă o sursă importantă pentru formarea, dezvoltarea și perfecționarea doctrinei dreptului constituțional pe dimensiunea problematicei integrării minorităților etnice în Republica Moldova.

Sugestii privind cercetările de perspectivă. Dintre domeniile care considerăm că ar prezenta un interes pentru cercetări ulterioare evidențiem următoarele:

- Studierea complexității soluționării diferendului transnistrean prin identificarea mecanismelor de ameliorare a situației din domeniul drepturilor omului în stânga Nistrului.
- Cercetarea situației minorităților etnice ce locuiesc în arii compact populate în Republica Moldova.
- Studierea aprofundată a legislației prin identificarea necesităților de ajustare a cadrului legal și instituțional național în corespundere cu ideea integrării minorităților etnice în vederea asigurării unității poporului și dezvoltării societății.
- Cercetarea tematicii privitor la minoritățile etnice în relațiile inter-statale. În special prin studierea tematicii referitoare la tentativele de mobilizare a minorităților în baza identității etnice, religioase, lingvistice etc. din partea statelor terțe pentru atingerea scopurilor geopolitice.
- Cercetarea elementelor unificatoare cetățenești care urmează să asigure unitatea poporului în calitate de fundament al statului.

BIBLIOGRAFIE

- [1] M. Rosenfeld and A. Sajo, *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, A. S. Michel Rosenfeld, Ed., Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 1295.
- [2] T. Cârnaț, *Drept constituțional*, Chișinău: Ed. Universității de Stat, 2004, p. 142.
- [3] B. Negru și A. Negru, *Teoria generală a dreptului și statului*, Chișinău: Bons Offices, 2006, p. 520.
- [4] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 150 din 14.06.2013 cu privire la aprobarea direcțiilor strategice ale activității din sfera științei și inovării pentru anii 2013-2020*, În Monitorul Oficial Nr. 141-144, 05.07.2013.
- [5] Universitatea de Stat din Moldova, *Strategia de cercetare și inovare la Universitatea de Stat din Moldova pentru perioada 2015 – 2020*, Chișinău: Universitatea de State din Moldova, 2015, p. 32.
- [6] Comisia Europeană, „Horizon 2020. Programul-cadru pentru cercetare și inovare al Uniunii Europene,” Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, Luxemburg, 2014.
- [7] Parlamentul Republicii Moldova, *Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994*, În: Monitorul Oficial Nr. 1, 12.08.1994.
- [8] Hotărârea Parlamentului Nr. 190, *pentru aprobarea Planului de acțiuni privind onorarea angajamentelor Republicii Moldova față de Consiliul Europei*, În Monitorul Oficial Nr. 222-227 din 26.10.2012.
- [9] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 1464 din 30.12.2016 privind aprobarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027*, În: Monitorul Oficial Nr. 60-66, 24.02.2017.
- [10] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 1019 din 29.11.2017 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pentru perioada 2017-2020 privind implementarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2027*, În: Monitorul Oficial Nr. 429-433, 08.12.2017.
- [11] Hotărârea de Guvern Nr. 1018 din 28.11.2017, *pentru aprobarea proiectului de hotărâre a Parlamentului cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022*, În Monitorul Oficial Nr. 421-427 din 01.12.2017.
- [12] Hotărârea Parlamentului Nr. 153 din 15.07.2011, *pentru aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova*, În Monitorul Oficial Nr.170-175 din 14.10.2011.

- [13] Guvernul Republicii Moldova, *Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova „Integrare europeană: Libertate, Democrație, Bunăstare” 2013-2014*, Chișinău, 2013.
- [14] Guvernul Republicii Moldova, *Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2015-2018*, Chișinău, 2015.
- [15] Guvernul Republicii Moldova, *Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2015-2018*, Chișinău, 2016.
- [16] European Union, “Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part .,” *Official Journal of the European Union*, vol. 744, 30.08.2014.
- [17] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 808 din 07.10.2014 cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană în perioada 2014-2016*, În Monitorul Oficial Nr. 297-309, 10.10.2014.
- [18] Înalțul Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE, *Liniile directoare Ljubljana privind integrarea societăților diverse*, Haga: Înalțul Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE, 2012.
- [19] T. Cârnaț, *Dreptul constituțional*, Chișinău: Print-caro, 2010.
- [20] T. Cârnaț, *Non-discriminarea în condițiile constituționalismului contemporan din Republica Moldova*, Chișinău: Ponytos, 2008, p. 388.
- [21] A. Arseni, *Drept constituțional și instituții politice: Tratat*, Chișinău: CEP USM, 2014, p. 468.
- [22] A. Arseni and O. Constantin, *Egalitatea și universalitatea drepturilor fundamentale ale omului – principii edificatoare ale statului de drept și democratic*, Chișinău: CEP USM, 2014, p. 231.
- [23] V. Popa, *Dreptul public*, Chișinău, 1998, p. 460.
- [24] G. Costachi and I. Guceac, *Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept*, Chișinău: Firma Editorial-Poligrafică "Tipografia Centrală", 2003, p. 342.
- [25] G. Avornic, *Tratat de teoria generală a statului și dreptului*, Chișinău: Tipografia Centrală, 2009, p. 475.

- [26] B. Negru, "Problemele consolidării statalității Republicii Moldova," in *Administrația publică și buna guvernare: Materiale ale sesiunii de comunicării științifice*, 27-28 octombrie 2007, Chișinău, 2008.
- [27] V. Pușcaș, "Dezvoltarea constituțională a Republicii Moldova. 20 de ani de la adoptarea Constituției," *Dezvoltarea Constituțională a Republicii Moldova: Culegere de lucrări științifice*, p. 124, 2015.
- [28] M. Bîrgău and V. Gureu, *Dreptul constituțional al țărilor străine: Curs universitar*, Chișinău, 2015, p. 295.
- [29] N. Osmochescu and V. Gamurari, "Aplicarea principiului egalității suverane a statelor în practica ONU," in *Symposia professorum. Seria Drept: Materialele sesiunii științifice din 26-27 aprilie 2002*, Chișinău, 2002.
- [30] O. Balan and D. Sârcu, "Aplicarea directă a reglementărilor internaționale în materia drepturilor omului," in *Mecanisme naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului: Materiale ale mesei rotunde cu participare internațională consacrată aniversării a 65-a de la adoptarea Declarației Universale a Drepturilor Omului, 11 decembrie 2013*, Chișinău, 2014.
- [31] A. Băieșu, "Interacțiunea Constituției și dreptului internațional: soluții din jurisprudența Curții Constituționale," in *Culegerea comunicărilor participanților la conferința științifică internațională "Interacțiunea dreptului intern cu dreptul internațional : provocări și soluții"*, Chișinău, 2015.
- [32] A. Borșevschi and G. Costachi, "Edificarea statului de drept: cerință necesară de respectarea a libertăților civile a minorităților naționale," *Legea și viața*, 2011.
- [33] G. Costachi, "Funcțiile Constituției – factor important de configurare a regimului constituțional contemporan," *Legea și Viața*, 2016.
- [34] G. Pogoneț, *Statutul juridic al minorităților etnice în Republica Moldova. Teză de doctor în drept*, Chișinău, 2007.
- [35] A. R. Petraru, *Protecția drepturilor minorităților naționale în dreptul internațional public. Teză de doctor în drept*, Chișinău, 2014.
- [36] S. Galiman, *Dreptul minorităților naționale la identitate etnică. Teză de doctor în drept*, Chișinău, 2012.
- [37] N. Grimailo, *Rolul organizațiilor internaționale regionale în procesul de creare a normelor de drept internațional: Teză de doctor în drept*, 2015.

- [38] A. Moroza, *Minoritățile naționale în Republica Moldova: starea și problemele de integrare (analiza politologică)*, Chișinău, 2005.
- [39] M. Poalelungi, *Obligațiile pozitive și negative ale statului prin prisma Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale: Teză de doctor habilitat în drept*, 2015.
- [40] N. Beregoi, "Politici mediatice în domeniul protecției drepturilor minorităților naționale," *Revista moldovenească de drept internațional și relații internaționale*, p. 208, 2010.
- [41] I. Boțan, *Armonizarea relațiilor interetnice – sfidări și oportunități*, Chișinău, 2008.
- [42] A. Barbăroșie, O. Nantoi, A. Iovu, I. Boțan, V. Cantarji, V. Reabcinschi and A. Gremalschi, *Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova*, 2012, Chișinău.
- [43] V. Moraru, A. Roșca, P. Varzari and V. Juc, *Puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene*, Chișinău, 2010, p. 224.
- [44] G. Costachi, "Minoritățile naționale și toleranța în Moldova contemporană," *Legea și Viața*, 2010.
- [45] T. Modood, *Multiculturalism and integration: struggling with confusions*, Florence: European University Institute, 2011.
- [46] J. Ligenzowska and J. Piecuch, *National minorities in the Baltic states*, 2015.
- [47] N. Muižnieks, *How Integrated is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*, Riga: University of Latvia Press, 2010.
- [48] T. Agarín and M. Brosig, *Minority integration in Central Eastern Europe. Between ethnic diversity and equality*, Rodopi, 2009.
- [49] S. Farcaș, *Forme de participare politică a minorităților naționale în contextul Uniunii Europene*, Iași: Lumen, 2008, p. 302.
- [50] R. Medda-Windischer, "Integration of new and old minorities in Europe: Different or similar policies and indicators?," European Academy of Bolzano/Bozen Institute for Minority Rights, Bolzano/Bozen, 2015.
- [51] A. Ivan, *Integrarea minorităților naționale și etnice din Europa Centrală în UE: logici și condiționări*, Iași, 2004.
- [52] I. Diaconu, *Minoritățile în dreptul internațional contemporan*, București: C.H.BECK, 2009, p. 480.

- [53] I. Diaconu, *Minorități. Statut. Perspective*, București: C.H.BECK, 1996, p. 215.
- [54] C. Jura, *Drepturile omului. Drepturile minoritatilor nationale*, București: All Beck, 2006, p. 320.
- [55] L. Salat, Ed., *Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată*, Cluj-Napoca: Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 2008, p. 272.
- [56] M. Călușer, *Carta Europeană a limbilor regionale sau minoritate în România. Între norme și practici*, Cluj-Napoca: CRDE, 2009, p. 160.
- [57] A. Абашидзе, *Защита прав меньшинств по международному и внутригосударственному праву*, vol. 474, Москва, 1996.
- [58] С. Юрьев, *Правовой статус национальных меньшинств (теоретико-правовые аспекты)*, Москва: Эдиториал, 2000, p. 368.
- [59] К. Зайка, "Модели национальной интеграции в Германии, Франции, Великобритании, США и Канаде в послевоенный период в условиях возрастающих иммиграционных потоков," *Сравнительная политика*, pp. 109-127, 2014.
- [60] Л. Андриченко, "Правовые механизмы социальной и культурной адаптации и интеграции мигрантов в Российской Федерации," *Журнал Российского права*, pp. 5-17, 2015.
- [61] *Dicționar latin-român, Căutare în dicționar termen „minor”*.
- [62] F. Capotorti, *Study on the rights of the Persons Belonging to Ethnic, Religious or Linguistic Minorities*, New York: United Nations, 1991.
- [63] A. Sandu, *Orientari metodologice privind dezvoltarea comunitatilor etnice*, Iași: Lumen, 2000, p. 200.
- [64] A. D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Wiley-Blackwell, 1991, p. 332.
- [65] A.-L. Sanguin, *Les minorités ethniques en Europe*, Paris: L'Harmattan, 1993, p. 287.
- [66] B. Negru, N. Osmochescu and A. Smochină, *Constituția Republicii Moldova: Comentariu*, Chișinău: ARC, 2012, p. 575.
- [67] *Parlamentul Republicii Moldova, Legea Nr. 691 din 27.08.1991 privind Declarația de independență a Republicii Moldova*, În: Monitorul Oficial Nr. 11-12, 27.08.1991.
- [68] *Parlamentul Republicii Moldova, Lege Nr. 382 din 19.07.2001 cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor*,

În: Monitorul Oficial Nr. 107, 04.09.2001.

- [69] Parlamentul Republicii Moldova, *Stenograma Parlamentului Republicii Moldova, cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor.*, 2001.
- [70] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 153 din 15.07.2011 pentru aprobarea Strategiei securității naționale a Republicii Moldova*, În: Monitorul Oficial Nr. 170-175, 14.10.2011.
- [71] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 587 din 12.05.2016 pentru aprobarea Strategiei de dezvoltare a Poliției pentru anii 2016-2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia*, În: Monitorul Oficial Nr. 134-139, 20.05.2016.
- [72] PACE, *Recommendation 1134 (1990) Rights of minorities*, Strasbourg, 1990.
- [73] PACE, *Recommendation 1201 (1993) Additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights*, Strasbourg, 1993.
- [74] Council of Europe, *FCNM. Thematic commentaries of the Advisory Committee*.
- [75] A. Ijac, "Recomandarea 1201 – Scurtă Introducere în Problematika Minorităților Naționale," *Analele Universității "Constantin Brâncuși" din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, no. 3, p. 122, 2013.
- [76] CEDO, *Cauza Timishev c. Rusiei (Cererea 55762/00)*, Strasbourg, 13.12.2005.
- [77] CEDO, *Cauza Sejdić și Finci c. Bosniei și Herțegovina (Cererile 27996/06 și 34836/06)*, Strasbourg, 22.12.2009.
- [78] E. Patraș, *Minoritățile naționale din Ucraina și Republica Moldova. Statutul juridic*, vol. II., Cernăuți: Ed. Alexandru cel Bun, 1999, p. 311.
- [79] Council of Europe, *Framework Convention for the Protection of National Minorities*, Strasbourg, 1995, p. 29.
- [80] Council of Europe, "Explanatory Report to the Framework Convention for the Protection of National Minorities," Strasbourg, 1995.
- [81] A. Iovu, "Reglementări constituționale privind minoritățile: studiu comparat," *Legea și Viața, decembrie 2016, nr. 12.*, no. 12, 2016.
- [82] Online Etymology Dictionary, *Word search "integration"*.
- [83] Institutul de Politici Publice, "Identitatea națională, factorul etnic și națiunea civică în Republica Moldova," in *Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în*

Republica Moldova, Chișinău, Institutul de Politici Publice, 2012, p. 220.

- [84] A. Iovu, “Integrarea minorităților etnice în condițiile societății globale,” *Redimensionarea valorilor democratice în condițiile formării societății informaționale*, p. 509, 2018.
- [85] Parlamentul Republicii Moldova, *Legea Nr. 274 din 27.12.2011 privind integrarea străinilor în Republica Moldova*, 2012.
- [86] Council of Europe, *European Convention on Nationality*, Strasbourg, 1997.
- [87] Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, “Cooperarea juridică în cadrul CoE”.
- [88] A. Iovu, “Fostering Inter-Ethnic dialog,” *International Educational Programme. 2nd International Summer School and distance learning. Security, Stability and Integration, July 2008 - January 2009*, 2009.
- [89] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Decizia Nr. 124 din 15.12.2017 de inadmisibilitate a sesizării nr. 117a/2017 privind controlul constituționalității Legii nr.154 din 20 iulie 2017 pentru modificarea și completarea unor acte legislative (sistemul electoral)*, În: Monitorul Oficial nr. 108-112, 30.03.2018.
- [90] A. Borșevschi, “Drepturile minorităților naționale,” *Revista de etnologie și culturologie*, Vols. IX-X, p. 305, 24 Aprilie 2011.
- [91] A. Ș. Sandu, *Introducere în filosofie*, Iași: Editura Lumen, 2011, p. 142.
- [92] Y. Dinstein and M. Tabory, *The Protection of Minorities and Human Rights*, Dordrecht: M. Nijhoff Publishers, 1992, p. 537.
- [93] UN General Assembly, *International Covenant on Civil and Political Rights*, 1966.
- [94] G. Pentassuglia, *Minorities in international law: an introductory study*, Strasbourg: Council of Europe Publishers, 2002, p. 304.
- [95] A. Spiliopoulou Åkermark, *Justifications of Minority Protection in International Law*, The Hague: Kluwer Law International, 1997, p. 331.
- [96] UN General Assembly, “Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights,” 2008.
- [97] UN General Assembly, *Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, 1992.
- [98] M. R. Prisacariu, *Statutul juridic al minorităților naționale*, București: Editura C.H. Beck, 2010, p. 216.

- [99] Consiliul pentru Drepturile Omului, “Raport al raportorului special pentru problemele minorităților, realizat în timpul misiunii ei în Republica Moldova,” 2017.
- [100] Națiunile Unite în Moldova, “Moldova trece “examenul” în fața ONU la capitolul respectării drepturilor omului”.
- [101] Guvernul Republicii Moldova, “HG Nr. 1018 din 28.11.2017 pentru aprobarea proiectului de hotărâre a Parlamentului cu privire la aprobarea Planului național de acțiuni în domeniul drepturilor omului pentru anii 2018-2022,” În: Monitorul Oficial Nr. 421-427, 01.12.2017.
- [102] International Court of Justice, “How the Court Works”.
- [103] Council of Europe, *Convention for the Protection of Human Rights*, Rome, 1950.
- [104] Juriștii pentru drepturile omului, “Curtea Europeană”.
- [105] Biroul Relații Interetnice, “Studiu privind oportunitatea ratificării Cartei Europene a Limbilor Regionale sau Minoritare de către Republica Moldova,” Chișinău, 2012.
- [106] Council of Europe, “Promoting ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages in the Republic of Moldova,” 2012.
- [107] Council of Europe, *European Charter for Regional or Minority Languages*.
- [108] National Assembly of the Republic of Serbia, *The Constitution of the Republic of Serbia*, 30.09.2006.
- [109] Parliament of Montenegro, *The Constitution of Montenegro. Amendments I to XVI to the Constitution of Montenegro*.
- [110] National Assembly of the Republic of Bulgaria, *Constitution of the Republic of Bulgaria*.
- [111] Committee of Ministers of the Council of Europe, “Resolution (97) 10 of the Committee of Ministers of the Council of Europe,” 1997.
- [112] G. Andreescu, Națiuni și minorități, Iași: Polirom, 2004, p. 272.
- [113] Council of Europe, *Country-specific monitoring*.
- [114] Council of Europe, *Venice Commission*.
- [115] Council of Europe, *Opinion on the interpretation of Article 11 of the draft protocol to the European Convention on Human Rights appended to Recommendation 1201 of the Parliamentary Assembly*, 1996.
- [116] Council of Europe, *Opinion on the provisions of the European Charter for Regional or Minority Languages which should be accepted by all the contracting states*.
- [117] Venice Commission, “The participation of minorities in public life,” *Science and*

technique of democracy, vol. No. 45, p. 138.

- [118] Venice Commission, *Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-State*, Strasbourg: Council of Europe, 2001, p. 6.
- [119] Venice Commission, *Draft Concept on the State National Policy of the Republic of Moldova*, Strasbourg, 2003.
- [120] Venice Commission, *Comments on the draft law of the Republic of Moldova on the "Rights of Persons belonging to National Minorities"*, Strasbourg, 1995.
- [121] Venice Commission, *Opinion on the questions raised concerning the conformity of the laws of the Republic of Moldova on local administration and administrative and territorial organisation to current legislation governing certain minorities*, Strasbourg, 1999.
- [122] Venice Commission, *Opinion on the Law on Modification and Addition in the Constitution of the Republic of Moldova in Particular Concerning the Status of Gagauzia*, Strasbourg, 2002.
- [123] Venice Commission, *Opinion on the Law of the Gagauz Autonomous Territorial Unit on the Election of the Governor of Gagauzia (Moldova)*, Strasbourg, 2007.
- [124] Council of Europe, *Resolution Res(2002)8 on the statute of the European Commission against Racism and Intolerance*, Strasbourg, 2002.
- [125] ECRI, *General Policy Recommendation No.3: Combating racism and intolerance against Roma/Gypsies*, Strasbourg, 1998.
- [126] ECRI, *General Policy Recommendation No.5: Combating intolerance and discrimination against Muslims*, Strasbourg, 2000.
- [127] ECRI, *ECRI General Policy Recommendation No.9: The fight against antisemitism*, Strasbourg, 2004.
- [128] ECRI, *General Policy Recommendation No.6: Combating the dissemination of racist, xenophobic and antisemitic material via the Internet*, Strasbourg, 2000.
- [129] ECRI, *Revised General Policy Recommendation No.7: National legislation to combat racism and racial discrimination*, Strasbourg, 2003.
- [130] ECRI, *Country monitoring - Republic of Moldova*.
- [131] ECRI, *Conclusions on the implementation of the recommendations in respect of the Republic Of Moldova*, Strasbourg, 2016.
- [132] CSCE, *Conference on security and co-operation in Europe Final Act*, Helsinki, 1975.

- [133] CSCE, *Concluding document of the Vienna meeting*, 1989, Vienna.
- [134] CSCE, *Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE*, Copenhagen, 1990.
- [135] HCNM OSCE, *Factsheet on the OSCE High Commissioner on National Minorities*.
- [136] HCNM OSCE, "The Hague Recommendations Regarding the Education Rights of National Minorities," OSCE, The Hague, 1996.
- [137] HCNM OSCE, "The Oslo Recommendations regarding the Linguistic Rights of National Minorities," OSCE, Oslo, 1998.
- [138] HCNM OSCE, "The Lund Recommendations on the Effective Participation of National Minorities in Public Life," Lund, 199.
- [139] Radio Europa Liberă, "Predarea limbii române în școlile alolingve se extinde," 2012.
- [140] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 904 din 31.12.2015 cu privire la aprobarea Programului național pentru îmbunătățirea calității învățării limbii române în instituțiile de învățământ general cu instruire în limbile minorităților naționale (2016-2020)*, În: Monitorul Oficial Nr. 2-12, 15.01.2016.
- [141] Guvernul Republicii Moldova, *Guvernul va consulta opinia publică asupra proiectului Strategiei de Integrare a Minorităților Naționale*, 2015.
- [142] Parlamentul Republicii Moldova, *HP Nr. 206 din 20.11.2015 privind crearea grupului de lucru pentru asigurarea, în cadrul normelor constituționale, a funcționalității unității teritoriale autonome Găgăuzia și a prevederilor legislative ale Republicii Moldova în raport cu statutul special*, În: Monitorul Oficial Nr. 330-331, 08.12.2015.
- [143] M.-L. Jakobson, "Integration Policy Instruments in Estonia," European University Institute, 2014.
- [144] Estonia Bureau of Statistics, *Population by ethnic nationality*, 2017.
- [145] Parliament of the Republic of Estonia, *The Constitution of the Republic of Estonia*.
- [146] Parliament of the Republic of Estonia, *National Minorities Cultural Autonomy Act*.
- [147] Ministry of Culture of the Republic of Estonia, *The State Programme "Integration in Estonian Society 2000-2007"*.
- [148] G. Mihăiță and M. Sebe, "Estonia's Non-Citizens, Citizens of the European Union?," p. 13, 03 2016.
- [149] Government of the Republic of Estonia, *Estonian Integration Strategy 2008–2013*.

- [150] Ministry of Culture of the Republic of Estonia, *The Strategy of Integration and Social Cohesion in Estonia "Integrating Estonia 2020"*.
- [151] Integration Foundation of Estonia, "About the Foundation," Tallinn.
- [152] National Bureau of Statistics of the Republic of Georgia, *General Population Census 2014*, Tbilisi, 2014.
- [153] European Centre for Minority Issues, *Georgia's Declarations to the Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities*, 2005.
- [154] Council of Europe, *Signatures and ratifications of the European Charter for Regional or Minority Languages*.
- [155] Council of Europe, *Promoting ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages in Georgia*.
- [156] Parliament of Georgia, *The Constitution of Georgia*.
- [157] V. Teosa and N. Putină, "Minoritățile naționale și relația lor cu statul – cazul Georgiei," *Moldoscopie*, vol. 2, no. 65, p. 211, 2014.
- [158] Office of the State Minister of Georgia for Reconciliation and Civic Equality, *National Concept for Tolerance and Civic Integration*.
- [159] International Crisis Group, "Georgia's Armenian and Azeri Minorities," ICG, 2006.
- [160] Совет Национальных Меньшинств при Народном Защитнике Грузии, "Результаты мониторинга выполнения Национальной Концепции Толерантности и Гражданской Интеграции и Плана Действий," 2010-2011.
- [161] Правительсва Грузии, "Распоряжение от 17 августа 2015 №1740 Об утверждении Государственной стратегии гражданского равноправия и интеграции и Плана действий на 2015-2020 гг."
- [162] Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, *Rezultatele Recensământului Populației și al Locuințelor 2014 (RPL2014)*, Chișinău, 2014.
- [163] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Hotărârea Nr. 36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova*, În: Monitorul Oficial Nr. 304-310, 27.12.2013.
- [164] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Hotărâre Nr. 36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul*

Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova, În: Monitorul Oficial Nr. 304-310, 27.12.2013.

- [165] CEDO, *Cauza Tănase c. Moldovei (Cererea nr. 7/08)*, Strasbourg, 2010.
- [166] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, Hotărârea Nr. 35 din 21.12.1995 Cu privire la constituționalitatea articolului 1 alineatul (4), În: Monitorul Oficial Nr. 002, 01.11.1996.
- [167] Parlamentul Republicii Moldova, *Legea Nr. 344 din 23.12.1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri)*, În: Monitorul Oficial Nr. 3-4, 14.01.1995.
- [168] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Aviz Nr. 4 din 28.11.2002 asupra proiectului de lege constituțională pentru modificarea și completarea unor articole din Constituția Republicii Moldova*, În: Monitorul Oficial Nr. 170, 13.12.2002.
- [169] UN General Assembly, *Resolution adopted by the General Assembly 1514 (XV). Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*, 1960.
- [170] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Hotărâre Nr. 15 din 27.05.2014 pentru controlul constituționalității Legii nr. 61 din 11 aprilie 2014 pentru modificarea unor acte legislative (interzicerea votării în baza pașapoartelor de tip ex-sovietic)*, În: Monitorul Oficial Nr. 223-230, 08.08.2014.
- [171] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 546 din 19.12.2003 privind aprobarea Concepției politicii naționale a Republicii Moldova*, În: Monitorul Oficial Nr. 001, 01.01.2004.
- [172] Venice Commission, *Comments on the draft concept on the State National Policy of the Republic of Moldova*, Strasbourg, 2003.
- [173] Venice Commission, *Comments on the draft Concept of the State National policy of the Republic of Moldova*, Strasbourg, 2003.
- [174] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, “Decizie Nr. 10 din 25.07.2013 de respingere a sesizării nr. 30a/2013 pentru controlul constituționalității prevederilor Legii nr.546-XV din 19 decembrie 2003 privind aprobarea concepției politicii naționale a Republicii Moldova,” În: Monitorul Oficial Nr. 206-211, 20.09.2013.
- [175] Parlamentul Republicii Moldova, *Cod Nr. 985 din 18.04.2002 Codul Penal al Republicii Moldova*, În: Monitorul Oficial Nr. 72-74, 14.04.2009.
- [176] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 3465 din 01.09.1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești*, În: Veștile Nr. 9, 01.09.1989.

- [177] Parlamentul Republicii Moldova, *Cod Nr. 260 din 27.07.2006 Codul Audiovizualului al Republicii Moldova*, În: Monitorul Oficial Nr. 131-133, 18.08.2006.
- [178] Parlamentul Republicii Moldova, *Cod Nr. 152 din 17.07.2014 Codul Educației al Republicii Moldova*, În: Monitorul Oficial Nr. 319-324, 24.10.2014.
- [179] Council of Europe, *FCNM Country-specific monitoring*.
- [180] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 904 din 31.12.2015 cu privire la aprobarea Programului național pentru îmbunătățirea calității învățării limbii române în instituțiile de învățământ general cu instruire în limbile minorităților naționale (2016-2020)*, În: Monitorul Oficial Nr. 2-12, 15.01.2016.
- [181] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 158 din 04.07.2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public*, În: Monitorul Oficial Nr. 230-232, 23.12.2008.
- [182] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității*, În: Monitorul Oficial Nr. 103, 29.05.2012.
- [183] Parlamentul Republicii Moldova, *Comisiile permanente. Comisia parlamentară "Comisia drepturile omului și relații interetnice*.
- [184] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 797 din 02.04.1996 pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului*, În: Monitorul Oficial Nr. 50, 07.04.2007.
- [185] Parlamentul Republicii Moldova, *Raport statistic cu privire la procesul legislativ pe parcursul anului 2017*.
- [186] Radio Europa Liberă, *Noua strategie pentru minoritățile etnice, în dezbatere publică*, 16.02.2017.
- [187] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 43 din 02.02.2010 pentru aprobarea Regulamentului privind organizarea și funcționarea Biroului Relații Interetnice, structurii și efectivului-limită ale aparatului central al acestuia*, În: Monitorul Oficial Nr. 18-19, 05.02.2010.
- [188] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 190 din 22.07.2016 pentru aprobarea Declarației Parlamentului Republicii Moldova cu privire la acceptarea Raportului final al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului, prezidată de Elie Wiesel*, În: Monitorul Oficial Nr. 338-341, 30.09.2016.
- [189] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 734 din 09.06.2016 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pentru susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pe*

anii 2016-2020, În: Monitorul Oficial Nr. 163-168, 17.06.2016.

- [190] Biroul Relații Interetnice al Republicii Moldova, *Româna la distanță – oportunitate de integrare socioprofesională pentru tinerii din Republica Moldova*, 19.12.2016.
- [191] Biroul Relații Interetnice, *Festivalului republican al etniilor, cu genericul „Unitate prin diversitate”*, 21.09.2017.
- [192] Avocatul Poporului (Ombudsmanul) al Republicii Moldova, *Prezentare generală*.
- [193] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 52 din 03.04.2014 cu privire la Avocatul Poporului (Ombudsmanul)*, În: Monitorul Oficial Nr. 110-114, 09.05.2014.
- [194] Avocatul Poporului (Ombudsmanul) al Republicii Moldova, *Raport privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2017*, Chișinău, 2018.
- [195] Avocatul poporului (Ombudsman) al Republicii Moldova, *Raport privind respectarea drepturilor și libertăților omului în Republica Moldova în anul 2015*, Chișinău, 2017, p. 306.
- [196] Consiliul pentru Prevenirea și Eliminarea Discriminării și Asigurarea Egalității, “Raport general privind situația în domeniul prevenirii și combaterii discriminării în Republica Moldova,” Chișinău, 2015.
- [197] Consiliul pentru Prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității, *Decizie din 30 martie 2017 cauza 01/17*, 30.03.2017.
- [198] Equal Rights Trust, “De la vorbe la fapte. Combaterea discriminării și inegalității în Moldova,” FOXTROT SRL, Londra, 2016.
- [199] Parlamentul Republicii Moldova, *Cod Nr. 225 din 30.05.2003 de procedură civilă al Republicii Moldova*, În: Monitorul Oficial Nr. 130-134, 21.06.2013.
- [200] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 603 din 03.10.1995 audiovizualului*, În: Monitorul Oficial Nr. 070, 14.12.1995.
- [201] Parlamentul Republicii Moldova, *Hotărâre Nr. 988 din 15.10.1996 cu privire la statutul, structura, devizul de cheltuieli și cuantumul retribuirii lunare a muncii pentru vechime în muncă membrilor și colaboratorilor Consiliului Coordonator al Audiovizualului*, În: Monitorul Oficial Nr. 078, 05.12.1996.
- [202] Consiliul Coordonator al Audiovizualului al Republicii Moldova, “Raport cu privire la activitatea Consiliului Coordonator al Audiovizualului din Republica Moldova în anul 2017,” CCA, Chișinău, 2018.

- [203] Consiliul Coordonator al Audiovizualului, *Strategia de acoperire a teritoriului național cu servicii de programe audiovizuale (2016-2018)*, Chișinău: CCA, 2016.
- [204] Consiliul Coordonator al Audiovizualului din Republica Moldova, *Decizia nr. 30/223 Cu privire la bilanțul Concursului de selectare a proiectelor de programe audiovizuale în vederea acordării resurselor financiare pentru producere din Fondul de susținere a radiodifuzorilor*, 01.12.2017.
- [205] IPNA Compania Teleradio-Moldova, *Raport de activitate a IPNA Compania Teleradio-Moldova în anul 2017*, Chișinău: IPNA, 2018, p. 39.
- [206] Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, *Despre Institut*.
- [207] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 173 din 22.07.2005 cu privire la prevederile de bază ale statutului juridic special al localităților din stînga Nistrului (Transnistria)*, În: Monitorul Oficial Nr. 101-103, 29.07.2005.
- [208] Guvernul Republicii Moldova, *Acordul privind principiile reglementării pașnice a conflictului armat în regiunea transnistreană a Republicii Moldova, din 21 iulie 1992*.
- [209] A. Iovu, *Identificarea oportunităților de dezvoltare regională dintre cele două maluri ale Nistrului*, Chișinău: BST/APE, 25.10.2013.
- [210] ECRI, “Report on the Republic of Moldova (fourth monitoring cycle),” Council of Europe, Strasbourg, 20.06.2013.
- [211] Parlamentul Republicii Moldova, *Lege Nr. 272 din 29.07.2006 cu privire la ratificarea Protocolului nr. 13 la Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale privind abolirea pedepsei cu moartea în toate circumstanțele*, În: Monitorul Oficial Nr. 126-130, 11.08.2006.
- [212] Avocatul Poporului (Ombudsmanul) al Republica Moldova, “Raport privind respectarea drepturilor omului în Republica Moldova în anul 2000,” Chișinău, 2001.
- [213] A. Iovu, “Studiu interdisciplinar al situației minorităților naționale din stînga Nistrului (Transnistria),” În: *Strategii metodologice inter-pluri-transdisciplinare: abordări teoretice și aplicații practice*, 2016.
- [214] Asociația Avocaților orașului New York, *Dezghețarea unui conflict înghețat: aspecte legale ale crizei separatiste din Moldova*, Chișinău, 2006, p. 77.
- [215] A. Iovu, “A Legal Overview of the Situation of National Minorities in Transnistria,” *Obstacles and Opportunities for Dialogue and Cooperation in Protracted Conflicts*, vol. I,

p. 107, 2017.

- [216] T. Hammarberg, “Report on Human Rights in the Transnistrian Region of the Republic of Moldova,” UNDP Moldova, Chișinău, 2013.
- [217] OSCE, “Școlile cu predare în grafia latină, administrate de Moldova, în Transnistria: Istoric, situația actuală, analiză și recomandări,” OSCE, Chișinău, 2012.
- [218] International Justice Resource Center, *In Catan and others v. Moldova and Russia, ECHR finds violation of the right to education*, 30.10.2012.
- [219] CEDO, *Cauza Catan și alții c. Moldovei și Rusiei (Cerere nr. 43370/04, 8252/05 și 18454/06)*, Strasbourg, 19.10.2012.
- [220] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 1453 din 21.12.2006 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni pentru susținerea Țiganilor/romilor din Republica Moldova pe anii 2007-2010*, În: Monitorul Oficial Nr. 203-206, 31.12.2006.
- [221] Guvernul Republicii Moldova, *HG Nr. 494 din 08.07.2011 cu privire la aprobarea Planului de acțiuni privind susținerea populației de etnie romă din Republica Moldova pentru anii 2011-2015*, În: Monitorul Oficial Nr. 114-116, 15.07.2011.
- [222] CEDO, *Cauza Ciubotaru c. Moldovei (Cererea nr. 27138/04)*, Strasbourg, 27.04.2010.
- [223] A. Iovu, “The influence of national identity antagonism on the integration of ethnic minorities in the Republic of Moldova,” in *The integration models of ethnic minorities in the Eastern and Central European countries after 1991. Latvia, Riga, October 3th–4th 2012*, Riga, 2012.
- [224] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Decizie Nr. 124 din 15.12.2017 de inadmisibilitate a sesizării nr. 117a/2017 privind controlul constituționalității Legii nr. 154 din 20 iulie 2017 pentru modificarea și completarea unor acte legislative*, În: Monitorul Oficial Nr. 108-112, 30.03.2018.
- [225] CEDO, *Cauza Grosaru c. României (Cererea 78039/01)*, Strasbourg, 02.03.2010.
- [226] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Hotărâre Nr. 14 din 02.05.2017 privind interpretarea articolului 11 din Constituție*, În: Monitorul Oficial Nr. 171-180, 02.06.2017.
- [227] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Decizie Nr. 6 din 04.03.2002 asupra inițiativei de revizuire a Constituției*, În: Monitorul Oficial Nr. 36-38, 14.03.2002.
- [228] Curtea Constituțională a Republicii Moldova, *Hotărâre Nr. 35 din 21.12.1995 Cu privire la constituționalitatea articolului 1 alineatul (4) din Legea nr. 344-XIII din 23 decembrie*

1994 privind statutul juridic special al Găgăuziei (Gagauz-Yeri), În: Monitorul Oficial Nr. 002, 01.11.1996.

- [229] R. Brubaker, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 202.
- [230] E. Jenne, *Ethnic Bargaining. The Paradox of Minority Empowerment*, London: Cornell University Press, 2007, p. 273.
- [231] A. Iovu, "A Historical Perspective on the Inter-Ethnic Relations in Macedonia 1990 - 2010," *Analytica Yearbook for 2010*, 2010.
- [232] A. Iovu, "Analiza cadrului legal și instituțional cu privire la minoritățile naționale în Republica Moldova," in *Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană. Materialele conferinței științifice internaționale, 5 februarie 2015*, Iași, 2015.
- [233] Council of Europe; European Centre for Minority Issues, *Minorities in International Law: An Introductory Study*, Strasbourg: Council of Europe, 2003, p. 304.
- [234] L. Malcoci and A. Barbăroșie, "Fenomenul discriminării în Moldova: percepțiile populației. Studiu comparativ.," Institutul de Politici Publice, Chișinău, 2015.
- [235] T. Markert, "Aspecte practice ale interdependenței între structurile de stat și caracterul pluriethnic al statului," in *Suveranitatea și structura de stat în condițiile țărilor plurietnice: Conferința internațională Chișinău, 22-23 septembrie 2006*, Chișinău, 2007.

ANEXĂ

Anexa 1. Fragment din stenograma ședinței plenare a Parlamentului Republicii Moldova din ziua de 19.07.2001 (dezbatere și votarea în lectură finală a Legii cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și la statutul juridic al organizațiilor lor)

F. 04 din 19.07.01

(A. Vasilîța)

DOAMNA PREȘEDINTE:

Mai sînt întrebări? Nu-s întrebări, da? Cine este pentru a fi aprobată propunerea Președintelui Țării pentru reexaminarea Legii nr.1449, rog să votăm.

DOAMNA LIDIA GUȚU:

Nr. 1819.

DOAMNA PREȘEDINTE:

Scuzați, nr.1819. Cine este pentru? Numărătorii, vă rog, numărați.

NUMĂRĂTORII:

Sectorul 1- 29; centru - 33; sectorul 3 - 27.

DOAMNA PREȘEDINTE:

Pentru, au votat 89 deputați. Cine-i împotriva?

NUMĂRĂTORII:

Sectorul 1 – 0; centru – 1.

DOAMNA PREȘEDINTE:

Sectorul 3.

NUMĂRĂTORII:

Sectorul 3 - 0.

DOAMNA PREȘEDINTE:

Împotriva, a votat 1 deputat. Proiectul Legii 1331.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Stimată doamnă Președinte a Parlamentului, stimați deputați, onorată asistență. Proiectul Legii cu privire la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și statutul juridic al organizațiilor lor a fost prezentat ca inițiativă legislativă a deputaților în iunie '94 și aprobat în prima lectură

de către Parlamentul de legislatura a XIII-ea în iulie '97. În procesul pregătirii către examinare în lectura a doua, Comisia pentru drepturile omului și minoritățile naționale a studiat în ședințele sale niște amendamente și propuneri, care se conțin în avizele comisiilor permanente, amendamentele deputaților, care au parvenit în adresa comisiei și avizul Direcției juridice a Aparatului Parlamentului.

La definitivarea proiectului de lege au fost luate în considerație prevederile Convenției cadru pentru protecția minorităților naționale ratificată de Parlamentul Republicii Moldova în '96, recomandările Adunării Parlamentare a Consiliului Europei 1201 din '93 privind Protocolul adițional cu privire la drepturile minorităților naționale la Convenția Europeană pentru Drepturile Omului, recomandările de la Oslo și de la Haga privind drepturile lingvistice și drepturile la instruire a minorităților naționale, precum și propunerile de îmbunătățire a proiectului parvenite de la Biroul Înaltului Comisar O.S.C.E. pentru minoritățile naționale. Ținând cont de cele expuse, comisia propune următoarele amendamente la proiectul legii. Preambulul se expune în următoarea redacție:

“Demonstrîndu-și devotamentul față de Declarația Universală a Drepturilor Omului și alte acte juridice internaționale privind drepturile omului, inclusiv Convenția Cadru pentru protecția minorităților naționale, confirmînd și dezvoltînd drepturile, libertățile și obligațiile fundamentale ale cetățenilor consfințite prin Constituția Republicii Moldova, ținînd cont de diversitatea etnică, culturală, lingvistică a poporului Republicii Moldova, pornind de la principiile juridice internaționale, conform cărora protecția minorităților naționale, a drepturilor și libertăților persoanelor care aparțin acestor minorități sînt parte inseparabilă a protecției drepturilor omului, Parlamentul adoptă prezenta lege organică.”

Articolul 1 se expune în următoarea redacție: “Prin persoanele aparținînd minorităților naționale în prezentă lege se înțeleg persoanele, care domiciliază permanent pe teritoriul Republicii Moldova și sînt cetățeni ai ei, au particularități etnice, culturale, lingvistice sau religioase prin care deosebesc de majoritatea populației moldoveni și se consideră persoane de altă origine etnică.” Articolul 2 se expune în următoarea redacție: “Orice persoană aparținînd minorităților naționale are dreptul să aleagă nestingherit dacă dorește să se considere astfel sau nu și această alegere sau exercitarea drepturilor legate de această alegere nu trebuie să pună această persoană într-o situație nefavorabilă.” Articolul 3 după cuvintele: “care locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova” se completează cu cuvintele: “și sînt cetățenii ei”.

DOAMNA PREȘEDINTE:

Domnule președinte al comisiei, rog să citiți numai amendamentele care nu-s. Pentru că, deputații au toate amendamentele acestea. Care nu s-au susținut de comisie acelea numai citiți-le.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Fiecare deputat are două rapoarte, raportul principal de bază și supliment.

DOAMNA PREȘEDINTE:

Citiți numai amendamentele ca deputații să iasă la microfon dacă nu sînt de acord. Care nu sînt susținute.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Doamnă Președinte a Parlamentului, noi avem foarte multe amendamente și eu vă spun sincer, nu pot așa să fac o analiză la fiecare amendament, noi parțial sîntem de acord, parțial noi nu susținem.

DOAMNA PREȘEDINTE:

Bine. Acolo unde parțial citiți, poftim.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Mie îmi pare că noi avem numai două articole unde este o nouă redacție.

DOAMNA PREȘEDINTE:

Poftim, citiți acele două articole.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Articolul 6 și articolul 7 noi propunem o redacție nouă. Articolul 6: "Statul se obligă să contribuie la crearea condițiilor necesare pentru ca persoanele aparținînd minorităților naționale să-și poată păstra, dezvolta și imprima identitatea etnică, culturală, lingvistică și religioasă. Statul asigură efectuarea cercetărilor științifice în domeniul istoriei, limbii și culturii minorităților naționale care locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova." Și punctul 3: "Monumentele de istorie și cultură ale minorităților naționale sînt ocrotite de stat."

Propunem redacția nouă a articolului 7: "Statul garantează realizarea drepturilor persoanelor aparținînd minorităților naționale de educație preșcolară, studii primare, medii generale și profesionale, superioare și post-universitare în limbile moldovenească și rusă și creează condiții pentru realizarea

drepturilor lor la educație și instruire în limba maternă: găgăuză, ucraineană, bulgară, etc.

În scopul asigurării procesului educațional în instituțiile de învățământ cu predarea integrală sau parțială în limbile minorităților naționale, statul contribuie la elaborarea programelor și literaturii metodico-didactice, pregătirea cadrelor didactice și colaborarea în acest domeniu cu alte țări. Statul contribuie la obținerea studiilor superioare și post-universitare de către persoanele aparținând minorităților naționale în patria lor istorică, precum și în alte state în baza tratatelor și acordurilor interstatuale. Persoanele aparținând minorităților naționale și organizațiilor lor au dreptul să creeze în condițiile legii instituții preșcolare și instituții de învățământ de toate nivelurile."

Punctul 6 din articolul 7 rămâne în actuala redacție: "Studierea limbii și literaturii moldovenești, precum și a istoriei Moldovei în toate instituțiile de învățământ este obligatoare."

Și noi propunem după examinarea unei propuneri a unui grup parlamentar o redacție nouă a articolului 12, alineatul 1: "Informația cu caracter public, care se referă nemijlocit la ocrotirea sănătății, asigurarea ordinii publice și asigurarea siguranței cetățenilor, precum și informația vizuală în instituțiile Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului Justiției, Procuraturii, instituțiile medicale în municipiile și orașele republicii, în mijloacele de transport, în gările auto, feroviare și fluviale, aeroporturi, pe autostrăzi se perfectează în limbile moldovenească și rusă. În zonele în care persoanele aparținând unei minorități naționale constituie o parte considerabilă din populație, informația se publică în limba acestei minorități dacă este necesar."

Acestea sînt cele mai importante amendamente. Eu vreau să spun, că textul proiectului, care conține 32 de articole, au fost făcute niște amendamente la 15 articole, preambulul și 6 articole se dau în noua redacție și amendamente la 8 articole. Comisia pentru drepturile omului și minoritățile naționale propune ca acest proiect de lege să fie adoptat în întregime în a doua lectură. Mulțumesc pentru atenție.

DOAMNA PREȘEDINTE:

Mulțumesc și dumneavoastră. Poftim, întrebarea.

DOMNUL MIHAIL CAMERZAN:

Domnule Sidorov, articolul 29 se completează cu alineatele 2 și 3, ceva ori nu-i înțeles sau nu-i tradus: "În subordonarea departamentului funcționează Casa Naționalistilor, care este centru cultural și organizațional."

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Aici e o greșeală. Casa Naționalităților.

DOMNUL MIHAIL CAMERZAN:

O greșeală, da. Eu de acum am văzut.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Casa Naționalităților. Eu cred, că da, cineva

DOAMNA PREȘEDINTE:

Microfonul 3, poftim.

DOMNUL ANDREI CONIȘESCU: (PPCD)

În primul rând Comisia noastră de ecologie a propus două amendamente să fie definită noțiunea de minoritate națională și minoritate etnică. Eu nu văd în raport nicăieri menționată această chestie. Unu.

Și doi. Deci, în articolul 1 s-a infiltrat așa noțiune "religioase" după lingvistic "sau religioase". Deci, dacă, de exemplu, un rus este de religie catolică, el ce este minoritate națională? Citiți atent.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Mulțumesc pentru întrebare. Eu vă răspund la prima întrebare privind minorități naționale ori etnice. Documentele internaționale în ultimii 10 ani, începînd de la Declarația ONU din '99 privește numai o noțiune: "minorități naționale" și în toate documentele numai așa noțiune: "minoritățile naționale." Eu știu că sînt așa niște probleme cea mai mare în mod teoretic, etnice sau naționale, dar îmi pare, că în mod juridic mai clar: "minoritate națională."

DOMNUL ANDREI CONIȘESCU:

Oricum, dumneavoastră n-ați menționat această chestiune. N-ați definit, ce-i aceasta minoritate națională? N-ați definit în lege, ce este minoritate națională.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Noi în articolul 1, noi dăm

DOMNUL ANDREI CONIȘESCU:

Nu, nu, acolo e "persoană care aparține." Sînt două lucruri diferite.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Nu, nu, poate dumneavoastră n-ați înțeles. Și eu prelungesc. În Convenția-cadru privind apărarea drepturilor minorităților naționale sînt prevăzute drepturi individuale. Nu drepturi colective, dar drepturi individuale persoanelor aparținînd minorităților naționale.

DOMNUL ANDREI CONIȘESCU:

Deci, la întrebarea a doua nu mi-ați răspuns. Deci, în articolul 1 ați introdus noțiunea "sau religioase". Încă o dată, dacă un rus este catolic, el este minoritate națională? Așa reiese din articolul 1.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Eu tot vă dau un exemplu din partea unui document internațional, Recomandarea 1201 din '93, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, numai aici se conține principiile care posedau o noțiune, minoritatea națională. Și sînt niște principii din care acești oameni trebuie să prezinte caracteristici etnice, culturale, religioase sau lingvistice specifice.

DOMNUL ANDREI CONIȘESCU:

Da, dar aici "religioase" e scris la dumneavoastră, ce nu înțelegeți? În articolul 1 e scris: "sau religioase". Dacă un rus este catolic, este minoritatea națională sau nu? Eu întreb.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Cred că da.

DOMNUL ANDREI CONIȘESCU:

Cum "cred că da"?

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Cred că da.

DOMNUL ANDREI CONIȘESCU:

Este minoritare confesională, dar nu națională, ce, nu înțelegeți?

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Nu, nu, noi avem așa noțiune ca: "libertatea de știință", așa-i? Eu pot să fiu și rus, și catolic, și musulman, acesta e dreptul meu.

DOMNUL ANDREI CONIȘESCU:

Dar nu "și", dar aici e "sau", înțelegeți? E "sau". Dacă o persoană de origine oricare națională este de altă religie, ce, el este minoritate?

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Dacă el dorește, poftim. Asta-i în mod liber, eu pot să aleg ori nu.

DOMNUL ANDREI CONIȘESCU:

Nu-i corect, domnilor.

DOAMNA PREȘEDINTE:

Da, microfonul 3, poftim.

DOMNUL DUMITRU BRAGHIȘ:

Vă mulțumesc. Noi am discutat la fracțiune acest proiect de lege și astăzi încă o dată eu aș vrea ca, domnule Sidorov, să atragem atenția la acel moment că în proiectul de Lege sînt un șir întreg de noțiuni sau cuvinte care nu le mai înțelegem cum să le citim. De exemplu: "în organele de ocrotire a ordinii de drept". Noi am propus la fracțiune ca această lege să fie serios prelucrată de către redactorii Parlamentului, să fie propusă așa cum ar fi corect în limba de stat spre examinare în Parlament ca să știm ce votăm noi totuși pînă la urmă.

A doua problemă care, și aș vrea ca totuși lucrul acesta să se întîmple pînă la votare, fiindcă noi să știm ce am votat. A doua problemă care e? Noi ne-am expus destul de clar, că noi nu sîntem împotriva acestei legi, mai mult decît atît, aprobarea unei asemenea legi este și în programul nostru preelectoral și sîntem de acord că asemenea lege trebuie să fie aprobată. Totodată, dacă citești, de exemplu, avizul Direcției juridice, la care dumneavoastră nu v-ați referit aproape defel în raportul dumneavoastră, deci, reiese că acest proiect care se examinează astăzi contravine chiar și unor prevederi ale Constituției Republicii Moldova. De aceea noi am propune, dacă e posibil, ca această lege să fie încă o dată serios examinată și în comisii, și cu redactorii respectivi, și cu acele ce-i scris și în avizul Direcției juridice, unde, repet însă o dată, se spune

că sînt disensiuni cu Constituția Republicii Moldova și după aceea s-o examinăm încă o dată, dar nu așa, deci, cu asemenea greșeli care sînt astăzi în text.

Și încă o întrebare sau propunere care o am eu. Eu cred că această lege, dacă citim legea cum se cade, ar fi mai bine ca ea să se numească în felul următor: "Legea cu privire la garantarea drepturilor", nu la drepturile persoanelor aparținînd, dar la garantarea drepturilor. Fiindcă, de fapt, fiecare din cele 20 și ceva de articole sau 30 și ceva de articole din această lege se începe: republica sau statul garantează, garantează, garantează. De fapt, este o lege despre garantare, și nu despre drepturi, despre garanția asigurării acestor drepturi, nu despre drepturi.

De aceea repet încă o dată, noi nu sîntem împotriva acestei legi, noi sîntem pentru a aproba această lege și sîntem conștienți că o asemenea lege este necesară și este obligațiune luată de Republica Moldova față de Consiliul Europei în acest domeniu, dar totodată timp de 6 ani de zile, cu părere de rău, asupra legii nu s-a lucrat așa cum se cere ca ea să fie aprobată fără nici un fel de remușcări.

DOAMNA PREȘEDINTE:

Totul e normal numai că sîntem în lectura a doua și dumneavoastră iar dați propuneri din vînt. Poftim.

ГОСПОДИН ВАДИМ МИШИН:

Уважаемый коллега.

DOAMNA PREȘEDINTE:

O minută, a început de acum. Poftim, Vadim Nicolaevici.

ГОСПОДИН ВАДИМ МИШИН:

Уважаемый коллега, вот сейчас то что вы сказали очень похоже на то что делал два года господин Дьяков. Он с этого микрофона стучал себе в грудь и кричал, что он за этот закон, но вы понимаете, вот тут Рошка и я поэтому вот с ним не хочу скандалить.

Sfîrșitul fișierului 04 din 19 iulie 2001

Verificat cu fonograma
din 19.07.01 F.04

Responsabil stenograf
Aldina Vasilița *Vasilița*

F. 05 din 19.07.01

(A. Enciu)

ГОСПОДИН ВАДИМ МИШИН:

Он за этот закон, но вы понимаете, вот тут Рошка и я поэтому вот с ним не хочу скандалить, и я не хочу голосовать и вот мы два года такие «перлы» Дьякова здесь слушали. И этот закон лежал. Кстати говоря, абсолютно неверно что над этим законом не работали. Он кардинально переработан этой уже комиссией во главе с Сидоровым, о чем Сидоров в вашей фракции доложил.

Все устранены вопросы Юридического управления, которые касались Конституции до единого, сняты все проблемы с Юридическим управлением. Редакционно, согласен с вами, может быть есть что-то, не берусь вступать в полемику, у нас есть общее правило, мы голосуем, редакторы редактируют и госпожа Председатель не подпишет пока не будет ясна вся терминология. Мы же у других законов так делаем. Зачем мы этот закон снова откладываем и снова, извините за слово, играемся?

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Microfonul 3.

DOMNUL VLAD CUBREACOV: (Partidul Popular)

Vă mulțumesc. Întrebarea mea se referă la articolul 7, alineatul 6, care spune în proiectul dumneavoastră, votat în prima lectură acu foarte mulți ani: "Studierea limbii, literaturii și istoriei în toate instituțiile de învățământ este obligatorie". Dumneavoastră vă referiți, așa cum este scris aici, la absolut toate instituțiile de învățământ din Republica Moldova. Din satul "X", care este sută la sută moldovenesc, nu, din satul "Y", care este nu știu cum, dar deci, nu vă referiți în nici un fel la minorități.

Deci, nu vorbiți de dreptul individual al persoanelor aparținând minorităților etnice de a studia limba statului, literatura, istoria. Dumneavoastră vă referiți, de fapt, la toate instituțiile de învățământ. Nu vi se pare că prin această formulă dumneavoastră depășiți cadrul acestei legi, obiectul care și-l propune spre abordare și, de fapt, încercați să impuneți majorității, pentru că vă referiți la toate instituțiile de învățământ, majorității să impuneți limba moldovenească, literatura moldovenească, istoria Moldovei. Nu, nu, eu știu punctul dumneavoastră de vedere, domnule Stepaniuc, vă rog să nu mă întrerupeți. În felul acesta provocând, de fapt, tensiuni la scara ansamblului societății? Aceasta este prima întrebare. (Vociferări)

Nu, nu, nu nu-i vorba de minorități, aici este vorba de toate, acesta este obiectul Legii învățământului care prevede, reglementează acest domeniu, inclusiv pentru persoanele aparținând minorităților etnice.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Dumneavoastră vă temeți de istoria Moldovei, cred că.

DOMNUL VLAD CUBREACOV:

Nu, nu, nu. Doamnă, eu mă refer la toate instituțiile de învățământ.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Poftim, președintele comisiei, răspuns.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Domnule Cubreacov, mie îmi pare că aici sînt niște, nu știu, nedumeriri. Proiectul legii pentru folosirea drepturilor minorităților naționale. Poftim, dacă sînteți, nu știu, nu sînteți de acord cu propunerea care o propune comisia, dați-vă altă propunere.

DOMNUL VLAD CUBREACOV:

Da. Vreau să vă spun, să vă răspund acumă că dumneavoastră, de fapt, îmi cereți să fac o propunere. În genere proiectul de lege este slab din punctul meu de vedere. Domnul Braghiș a remarcat aici faptul că lingvistic este sub orice nivel și nu știu, noi dacă, legiuitorii, ne putem permite riscul de a adopta o lege în formula în care ni se prezintă, pentru că ea va trebui pe urmă aplicată. Orice cuvînt comportă un sens, care trebuie să fie exact, care nu admite echivocuri.

Aici chiar nu numai cuvintele, întreaga propoziție admite echivocuri cîte vreți și legiuitorul, care va trebui, judecătorul, de exemplu, să aplice această prevedere din punctul 6, articolul 7 va putea s-o aplice cum îi trăsnește lui pentru că are, este nelimitat în posibilitatea de interpretări. Bun, dar asta se referea la prima întrebare.

A doua întrebare: observ peste tot, eu am studiat să știți, cu această ocazie, mai ales că în celălaltă legislatură am fost secretar în Comisia pentru drepturile omului, am studiat legile cu privire la minoritățile naționale din majoritatea statelor ex-sovietice și am găsit că legile sînt legi foarte bune. Într-adevăr, Republica Moldova întârzie cu adoptarea unei asemenea legi. De exemplu, am luat Legea din Bielorusia cu privire la minoritățile naționale, care este o lege extraordinară și care este într-un contrast vizibil cu ceea ce propuneți dumneavoastră aici ca autor. De exemplu, dumneavoastră vorbiți peste tot despre limbile moldovenească și rusă.

Vorbiți despre două limbi, așa, vorbiți despre limba oficială a statului, limba majorității și vorbiți doar despre limba unei minorități, punând-o într-un raport de superioritate, sau într-un raport special față de celelalte limbi ale minorităților din Republica Moldova. Cum se explică acesta? Proiectul abundă, peste tot este așa ceva. Vă spun: în nici o lege din statele ex-sovietice nu există așa ceva.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Întrebarea, întrebarea.

DOMNUL VLAD CUBREACOV:

Cum vă explicați dumneavoastră acest statut de superioritate pe care îl acordați limbii ruse și de inferioritate pe care îl acordați altor limbi minoritare în raport cu limba rusă?

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Poftim, răspuns.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Mie îmi pare că în proiectul legii nu există nici o superioritate a limbii ruse și noi din studierea proiectelor de legi, noi numai reieșim din prevederile legislației în vigoare, care funcționează acuma.

DOMNUL VLAD CUBREACOV:

Care nu este despre minorități. Acolo-i altceva.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Nu, nu, nu. Noi nu avem acuma legile despre minorități.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Ați terminat răspunsul, domnule Sidorov? Microfonul 1 poftim.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Dacă vorbim pe probleme lingvistice noi putem să ne clarificăm că prin articolul 3, Legea privind funcționarea limbilor, eu citesc: "Limba rusă se folosește pe teritoriul republicii alături cu limba moldovenească în calitate de limbă de comunicare între națiuni ce se asigură în bilingvism național rus și rus-național real". Și eu pot să dau citire și articolului 10, articolului 11, articolului 18 unde se preved împreună cu limba moldovenească și rusă și alte limbi: limba bulgară, ucraineană, găgăuză, idiș ș.a.m.d.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Da. Microfonul 1, poftim.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Eu cred că noi.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Microfonul 1.

DOMNUL ALEXANDRU CIUGUREANU:

Doamnă Președinte, mă iertați, deputatul Ciugureanu.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Asta-i a doua lectură și ați dat două întrebări, și tot ați încălcat regulamentul. Așa-i.

DOMNUL ALEXANDRU CIUGUREANU:

Stimați deputați, mi se pare că în primul rînd domnul Conișescu n-are dreptate. Aici este vorba în articolul 3 de apartenența către o cantitate necesară, sau stabilită în țara numită de populație și nu apartenența către o confesie. Juridic n-are dreptate.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Vă rog liniște, oameni buni.

DOMNUL ALEXANDRU CIUGUREANU:

În al doilea rînd, doamnă Președinte, îmi pare că șaradele acestea a domnului Cubreacov sînt îndreptate spre a politiza problema, spre a sustrage timpul, atenția și a se autodemonstra în fața aparatelor respective. Mulțumesc.

DOMNUL JDANOV DIN SALĂ *(nu vorbește la microfon)*

Îndeobște el ...

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Deputatul Morev poftim la microfonul 3.

DOMNUL IURIE ROȘCA: *(nu vorbește la microfon)*

Da, da, da împușcat.

ГОСПОДИН ВИКТОР МОРЕВ:

То что конечно с 19-го мая 1995-го года этот закон находится на рассмотрении уже у третьего Парламента однозначно говорит о нежела-

нии принять предыдущими депутатами очень важного законодательного акта. Мы говорим о межнациональном согласии в нашем государстве, но когда приходит сделать шаг друг к другу, почему-то, так сказать, этот шаг не делается.

И меня Михаил Илларионович, вот, вы нам роздали дополнение к докладу от 18-го июля и вот тут такой текст идет: «В регионе где значительная часть населения составляют лица принадлежащие к одному из национальным меньшинств эта информация при необходимости публикуется на языке этого меньшинства». На мой взгляд наверное пропущено «и», то есть публикуется на молдавском, там, русском и языке национальных меньшинств. Иначе.

DOMNUL MIHAIL SIDOROV:

Da.

ГОСПОДИН ВИКТОР МОРЕВ:

Так наверное, да? То есть эту поправочку надо. Спасибо.

ГОСПОДИН МИХАИЛ СИДОРОВ:

Кстати это было замечание одной из комиссий, мы обсудили и посчитали нужным действительно вернуться к этой проблеме.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Stimați deputați, *comisia a propus să fie adoptat proiectul legii 1331 în lectura a doua. Vă rog să votăm.* Numărătorii, poftim.

NUMĂRĂTORII:

Sectorul 1 – 28.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Sectorul 2?

DOMNUL VALERIU PLESCA:

Sînt luări de cuvînt? Da de ce nu?

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Sectorul 2, poftim.

NUMĂRĂTORII:

Centrul – 35.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

92

Sectorul 3? În lectura I se ia.

DOMNUL IURIE ROȘCA:

Doamnă Președinte, dați-mi voie să spun.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Sectorul 3, poftim numiți. Sectorul 3 numiți vă rog și pe urmă o să spuneți replica. Poftim.

NUMĂRĂTORII:

Sectorul 3 – 6.

DOMNUL VALENTIN DRAGAN:

Păi voi sînteți așa de mulți, aveți ... ?

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Pentru au votat 69 de deputați. Cine-i împotriva? Numărătorii.

NUMĂRĂTORII:

Sectorul 1 – 0. Sectorul 3 – 10.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Împotriva au votat 10 deputați. Proiectul legii 1331 a fost adoptat în lectura a doua.

DOMNUL IURIE ROȘCA:

Doamnă Președinte.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Poftim microfonul 4.

DOMNUL IURIE ROȘCA:

Stimată doamnă Președinte, este foarte greu să lucrăm în actualul Parlament din cauza nedorinței dumneavoastră de a respecta Regulamentul Parlamentului. Eu v-am mai atras atenția dumneavoastră și dumneavoastră ați căzut de acord cu mine acum câteva zile asupra faptului că potrivit articolelor 64 și 65 din regulamentul Parlamentului, care este lege și trebuie respectat de către toți, deputații pot, și reprezentanții Guvernului pot lua cuvîntul de la microfonul central asupra fiecărui articol și a legii în ansamblu în lectura a doua pentru a expune și vă citez, articolul 65: "La discutarea fiecărui articol deputații pot expune punctul de vedere al fracțiunii parlamentare din care fac

parte, sau punctul lor de vedere. De asemenea va putea lua cuvîntul și reprezentantul Guvernului”.

Iar în articolul 64, care descrie în amănunțime procedura de adoptare în a doua lectură, oferă nouă acest drept. Eu nu înțeleg de ce dumneavoastră nu doriți ca eu să pot exprima punctul de vedere a fracțiunii noastre de la tribuna Parlamentului. Este o chestiune de corectitudine juridică la urma-urmei, doamnă Președinte.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Proiectul Legii 286, poftim. Proiectul legii 286 cine îl prezintă? Dragan, poftim. Microfonul 4, poftim.

DOMNUL VALERIU PLEȘCA:

Vă mulțumesc. Stimați colegi, eu nu înțeleg unde, care este necesitatea să mergem într-asa o goană. Duma rusă dacă a fost necesar a votat după miezul nopții niște legi foarte importante. Noi am spus poziția fracțiunii că nu au fost fapte convingătoare. Noi susținem momentele acestea, dar fiți oleacă toleranți față de colegii dumneavoastră. Asta este Parlament, aici se discută, aici se aduc argumente.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Vă rog, domnule Dragan. Poftim.

DOMNUL VALENTIN DRAGAN:

Doamnă Președinte, stimați deputați, onorată asistență, deputatul în Parlamentul de legislatură a XIV-ea, domnul Victor Cecan a înaintat cu titlul de inițiativă legislativă Proiectul de lege pentru modificarea și completarea Legii cu privire la capitalizarea plăților periodice. Autorul propune modificări și completări în opt articole, înlocuind cuvintele “Fondul și Fondul Social” cu cuvintele “Comisia de privatizare, comisia de lichidare, casa națională de asigurări sociale”, precum și unele noțiuni suplimentare, considerînd că în așa mod se va asigura o achitare mai avansată a plăților pentru survenirea invalidității, în cazul accidentelor de muncă, bolilor profesionale, sau pierderii întreținătorului din aceste cauze. Comisia pentru protecție socială, sănătate și familie a examinat proiectul de lege menționat și în baza avizelor majorității comisiilor permanente a Parlamentului, ministerelor, Direcției Juridice a Aparatului Parlamentului propune respingerea proiectului de lege din cauza că acesta nu se încadrează în cadrul legal existent. Vă mulțumesc.

DOAMNA EUGENIA OSTAPCIUC:

Poftim. Sînt întrebări? Microfonul 3, domnul Alexei.

DOMNUL NICOLAE ALEXEI:

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, Andrei IOVU, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Andrei Iovu

CV-ul AUTORULUI

1. **Numele de familie și prenumele** **Iovu Andrei**
2. **Cetățenia** Republica Moldova
3. **Datele de contact** andrei_iovu@ymail.com
4. **Studii**

<i>11. 2014 – 10.2017</i>	Studii de doctorat, Facultatea de Drept, Universitatea de stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
<i>09.2010 – 11.2011</i>	Studii de masterat în Politică, securitate și integrare, UCL, Londra, Marea Britanie
<i>09.2006 – 07.2010</i>	Studii de licență, Facultatea relații internaționale, științe politice și administrative, Universitatea de stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
<i>08.2008 – 09.2009</i>	Program de schimb academic în relații internaționale și leadership, Slippery Rock University of Pennsylvania, PA, SUA
5. **Cunoașterea limbilor**

Româna – maternă
Engleza – fluent
Rusa – fluent
Franceza – fluent
6. **Activitate profesională**

Instituția	Institutul de Politici Publice
Perioada	08.2011 – prezent
Locația	Chișinău, Republica Moldova
Funcția	Cercetător
Descrierea activității:	
- Realizarea cercetărilor în domeniul politicilor publice în domeniul integrării minorităților etnice, relațiilor interetnice, securitate națională, soluționarea conflictelor; - Elaborarea de metodologii pentru proiecte și cercetări	
Instituția	Înaltul Comisar pentru Minorități Naționale al OSCE
Perioada	06.2013 – 07.2017
Locația	Chișinău, Republica Moldova
Funcția	Reprezentant național
Descrierea activității:	
- Asistarea Biroului Relații Interetnice în elaborarea Strategiei de consolidare a relațiilor interetnice în Republica Moldova pentru anii 2017-2020 și al Planului de acțiuni pentru perioada 2017-2020; - Expertizarea documentelor de politici în domeniul relațiilor interetnice; - Reprezentantul de legătură între ÎCMN OSCE și Guvernul Republicii Moldova privind prioritățile și proiectele naționale	
Instituția	Agencia Germană de Cooperare Internațională (GIZ)
Perioada	04.2012 – 05.2013
Locația	Chișinău, Republica Moldova

Funcția **Consultant național pentru implementarea Strategiei UE pentru Regiunea Dunării**

Descrierea activității:

- Susținerea Guvernului Republicii Moldova în implementarea Strategiei Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării (SUERD);
- Instituționalizarea coordonării SUERD prin elaborarea cadrului normativ, formarea grupului de lucru interinstituțional, ajustarea structurii instituționale;
- Coordonarea și facilitarea activității grupului de lucru interinstituțional privind domeniile prioritare ale SUERD

Instituția **Analytica** (centru analitic)

Perioada 11.2009 – 05.2010

Locația Skopje, Macedonia

Funcția **Cercetător**

Descrierea activității

- Realizarea unei cercetări referitor la cercetarea factorilor politici și sociali care au influențat dinamica conflictului în Macedonia
- Întâlniri organizate cu reprezentanții comunităților etnice, partidelor politice, și reprezentanții societății civile

7. Stagii profesionale

- "John Smith Fellowship" - stagiul de leadership ce a inclus întâlniri cu politicieni și funcționari publici din Scoția, vizitarea Parlamentului scoțian, 2 săptămâni la Londra cu vizite la Parlamentul Britanic Westminster și întâlniri cu reprezentanți ai Casei Lorzilor și Camerei Comunelor, academicieni, jurnaliști, activiști din domeniul drepturilor omului, vizita de studiu în Irlanda de Nord și explorarea aspectelor legate de integrarea societății. Perioada: 20/05/17 - 16/06/17
- "Academia de vară al Institutului Suedez pentru tinerii profesioniști în domeniul managementului public", Malmo, Suedia. Perioada: 13/06/2016 - 24/06/2016
- "Analiza cognitivă și educația mediatică", SIBYLINK – Analiza strategică asupra inițiativelor globale, Haga, Olanda. Perioada: 20/05/2016 - 22/05/2016
- "Justiția după război", "Provocări pentru construirea păcii în contextul Organizației Națiunilor Unite", European Forum Alpbach, Alpbach, Austria. Perioada: 18/08/2011 - 03/09/2011
- Conferință anuală "Securitate și stabilitate internațională", Universitatea Howard, Washington D.C., SUA. Perioada: 19/02/2009 - 22/02/2009
- Program de studii la distanță "Securitate, Stabilitate și Integrare", Centrul pentru Inițiativele de Pace. Perioada: 07/2008 - 01/2009

8. Publicații

- IOVU A. *Abordări preliminare asupra conceptului de „integrare a minorităților etnice” în doctrina juridică.* În: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale), (0,55 c.a.). În curs de publicare.
- IOVU A. *Reglementări constituționale privind minoritățile: studiu comparat.* În: Legea și Viața, decembrie 2016, nr. 12, ISSN 1810-309X, p. 46 – 49 (0,3 c.a.).
- IOVU A. *A Legal Overview of the Situation of National Minorities in Transnistria* În: S. Relitz (ed.) *Obstacles and Opportunities for Dialogue and Cooperation in Protracted Conflicts*, Corridor proceeding, V. I., Regensburg, Germania, 2018, ISBN: 978-3-945232-01-9, p. 72-86 (1,3 c.a.).
- IOVU A. *The influence of national identity antagonism on the integration of ethnic*

minorities in the Republic of Moldova <http://fes-baltic.lv/wp-content/uploads/2012/10/D-National-identity-Republic-Moldova.pdf>, p. 18 - 21 (0,3 c.a.).

- IOVU A. *Integrarea minorităților naționale în condițiile societății globale*. În: Conferința științifică-practică internațională „Redimensionarea valorilor democratice în condițiile societății informaționale”, Chișinău, 7 decembrie 2017.
- IOVU A. *Analiza cadrului legal și instituțional cu privire la minoritățile naționale în Republica Moldova*. În: Rolul științei și educației în implementarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană. Materialele conferinței științifice internaționale, 5 februarie 2015. Iași:: Vasiliana '98, ISBN: 978-973-116-404-5, p. 140 – 145. (0.5 c.a.)
- Materiale/ teze la forurile științifice.
- IOVU A. *Studiu interdisciplinar al situației minorităților naționale din stânga Nistrului (Transnistria)*. În: Strategii metodologice inter-pluri-transdisciplinare: abordări teoretice și aplicații practice. Materialele conferinței internaționale „Școala Internațională de metodologie în științele socio-umane”, ediția a II-a, Chișinău 15-16 noiembrie 2016, Chișinău, 2016, p. 96-97 (0,3 c.a.).
- Studii științifice, ediții documentare (publicate în formă de carte, de broșură)
- IOVU A. *Modele internaționale de integrare a grupurilor etnice*. În: A. Barbăroșie, Nantoi O. (coor.). Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova. Chișinău, IPP, 2012, p. 12 – 28 (1 c.a.).
- IOVU A. *Identitatea Națională, factorul etnic și națiunea civică în Republica Moldova*. În: A. Barbăroșie, Nantoi O. (coor.). Integrarea grupurilor etnice și consolidarea națiunii civice în Republica Moldova. Chișinău, IPP, 2012, p. 29 – 52, (1,4 c.a.).
- IOVU A. *Identificarea oportunităților de dezvoltare regională dintre cele două maluri ale Nistrului*. Chișinău, 2013. (1 c.a.).
- IOVU A. *Fostering Inter-Ethnic dialog*. În: International Educational Programme. 2nd International Summer School and distance learning. Security, Stability and Integration, july2008-january 2009, Chișinău, 2009, p. 27-30 (0,3 c.a.).
- IOVU A. *A Historical Perspective on the Inter-Ethnic Relations in Macedonia 1990 - 2010*. În: Analytica Yearbook for 2010, Skopje, 2010, p. 3 – 13 (0,8 c.a.).